

Становништво Србије – динамика и структуре

Уредник
Владимир Никитовић

Попис становништва, домаћинстава
и станова 2022. године

Становништво Србије – динамика и структуре

Уредник
Владимир Никитовић

Београд, 2025.

Попис становништва, домаћинстава и станова 2022. године

Становништво Србије – динамика и структуре

Издаје и штампа: Републички завод за статистику, Београд, Милана Ракића 5

Одговара: Бранко Јосиповић, в. д. директора

Аутори: др Иван Маринковић, др Марко Гаљак, др Владимир Никитовић, др Ивана Магдаленић,
др Јелена Деспић, мср геогр. Милена Секулић

Рецензенти: др Мирјана Бобић, др Даниела Арсеновић, др Петар Васић

Лектура: Емилија Бацковић

Израда карата: Милутин Раденковић, Алекса Стевановић

Припрема за штампу: Одељење за развој, припрему и визуелизацију статистичких аутпута

Ова публикација објављена је уз финансијску помоћ Европске уније. За садржину ове публикације искључиво је одговоран Републички завод за статистику и та садржина нипошто не изражава званичне ставове Европске уније.

© Приликом коришћења података објављених у овој публикацији обавезно је навођење извора.

ПРЕДГОВОР

Републички завод за статистику објављује посебну тематску студију под називом „Становништво Србије – динамика и структуре“, коју потписује шесточлани ауторски тим Центра за демографска истраживања Института друштвених наука, под руководством уредника студије, научног саветника др Владимира Никитовића.

За потребе израде ове аналитичке студије, која је базирана на резултатима Пописа становништва, домаћинства и станова 2022. године, али и на резултатима раније спроведених пописа у Републици Србији, Републички завод за статистику је, по посебним захтевима аутора, извршио додатну обраду пописне грађе.

Резултати Пописа 2022. и претходних пописа доступни су у електронској форми, на интернет страницама: stat.gov.rs и popis2022.stat.gov.rs. Пописи 2002, 2011. и 2022. нису спроведени на територији АП Косово и Метохија.

У Београду, 2025.

В. д. директора
Бранко Јосиповић

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	3
УВОДНА РЕЧ УРЕДНИКА	7
EDITOR'S INTRODUCTION	9
1. Популациона динамика у Републици Србији у међупописном периоду 2011–2022.	11
1.1. Методолошке напомене	12
1.2. Промена укупног броја становника	13
1.3. Витални догађаји	16
1.4. Миграције	18
1.5. Међународне миграције	23
1.6. Најважнија запажања у кретању становништва Републике Србије	24
Литература	26
2. Старосно-полна структура становништва Републике Србије	27
2.1. Полна структура становништва	27
2.2. Старосна структура становништва	32
2.3. Демографско старење становништва	38
2.3.1. Основни индикатори	38
2.3.2. Последице демографског старења	44
Литература	46
3. Образовање у Републици Србији	48
3.1. Преглед литературе	48
3.2. Како меримо образовање?	49
3.2.1. Старосно-полни обрасци образовне структуре становништва	50
3.3. Рангирање општина по образовању	54
3.4. Главни закључци	56
Литература	57
Прилог	59
4. Кохортни фертилитет жена и мушкараца у Републици Србији	62
4.1. Показатељи завршеног фертилитета	63
4.2. Завршени фертилитет и просечна старост при уласку у родитељство.	65
4.2.1. Разлике између региона и типа насеља	66
4.3. Просечна старост при уласку у родитељство према броју живорођене деце	68
4.4. Интергенезички интервали према броју живорођене деце	70
4.5. Завршени фертилитет према реду рођења детета	73
4.5.1. Доприноси промена у стопама заснивања и проширења породице ...	74
4.6. Утицај образовних промена на завршени фертилитет – регионални аспект ..	76
4.6.1. Промене образовног састава по кохортама	76
4.6.2. Завршени фертилитет према образовним нивоима	78

4.7. Уместо закључка	81
Литература	82
5. Мигрантске карактеристике становништва Републике Србије	84
5.1. Аутохтоно и мигрантско становништво	84
5.2. Мигрантско становништво према пореклу и времену досељења	86
5.3. Становништво досељено у међупописном периоду 2011–2022.	88
5.3.1. Структура досељених према старости и полу	92
5.3.2. Структура досељених према образовању и економској активности	97
5.3.3. Структура досељених према држављанству	99
Литература	102
6. Домаћинства Републике Србије	103
6.1. Број и просечна величина домаћинстава	103
6.2. Самачка домаћинства	105
6.2.1. Број самачких домаћинстава и удео у укупном броју домаћинстава ...	105
6.2.2. Пол и старост лица у једночланим домаћинствима	107
6.3. Старачка домаћинства	108
6.3.1. Старачка домаћинства према величини	108
6.3.2. Лица у старачким домаћинствима према полу, типу насеља и величини домаћинства	109
6.4. Домаћинства према породичном саставу	112
6.4.1. Породични састав	112
6.4.2. Породична домаћинства	113
6.4.3. Породице према саставу	113
6.5. Породице брачних парова	116
6.5.1. Породице брачних парова са децом и без деце према типу насеља ...	116
6.5.3. Структура деце према старости у породицама брачних парова са децом	118
6.6. Породице ванбрачних парова	118
6.6.1. Породице ванбрачних парова према типу насеља	119
6.6.2. Структура породица ванбрачних парова према броју деце	120
6.6.3. Структура деце према старости у породицама ванбрачних парова са децом	121
6.7. Домаћинства према старости и полу носиоца домаћинства	122
Литература	124
7. Становништво Републике Србије у иностранству	125
7.1. Кретање броја грађана Републике Србије у иностранству	126
7.2. Миграциона обележја и просторна дистрибуција грађана Републике Србије у иностранству	128
7.3. Главне карактеристике грађана републике србије у иностранству	135
7.3.1. Етнички састав становништва Републике Србије у иностранству	135
7.3.2. Старосно-полни састав становништва Републике Србије у иностранству	138
7.3.3. Образовни састав становништва Републике Србије у иностранству	140
Литература	144
О ауторима	145

УВОДНА РЕЧ УРЕДНИКА

Важност једне овакве студије проистиче из значаја који пописни подаци имају за проучавање популационих промена у Републици Србији, поготово када се има у виду недостатак статистичког популационог регистра, као и низ демографских, социоекономских и других изазова са којима се савремено српско друштво суочава. Садржај је конципиран тако да је **нарочита пажња посвећена сагледавању регионалних аспеката** демографских процеса и феномена, чиме се уважава широка друштвена потреба за разумевањем препознатих (суб)регионалних диспаритета у развоју становништва наше земље.

Интердисциплинарни геодемографски приступ, који је подразумевао примену метода различитих дисциплина науке о становништву – демографије, географије, социологије и економије, омогућио је израду синтезне студије о кључним **демографским променама** које су десиле у Републици Србији **у последњем међупописном периоду (2011–2022)**. Приказани су трендови и обрасци демографских појава и процеса путем анализе динамике становништва, његове старосне и полне структуре, образовног састава, фертилитета, унутрашњих пресељавања, динамике домаћинства, као и посебног скупа грађана Републике Србије који живе у иностранству дуже од једне године. Размотрени су регионални и локални аспекти утврђених трендова и образаца и указано је на посебно осетљива подручја земље.

Претходно су спроведени селекција и укрштање бројних обележја из базе пописних података неопходних за креирање синтезних табела и графичких приказа, који представљају посебну особеност ове публикације. На основу добијених резултата, ауторски тим изводио је најважније закључке у складу са задацима постављеним у оквиру сваког од **седам поглавља** студије.

Налази представљени у овој књизи својеврстан су допринос бољем разумевању демографских процеса који обликују садашње и будуће трендове становништва Републике Србије, и као такви могу користити истраживачима и креаторима политика да адекватније одговоре на изазове које ове промене постављају пред наше друштво. У овом резимеу издвојили смо неке од најважнијих.

Република Србија је у трећој деценији депопулације, у којој доминира негативан природни прираштај, али је значајан и допринос негативног миграционог салда. Унутрашње миграције су важнији фактор од спољних у динамици становништва. Смањење укупног броја становника у земљи од 8% између последња два пописа било је изразито регионално неравномерно, уз најнеповољније трендове у источним и јужним деловима земље. Град Београд се још није суочио са падом броја становника, искључиво захваљујући позитивном билансу унутрашњих пресељавања, док је емиграција најизраженија на северу Војводине.

Наставља се демографско старење становништва, које се уочава преко повећања удела старијих особа, раста просечне и медијалне старости, као и израженије доминације жена међу старијим популационим групама. Истовремено, долази до великог смањења броја жена у репродуктивном добу, што ће имати директан утицај на будуће демографске процесе. Пандемија коронавируса знатно је повећала стопу смртности, што се одразило на старосно-полну структуру становништва Републике Србије и оставило приметне последице на популациону пирамиду. Београдски регион има најповољнију старосну структуру, а Регион Јужне и Источне Србије најнеповољнију.

Бележи се драматичан **преокрет у родном јазу у образовању** – старије генерације имају више образованих мушкараца, док код млађих, жене у просеку достижу више нивое образовања. Истовремено, разлика између образовно најбољих и најлошијих општина већа је од пет година школовања, што првенствено указује на знатну неједнакост између урбаних и руралних средина. Од десет образовно најбољих општина чак осам су централнобеоградске, док су руралне општине на истоку и југоистоку међу најлошијима. У централној Србији постоје образовни 'цепови' око већих урбаних центара (Крагујевац, Ужице, Чачак), док популација Војводине показује релативно уједначен ниво образовања. Значајан је јаз између централних и приградских општина у Граду Београду. Видљив је утицај Болоњских реформи на структуру високообразованих код млађих генерација.

Пад завршеног фертилитета код млађих генерација жена одиграо се једино у градовима, што је повећало постојећу разлику између градских и осталих насеља. То сугерише да су промене у социоекономским детерминантама рађања у протеклих неколико деценија далеко већи утицај имале на жене у градским срединама. Ови фактори постали су подједнак изазов за мушкарце да заснују и прошире породицу једино у Београдском региону. Показало се и да није дошло до надокнађивања одложеног фертилитета у каснијим репродуктивним годинама код оба пола. Пораст бездетности код генерација рођених након 1960. године, посебно интензиван код мушкараца широм Републике Србије и код жена у региону главног града, кључни је разлог рецентног пада завршеног фертилитета, док се пад прогресије ка рођењу другог детета у породици појавио као нови фактор. Високообразоване жене у Београдском региону најдуже су и најинтензивније под дејством фактора ниског фертилитета. Са истим изазовом суочавају се најмлађе генерације нискообразованих мушкараца, посебно у Београдском региону и Региону Војводине.

Разлике према полу у обрасцима унутрашњих миграција, које су према Попису 2011. биле највеће код лица старих 20–34 године, постале су наглашене и у старијим годиштима, нарочито код досељених у подручјима изван градских средина. Потврђена је важност селективности миграција према географској дистанци и социоекономским обележјима миграната, као и улога мигрантских мрежа које се развијају у дужем периоду. Позитиван миграциони баланс, али осетно смањен у односу на 2011. годину, и даље има само Београдски регион, захваљујући највише општинама у својој гравитационој сфери, а потом и оним у западним и централним деловима Републике Србије. Регион главног града одликује и најповољнија образовна структура досељених.

Број домаћинстава је порастао, али се просечан број чланова домаћинства смањује, достигавши 2,6 у 2022. Приметан је пораст удела самачких домаћинстава, која сада чине трећину свих домаћинстава у Републици Србији. Готово половина старачких домаћинстава налази се у два јужна региона. Удео породичних домаћинстава се смањује, док непородична (самачка и вишечлана) бележе благи раст. Све је мање породица брачних парова, са децом и без деце, док су породице ванбрачних парова и једнородитељске у порасту. Традиционално, мушкарци су већином носиоци домаћинства у Републици Србији – преко 60% у 2022. години, иако је приметан тренд смањења њиховог удела.

Настављен је **тренд очувања три зоне изразите емиграције** у Републици Србији. Уочава се важност мигрантских мрежа између чланова исте заједнице, а нарочито породице, за одржавање ланчаних миграција. У традиционалним одредишним земљама за грађане Републике Србије, најмање је било високообразованих исељеника, док је у четири земље са малим бројем наших емиграната радила или боравила скоро петина свих високообразованих исељеника из Републике Србије, и чак трећина свих доктора наука у иностранству. У Београдском региону регистровано је знатно смањење броја и удела грађана на раду или боравку у иностранству у односу на укупни емиграциони контингент Републике Србије услед подрегистрације.

EDITOR'S INTRODUCTION

As census data play a significant role in analyzing population changes in Serbia makes this study important given the lack of a statistical population register and a series of demographic, socio-economic and other challenges facing Serbian society. The content is conceived so to **bring into particular focus the regional aspects** of demographic processes and phenomena, respecting this way a wide social need to understand the identified (sub)regional disparities in the development of the population of our country.

The interdisciplinary geodemographic approach, which involves the use of methods of various scientific disciplines of population science – demography, geography, sociology and economy, has allowed making an integrative study on key **demographic changes** that happened in Serbia **in the last intercensus period (2011-2022)**. It presents the trends and patterns of demographic phenomena and processes through the analysis of population dynamics, age and sex structure, educational composition, fertility, internal displacements, households' dynamics, as well as a special group of Serbian citizens living abroad more than a year. It examines the regional and local aspects of recognized trends and patterns, and points out the particularly vulnerable areas of the country.

Previously, a selection and cross-referencing has been made of numerous characteristics from the database of census data required for the creation of integrative tables and graphical presentations, which are particular to this publication. Using the obtained results the authors have drawn the most important conclusions in conformance with the tasks set within each of the **seven chapters** of the study.

The findings presented in this book are a noteworthy contribution to better understanding of demographic processes that shape current and future population trends of Serbia, which thus can be useful to researchers and policy-makers in addressing more adequately the challenges facing our society. We have selected some of the most important ones in this summary.

Serbia is in the third decade of depopulation in which the negative natural increase is predominant, but the contribution of the negative migration balance is also noteworthy. Internal migrations are a more important factor than external ones in the population dynamics. The decrease of the total number of population in the country of 8% between the two censuses was markedly uneven, with the most unfavourable trends in east and south parts of the country. The city of Belgrade has not yet faced the population decline, exclusively owing to the positive balance of internal displacement, while emigration is the most marked to the north of Vojvodina.

Population ageing continues through a higher share of old population, higher average and median age and more marked domination of women among older population groups. At the same time, the number of women in reproductive age has been significantly decreasing, which will directly affect future demographic processes. COVID-19 pandemic has largely increased the death rate, which has impacted the age-sex structure of the population of Serbia, leaving obvious consequences on the population pyramid. Belgrade Region has the most favourable age structure, and the Region of Southern and Eastern Serbia the less favourable.

There is a dramatic **reversal in the gender gap in education** – older generations have less educated men, while among the younger ones women attain, on average, higher educational levels. At the same time, the difference between municipalities ranking best and worst in terms of education is larger than five years of schooling, which primarily suggests a considerable inequality between urban and rural areas. Eight of ten

municipalities with the best education are in central Belgrade, while rural municipalities to the east and south-east fall into the worst ones. In Central Serbia there are educational “pockets” near larger urban centres (Kragujevac, Užice, Čačak), while the population of Vojvodina has a relatively equal educational level. There is a large gap between central and suburb municipalities in the City of Belgrade. The influence of Bologna reforms on the structure of those with tertiary education is visible among younger generations.

The decline in completed fertility among young female generations has happened only in cities, which widened the existing difference between urban and other settlements. This suggests that the changes in socio-economic determinants of childbearing in the last several decades had by far a more important influence on women in urban areas. It is only Belgrade Region that these factors have become an equal factor for men to form and enlarge their family. It has appeared that there was no compensation for the delayed fertility in later reproductive age among both sexes. The increase in the childlessness of the generations born after 1960, especially intensive among men throughout Serbia and among women in the region of the capital, are the key reason for the recent decline of completed fertility, while the decreasing progression to second birth has emerged as a new factor. Women with tertiary education in Belgrade Region are exposed longer and most intensively to the influence of the factors of low fertility. The youngest generations of men with lower educational level have been facing the same challenge, especially in Belgrade Region and Region of Vojvodina.

The differences by sex in the patterns of internal migrations, which were according to the 2011 Census the largest with persons aged 20-34, have become marked also in older ages, particularly with displaced persons outside urban areas. The importance of migration selectivity by geographical distance and socio-economic characteristics of migrants, as well as the role of migration networks being developed over a longer period of time have been confirmed. The positive migration balance, but significantly lower than in 2011, is still present only in Belgrade Region owing mostly to the municipalities in its gravitation sphere, then in those in west and central parts of Serbia. The region of the capital is also characterised by the most favourable in-migrants' educational structure.

The number of households has increased, but the average size of household has decreased, reaching 2.6 in 2022. One can see that there is a larger share of single-person households, making up a third of all the households in Serbia. Nearly a half of older households is in two south regions. The share of family households has been declining, while non-family (single-person and multi-person households) saw a slight growth. Families with married couples, with or without child/children, have also been declining, while families with civil partners and single-parent families have been going upwards. Traditionally, men are mainly household heads in the Republic of Serbia – more than 60% in 2022, even though their share has been visibly declining.

The trend of maintaining three zones of marked emigration continues in Serbia. One has noticed the importance of migrants' networks between the members of the same community, particularly family, for maintaining chain migrations. In traditional destination countries for the citizens of Serbia, there are less highly educated emigrants, while in four countries with a small number of our emigrants there are almost a fifth of highly educated emigrants from Serbia, and even a third of all doctors of science abroad. In Belgrade region the number and share of citizens working or staying abroad saw a considerable fall relative to the total emigration contingent of Serbia due to under-registering.

Др Иван Маринковић*

1

Популациона динамика у Републици Србији у међупописном периоду 2011–2022.

Глобални трендови раста становништва се приметно успоравају (UN, 2022), док је у одређеном броју европских земаља пад броја становника уобичајена појава (Eurostat, 2023a). Процес успоравања, па чак и заустављања раста популације, представља природан и очекиван ток (Lutz, Sanderson & Scherbov, 2001). Поједине земље, као што су Бугарска, Румунија, Мађарска, Литванија и Летонија, већ су ушле у четврту деценију континуираног смањења популације. Негативни природни прираштај (више умрлих него рођених на годишњем нивоу) становника источног и југоисточног дела Европе, још почетком 1990-их, условљава неповољну популациону динамику. Истовремено, присутна висока емиграција доприноси да сада, у трећој деценији 21. века, ниједна суседна држава Републике Србије не бележи раст популације. Те земље се карактеришу ниским стопама фертилитета, типичним за високоразвијене државе, уз истовремено изражену емиграцију, која је често обележје мање развијених или средње развијених држава (Lutz & Gailey, 2020). Европска унија је 2022. године забележила пораст становништва, али искључиво захваљујући позитивном миграционом салду, будући да је природни прираштај био негативан. Укупно, број умрлих премашио је број живорођених за 1,3 милиона (Eurostat, 2023b). Од 35 земаља (ЕУ 27, Норвешка, Швајцарска, Исланд и државе тзв. „Западног Балкана“), 25 је имало негативан природни прираштај, укључујући ЕУ као целину, док је у 12 земаља забележен пад броја становника (Eurostat, 2023a).

Неповољни трендови у погледу рађања и емиграције, као кључних фактора промене броја становника, присутни су у Републици Србији још од средине 20. века (Penev, 2001). Република Србија као традиционално емиграциона земља ипак није почетком 1990-их имала смањење броја становника, услед повећања имиграције изазване ратовима на простору бивше Југославије. Позитиван миграциони салдо у периоду између пописа 1991–2002. године, услед прилива избеглог и интерно расељеног становништва, компензовао је природни пад узрокован већим бројем умрлих од живорођених, тренд који је у Републици Србији започео 1992. године. Тако је, за разлику од других источноевропских држава, услед ванредних околности, одложен почетак депопулације у Републици Србији. У најновијем међупописном периоду, 2011–2022. године, не може се очекивати битно другачија ни позитивнија демографска слика, јер инертни и спори демографски процеси, као и наслеђена старосна структура, условљавају и ограничавају могућности популационе ревитализације (Marinković, 2023a).

* Виши научни сарадник у Институту друштвених наука – Центар за демографска истраживања, Београд;
<https://orcid.org/0000-0002-8297-4698>

1.1. МЕТОДОЛОШКЕ НАПОМЕНЕ

Методолошка неусклађеност различитих пописа становништва у Републици Србији представља велики изазов за прецизну анализу популационих промена. Два последња пописа, за разлику од претходних, нису оптерећена различитим концептом укупног становништва, али јесу битно другачијим обухватом пописаног становништва (Marinković, 2023b). Попис 2011. године забележио је мање становника услед бојкота пописа на југоистоку Републике Србије, а Попис 2022. је имао неочекивано велики број непописаног становништва, које је на основу административних извора процењено на 211 947 лица, што је око 3% укупне популације, па су накнадно додати коначним резултатима Пописа. Основа је био Централни регистар становништва, јер садржи податке о држављанима Републике Србије, без обзира на то да ли живе у земљи или у иностранству, али коришћени су и други административни извори (евиденције о запосленима, незапосленима, ђацима и студентима, пензионерима, корисницима социјалне помоћи итд.). На тај начин се идентификују лица која из било којег разлога нису пописана, а живела су у Републици Србији у време спровођења Пописа 2022. и као таква одговарају дефиницији уобичајеног становништва (РЗС, 2023а). Додавање непописаног становништва пописним подацима 2022. године није могуће на конзистентан начин усагласити са претходним пописима (Marinković, 2023b).

Становништво које је бојкотовало Попис 2011. касније је процењено од стране међународне групе експерата, али те процене никада нису придодате пописним подацима. Ипак, Републички завод за статистику (РЗС) користи те податке код израде годишњих процена броја становника од 1. јануара 2011. године. Процена броја становника који је бојкотовао Попис 2011. године у општинама Бујановац, Медвеђа и Прешево износи 46.728 лица, а показала је да практично није било бојкота у Медвеђи – разлика између процене и пописа је свега 4 лица. У Бујановцу је пописано 18.067, а процена бојкота је 20.208, док је у Прешеву на пописаних 3.080 проценом додато још 26.520 лица. Квалитет процене за 2011. и пописних података за 2022, код те две општине, посебно је упитан, па резултате популационе динамике Бујановца и Прешева у међупописном периоду 2011–2022. треба прихватати са резервом.

Методолошка неусклађеност података пописне статистике и регистрације пријава и одјава места пребивалишта лица у Републици Србији нарочито је видљива на почетку међупописног периода 2011–2022. Подаци о унутрашњим миграцијама за 2011. нису методолошки усклађени са осталим од 2012. године, јер су оптерећени делимичном пријавом одсељавања и досељавања са АП Косово и Метохија. Тако миграциони салдо унутрашњих пресељења за последња три месеца 2011. није нула на територији где је спроведен попис становништва (износи 755). Позитиван миграциони салдо код унутрашњих пресељења за целу 2011. годину износи 2.497 лица (Marinković, 2024). То није случај код регистрације виталних догађаја и подаци се искључиво односе на територију Републике Србије на којој су спроведени пописи 2011. и 2022. године.

Извори података за статистику миграција су изјаве грађана и документа која се подносе служби за евиденцију пребивалишта (РЗС, 2023б). Нажалост, управо је овакав начин прикупљања података разлог слабог обухвата миграната. Нарочито је слабо праћење спољних миграција, па се чешће дају процене на основу статистичких евиденција земаља пријема него што се користе административни извори (Arandarenko, 2022). У идеалној ситуацији, са савршено методолошки усклађеним подацима и потпуним обухватом становништва, можемо, применом витално-статистичког метода, на основу два пописа израчунати миграциони салдо са иностранством у међупописном периоду. Тако савршене податке у реалности немамо и зато увек морамо рачунати да поменути методом прихватамо одређену пописну грешку у подацима, па можемо само дати процену. Корак даље је да на основу процене миграционог салда у међупописном периоду и података пописне статистике из 2022. године о броју досељених лица из иностранства од 2011. године израчунамо или дамо процену укупне емиграције за период 2011–2022. Тако добијене вредности броја одсељених из земље могу послужити као полазне или оријентационе вредности у даљој процени емиграције, јер се добијају комбинацијом пописних података и процена на основу витално-статистичког метода, који свакако нису у довољној

мери методолошки усклађени. Ипак, и таква процена је реалнија од статистичких евиденција земаља пријема, када говоримо о процени укупне емиграције, а посебно је значајна јер се може „спустити“ и на ниже административне нивое.

Анализа која следи обрађује податке пописне и виталне статистике, као и регистрације унутрашњих пресељења у међупописном периоду од 1. октобра 2011. до 1. октобра 2022. године. Територија Републике Србије за коју су дати прорачуни је територија на којој су спроведена последња два пописа (РЗС, 2023а), а истраживање је урађено до општинског нивоа. Коришћена је административно-статистичка подела из 2022. године, а подаци за 2011. годину, нарочито за општински ниво, сведени су на стање из 2022. Вредности које се односе на број становника по старости и полу из Пописа 2011. кориговане су додавањем процене бојкота за општине Бујановац и Прешево (процене међународне групе експерата које користи и РЗС). Кориговани подаци ће се користити искључиво у анализи популационе динамике у Републици Србији.

1.2. ПРОМЕНА УКУПНОГ БРОЈА СТАНОВНИКА

Становништво Републике Србије је у трећој деценији смањивања броја становника са негативним вредностима природног прираштаја и миграционог салда. Уколико методолошки довољно усагласимо пописе од Другог светског рата, први попис у Републици Србији који је забележио мање становника него претходни јесте попис из 2011. године (Penev & Marinković, 2012), док су обе компоненте кретања становништва негативне још од почетка 21. века. У табели 1.1 приказани су званични резултати пописа 2011. и 2022. године, као и кориговане вредности за 2011. годину.

Табела 1.1. Становништво по полу и старости, према пописима 2011. и 2022, Република Србија

Старост	2011			2011_корекција			2022		
	свега	мушко	женско	свега	мушко	женско	свега	мушко	женско
Укупно	7186862	3499176	3687686	7233590	3522837	3710753	6647003	3231978	3415025
0-4	328255	169168	159087	330659	170541	160118	310928	160197	150731
5-9	350154	179721	170433	354952	182326	172626	321202	165302	155900
10-14	346869	178419	168450	351534	180859	170675	323322	166740	156582
15-19	401994	206968	195026	407076	209617	197459	337351	172986	164365
20-24	439741	225231	214510	444753	227788	216965	337105	172013	165092
25-29	480286	244911	235375	484421	247069	237352	373087	190414	182673
30-34	496362	252502	243860	499633	254153	245480	401653	203800	197853
35-39	493934	248554	245380	497090	250006	247084	451556	228321	223235
40-44	469928	234274	235654	473243	235839	237404	472169	238432	233737
45-49	483986	238502	245484	486725	239848	246877	475882	237906	237976
50-54	520344	254508	265836	522482	255604	266878	453104	223511	229593
55-59	596279	289566	306713	597788	290295	307493	448883	216635	232248
60-64	528414	249785	278629	529526	250276	279250	471906	222891	249015
65-69	339444	154775	184669	340639	155303	185336	502140	230917	271223
70-74	354142	153847	200295	355131	154291	200840	434378	191641	242737
75-79	298612	122964	175648	299240	123268	175972	239194	99381	139813
80-84	176568	67814	108754	176955	68010	108945	175492	68610	106882
85+	81550	27667	53883	81743	27744	53999	117651	42281	75370

Напомена: Корекција подразумева додавање, према процени, лица која су бојкотовала Попис 2011.

Број становника Републике Србије у међупописном периоду 2011–2022. је смањен за 586 587 лица или 8,1%. Просечна годишња стопа раста/смањења износи -7,7‰, односно -84,5 на 1.000 становника у међупописном периоду (табела 1.2). Природни прираштај, као компонента кретања укупног становништва, доприноси са чак 80% паду броја становника у Републици Србији. У посматраном временском интервалу готово је 470 хиљада више умрлих него рођених. Више је и одсељених него досељених за око 117 хиљада, што је петина укупне промене броја становника. Србија – север се популационо смањила за готово 170 хиљада или 4,7%, док је интензитет пада вредности у Србији – југ још већи. Чак 71% укупног смањења броја становника у Републици Србији догодио се на територији Србије – југ, па је тако становништво малобројније у том делу земље за 417 хиљада или 11,4%. Разлика у популационој динамици Србије – север и Србије – југ је, пре свега, миграциона компонента. На северу земље миграциони салдо је скромно позитиван (око 5 хиљада), док је на југу изразито негативан (око 122 хиљаде). Не треба занемарити разлику и у стопама природног прираштаја, где су поново вредности знатно неповољније у Србији – југ, што је опет резултат неповољне старосно-полне структуре услед селективности по старости и полу миграната у претходним деценијама.

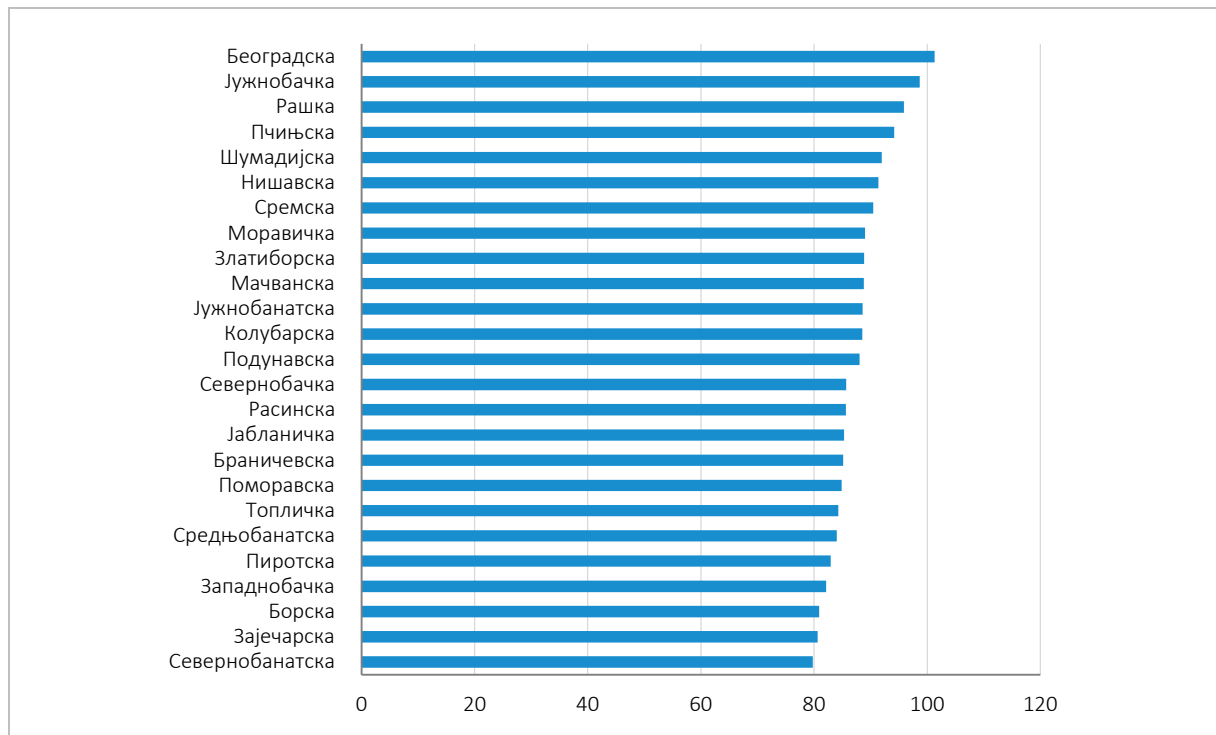
Табела 1.2. Популациона динамика у међупописном периоду 2011–2022, Република Србија, по регионима

Територија	Промена укупног броја становника			Природни прираштај		Миграциони салдо	
	број	индекс	стопа (‰)	број	стопа (‰)	број	стопа (‰)
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	-586587	91,9	-84,5	-469261	-67,6	-117326	-16,9
СРБИЈА – СЕВЕР	-169614	95,3	-48,4	-174492	-49,8	4878	1,4
СРБИЈА – ЈУГ	-416973	88,6	-121,4	-294769	-85,8	-122204	-35,6
Београдски регион	21965	101,3	13,1	-49570	-29,7	71535	42,8
Регион Војводине	-191579	90,1	-104,3	-124922	-68,0	-66657	-36,3
Регион Шумадије и Западне Србије	-212379	89,5	-110,3	-145535	-75,6	-66844	-34,7
Регион Јужне и Источне Србије	-204594	87,3	-135,6	-149234	-98,9	-55360	-36,7
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...	...

Београдски регион је једини регион у Републици Србији који није имао смањење броја становника у последњем међупописном периоду (табела 1.2). Пораст становништва је мали, свега око 22 хиљаде или 1,3%, и искључиво је резултат позитивног миграционог салда. У Београду је за 11 година било око 50 хиљада више умрлих него рођених, али и око 72 хиљаде више досељених него одсељених. Пад броја становника је сличан у Региону Војводине и Региону Шумадије и Западне Србије, око 10%. Миграциони салдо, на основу стопа, нешто је неповољнији у Војводини, док су вредности природног прираштаја више негативне у Шумадији и западној Србији. Најнеповољнија кретања становништва у периоду 2011–2022. су на територији јужне и источне Србије. Популација је смањена за 12,7%, а вредности код обе компоненте кретања становништва су изразито негативне. Заједничко за све регионе у Републици Србији је негативан биланс рађања и умирања, док је миграциона компонента једино позитивна у Београду.

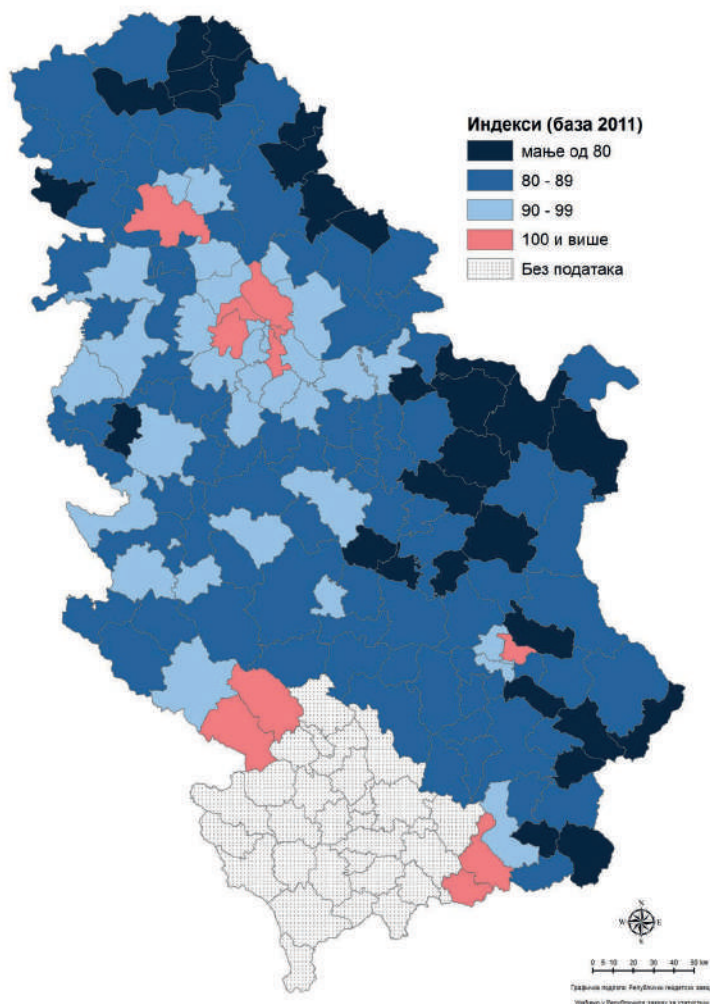
На нивоу области/округа, такође, једино Београдска област има раст броја становника (графикон 1.1). Остале 24 области можемо поделити на оне са релативно малим (око 5%), средњим (око 10%) и великим смањењем броја становника (15% и више). На основу добијених вредности, највише области (11) налази се у интервалу 10–15%. Релативно мали популациони пад имају само три области: Јужнобачка, Рашка и Пчињска, док је за петину мање становника у Попису 2022, у односу на претходни, у Севернобанатској, Зајечарској и Борској области.

Графикон 1.1. Промена броја становника у међупописном периоду 2011–2022. (индекси – база 2011), Република Србија, по областима

Разлике у популационој динамици су још израженије на општинском нивоу (карта 1.1). Од 168 општина, градова и градских општина (према стању из 2022. године) само 11 је имало раст броја становника, док је смањење веће од 20% присутно у чак 30 општина. Три највећа града у Републици Србији (Београд, Нови Сад и Ниш) односно одређене градске општине у њиховом саставу и 1 град и 3 општине на југу земље (Нови Пазар, Тутин, Бујановац и Прешево) имају више становника 2022. него 2011. године. Релативно највећи пораст забележен је у општинама Звездара (Београд) и Прешево, око 13%, а најмањи у нишкој општини Пантелеј, око 1%. У апсолутним вредностима, Нови Сад има популационо највећи раст, од преко 27 хиљада, што је више него што је имао Град Београд (са свим градским општинама). Све остале општине имају смањење броја становника у међупописном периоду, док највећи број, од чак 139 општина, има већи популациони пад од републичког просека (8%). Са негативним вредностима предњаче општине у источном делу земље, али и уз границу са Мађарском, Румунијом и Бугарском, пре свих Црна Трава и Гаџин Хан (преко 30%). Најмање негативне промене су код општина које гравитирају око Београда и Новог Сада, испод 6-7%.

Карта 1.1. Промене укупног броја становника у међупописном периоду 2011–2022, Република Србија

1.3. ВИТАЛНИ ДОГАЂАЈИ

Негативним природним прираштајем се објашњава 4/5 укупног смањења броја становника у Републици Србији у међупописном периоду 2011–2022. Да је више умрлих него живорођених на годишњем нивоу реалност је већ дуже од три деценије. Разлика се континуирано повећава, па је природни прираштај све више негативан. Број живорођених се у посматраном периоду креће у интервалу 67-62 хиљаде, док је број умрлих био прилично стабилан, око 100 хиљада, све до 2020. и почетка пандемије коронавируса. Врхунац годишњег броја умрлих је евидентиран 2021, преко 136 хиљада (табела 1.3). Тако је природни прираштај био негативан у интервалу од 35 хиљада до готово 75 хиљада.

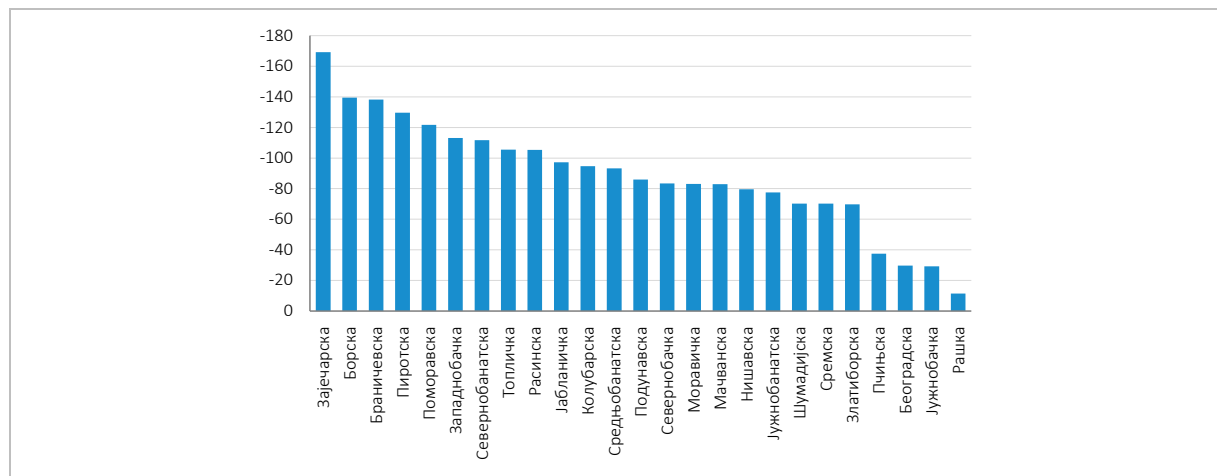
Табела 1.3. Број живорођених и умрлих у међупописном периоду 2011–2022, Република Србија, по регионима

Године	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	рођ.	ум.	рођ.	ум.	рођ.	ум.	рођ.	ум.	рођ.	ум.	
Укупно	709871	1179132	197900	247470	189095	314017	185822	331357	137054	286288	...
3_2011	16164	25970	4428	5080	4304	7082	4252	7272	3180	6536	...
2012	67257	102474	18362	20725	17932	27470	17931	28522	13032	25757	...
2013	65600	100375	18018	20288	17439	27035	17154	28313	12989	24739	...
2014	66514	101315	18427	20698	17535	27183	17632	28457	12920	24977	...
2015	65657	103678	18356	21196	17533	27983	17279	29179	12489	25320	...
2016	64734	100834	17967	20803	17107	27234	17168	28288	12492	24509	...
2017	64894	103722	18000	21768	17564	27634	16743	29362	12587	24958	...
2018	63975	101655	17959	21484	17027	27239	16589	28464	12400	24468	...
2019	64399	101458	18153	21604	16985	27141	16662	28491	12599	24222	...
2020	61692	116850	17236	25526	16613	30394	16186	32882	11657	28048	...
2021	62180	136622	17803	29917	16737	35126	15851	38834	11789	32745	...
9_2022	46805	84179	13191	18381	12319	22496	12375	23293	8920	20009	...

Напомена: Подаци за 2011. односе се само на последња три месеца у години. Подаци за 2022. су збир првих девет месеци у години.

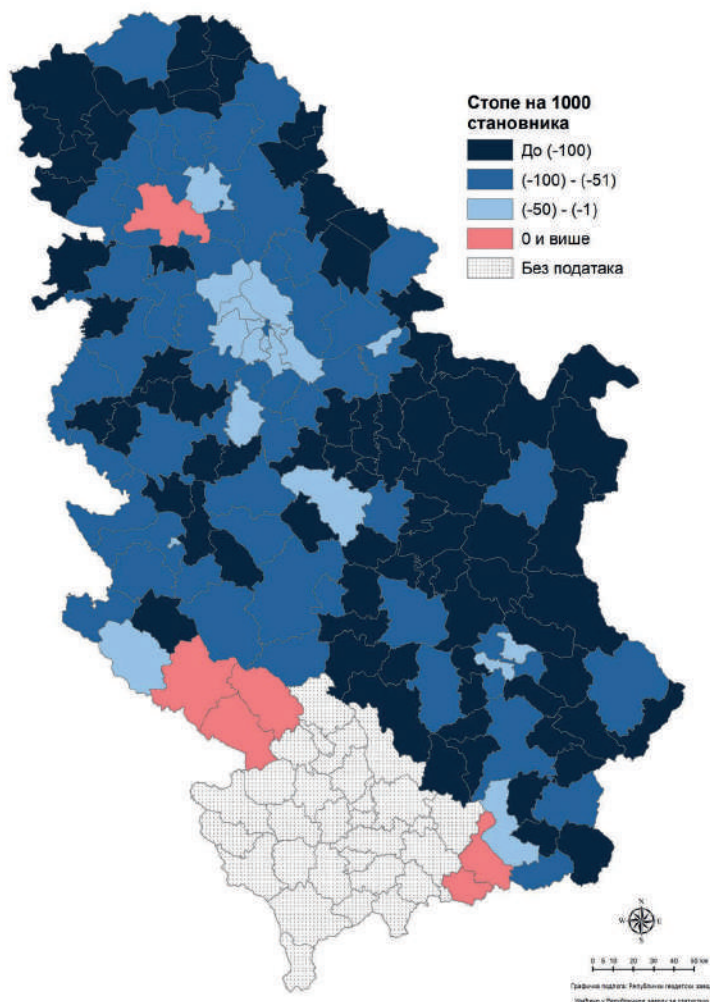
Однос између природних компоненти у међупописном периоду је такав да су живорођења у Републици Србији за 40% малобројнија од смртних случајева. Регионално, Београд има повољнију ситуацију (20%), Војводина је на републичком просеку (40%), док је нешто неповољније у Региону Шумадије и Западне Србије (44%). Најнеповољнији однос има Регион Јужне и Источне Србије, где су живорођења за чак 52% мања од броја умрлих.

Ниједна област у Републици Србији нема позитивне вредности природног прираштаја (графикон 1.2). Рашка област, са -11%, има повољније вредности од остатка Републике Србије, као и области у којима се налазе два највећа градска центра, са -29%. Ниже од -100% је у девет области у Републици Србији, с тим да су најнегативније вредности на истоку земље, пре свега у Зајечарској (-169%), Борској и Браничевској (оба -139%) области.

Графикон 1.2. Стопа (%) природног прираштаја становништва у међупописном периоду 2011–2022, Република Србија, по областима

Као резултат вишедеценијских неповољних популационих трендова, у многим општинама на истоку земље наслеђена (нарушена) старосна структура сада доприноси врло негативном односу рађања и умирања карта 1.2). Само шест општина у Републици Србији има позитиван природни прираштај. Од већих градова Нови Сад и Нови Пазар имају довољан број живорођења да надоместе број умрлих. Општине у источном, али и централном и северном делу земље, највише уз државну границу са Бугарском, Румунијом и Мађарском, имају стопе ниже од -100%.

Карта 1.2. Природни прираштај у међупописном периоду 2011–2022, Република Србија

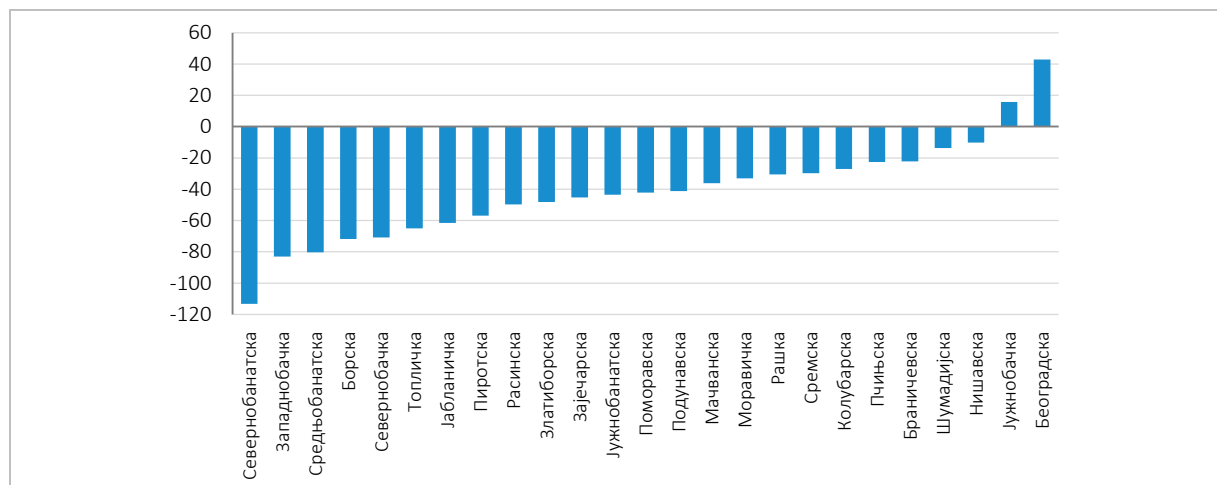

1.4. МИГРАЦИЈЕ

Укупни миграциони салдо у Републици Србији у међупописном периоду 2011–2022. године је негативан. Просечно годишње око 11 хиљада више особа напусти земљу него што се у њу досели. То је наставак вишедеценијског тренда, који је само био прекинут током 1990-их, услед грађанског рата и распада Југославије. Миграциони салдо је у готово свим областима негативан, а изузетак су Јужнобачка и Београдска област (графикон 1.3). Разлоге највероватније треба тражити у унутрашњим пресељавањима у два највећа града. Исто објашњење може да се да и за Нишавску и Шумадијску област, односно да је најмањи негативан миграциони салдо код тих области, јер се у њима налазе велики градски центри, Ниш и Крагујевац. Области на северу земље имају најнеповољније вредности,

пре свих Севернобанатска област. Од пет области са изразито негативним вредностима чак четири се налази у Војводини.

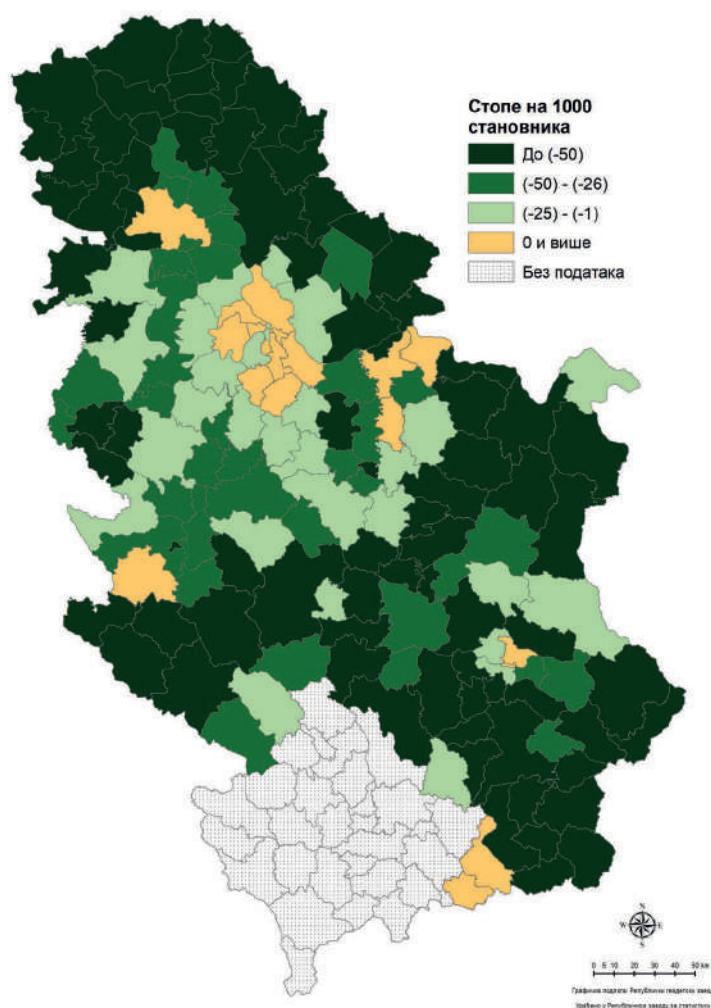
Графикон 1.3. Стопа (%) миграционог салда у међупописном периоду 2011–2022, Република Србија, по областима

На нижем административном нивоу, свега је 20 општина у Републици Србији које имају позитиван миграциони салдо у међупописном периоду 2011–2022. година (карта 1.3). Већина се налази у три највећа урбана центра у земљи, али присутне су и општине из источног и јужног дела земље. Београдске општине Звездара (132%) и Вождовац (124%) имају највише вредности, а потом следе Прешево (83%) и Чајетина (76%). На основу просторног размештаја општина са позитивним миграционим салдом, може се наслутити да су у њима присутне различите категорије миграционог кретања. На једној страни доминирају унутрашња пресељења у урбане центре или популарне туристичке локације (као што је Златибор у општини Чајетина), а на другој су традиционално емиграциона подручја из којих је највише особа на раду и боравку у иностранству, али која имају и највише повратника, најчешће иностраних пензионера који се враћају у родна места. Треба нагласити и да различит обухват становништва пописаног 2011. и 2022. године има утицаја на процену миграционог салда, па се може створити лажна слика о већем броју досељених, нарочито у појединим општинама (Бујановац и Прешево).

Неповољна миграциона кретања су присутна у највећем броју општина у Републици Србији. Највише одсељених у односу на досељене имају општине у Војводини (од 20 општина са најнегативнијим вредностима 15 је из Војводине). Предњаче општине на северу, пре свих Сента (-145%), Нови Кнежевац (-144%) и Чока (-138%). Као и код позитивног миграционог салда и код негативног имамо различите категорије миграција као узрок постојећег стања. Зато је важно, поред укупног миграционог салда, дати и процене нето унутрашњих и спољашњих миграција, односно проценити број досељених и одсељених у унутрашњим и међународним миграторним кретањима. У методолошком делу је дато објашњење поступка процењивања и зашто је миграциони салдо код унутрашњих пресељења на нивоу Републике различит од нуле.

Карта 1.3. Укупни миграциони салдо у међупописном периоду 2011–2022, Република Србија

Србија – север има позитиван скор са Србијом – југ, али не и са иностранством (табела 1.4). Збир нето пресељења у оквиру Србије – север је тако скромно позитиван управо захваљујући већем досељавању из остатка Републике. Србија – југ има и апсолутне и релативне показатеље нешто повољније у билансу миграција са иностранством од севера земље, али укупно неповољнији миграциони салдо.

Посматрано по регионима, највећи позитиван миграциони салдо у унутрашњим пресељењима има убедљиво Београдски регион, док је Регион Војводине минимално позитиван. Остала два региона чини се, доста равномерно, на основу стопа, учествују у унутрашњим миграцијама. Када се анализирају подаци и спољних миграција, постаје јасно да Београд, у међупописном периоду 2011–2022, има пораст искључиво због унутрашњих пресељења, а да Војводина управо због интензивног исељавања у иностранство има негативне вредности укупног миграционог салда.

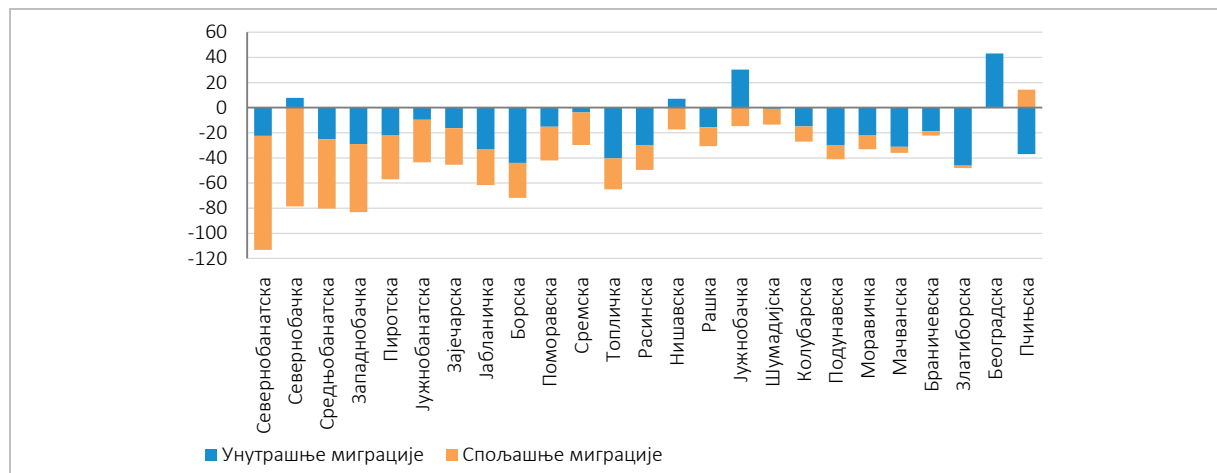
Табела 1.4. Унутрашње и спољне миграције у међупописном периоду 2011–2022, Република Србија, по регионима

ТЕРИТОРИЈА	УНУТРАШЊЕ МИГРАЦИЈЕ				СПОЉНЕ МИГРАЦИЈЕ			
	салдо		досељени	одсељени	салдо		досељени	одсељени
	број	стопа (%)	број	број	број	стопа (%)	број	број
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	755	0,1	1380803	1380048	-118081	-17,0	149162	267243
СРБИЈА – СЕВЕР	75819	21,6	872779	796960	-70941	-20,2	91361	162302
СРБИЈА – ЈУГ	-75064	-21,9	508024	583088	-47140	-13,7	57801	104941
Београдски регион	71997	43,1	559698	487701	-462	-0,3	48259	48721
Регион Војводине	3822	2,1	313081	309259	-70479	-38,4	43102	113581
Регион Шумадије и Западне Србије	-42801	-22,2	295903	338704	-24043	-12,5	31999	56042
Регион Јужне и Источне Србије	-32263	-21,4	212121	244384	-23097	-15,3	25802	48899
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...	...	...

Напомена: Миграциони салдо код унутрашњих миграција на нивоу Републике Србије треба да буде нула. Код спољних миграција дате су процене миграционог салда и броја одсељених, док су за досељене исказани пописни подаци. Више у методолошким напоменама.

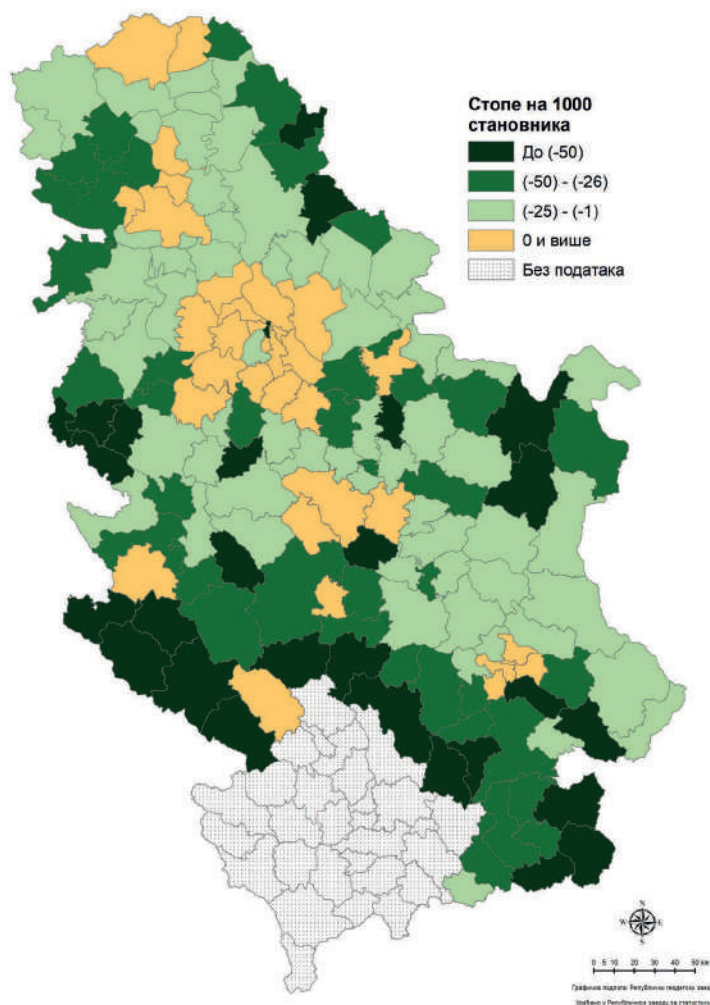
Од две области у Републици Србији у којима је био позитиван укупни миграциони салдо код обе су за то заслужне унутрашње миграције, јер је биланс са иностранством негативан (графикон 1.4). Једина област позитивног салда код спољних миграција је Пчињска, али је поново неопходно нагласити значај обухвата пописаног становништва и чињеницу да су у тој области општине у којима је био бојкот 2011. Квалитет процена бојкота, које су додате у анализи, и обухват у Попису 2022. могу бити разлози одступања од осталих области. Позитиван биланс у унутрашњим пресељењима присутан је само у областима чију су центри највећи градови у Републици Србији, док је миграциони салдо у спољним пресељавањима код свих области негативан.

На основу података графикона 1.4, области можемо поделити према доминантном утицају унутрашњих или спољашњих миграција у укупном миграционом салду у међупописном периоду 2011–2022. године. У 14 области унутрашња пресељења имају важнију улогу, док су у 11 области то спољне миграције. Како по броју области, тако и по популационој величини тих области, можемо донети закључак да су у већем делу Републике Србије унутрашње миграције битнији фактор у динамици становништва од спољних миграција. Просторно посматрано, све области у Војводини (изузетак је Јужнобачка област) имају израженији утицај иностраних миграција у укупном миграционом салду, односно миграције у северној српској покрајини, за разлику од других делова земље, више су окренуте ка споља него ка унутра.

Графикон 1.4. Стопе (%) миграционог салда унутрашњих и спољашњих пресељавања у међупописном периоду 2011–2022, Република Србија, по областима

Анализа унутрашњих миграција има највише смисла на нижим територијално-административним нивоима. Тако се могу јасно издвојити гравитациони центри и периферија која остаје без становника. Само 35 општина у Републици Србији у последњем међупописном периоду има позитиван миграциони салдо у унутрашњим пресељењима. Већ је раније поменуто, а сада је и на нивоу општина потврђено, да највише стопе миграционог салда код унутрашњих миграција имају београдске општине (Звездара, Вождовац, Сурчин, Земун и Палилула). Једино су општине Чајетина и Нови Сад у првих десет уз београдске. Детаљније информације о унутрашњим пресељењима за Београд, из којих општина највише гравитирају ка престоници, изнете су у поглављу пет, **о мигрантским карактеристикама становништва**. Пресељавањем из других општина и градова у Републици Србији становништво добијају не само највећи градски центри већ и регионални, попут Новог Пазара, али и најпопуларније туристичке дестинације – Чајетина (Златибор) и Врњачка Бања (карта 1.4). На другој страни, највише одсељавања имају популационо мале и неразвијене општине, претежно са југа земље.

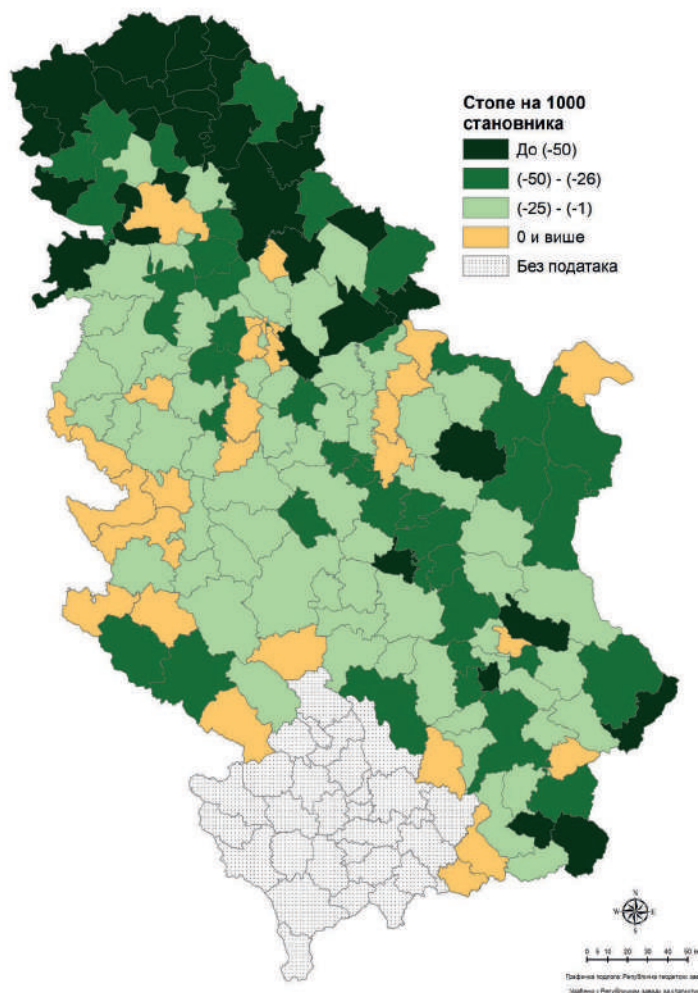
Карта 1.4. Унутрашње миграције (миграциони салдо) у међупописном периоду 2011–2022, Република Србија

1.5. МЕЂУНАРОДНЕ МИГРАЦИЈЕ

Процене миграционог салда код спољних миграција и броја одсељених у међупописном периоду, комбинацијом података пописне и виталне статистике (више у методолошким напоменама), а све у контексту популационе динамике, могу дати одређене увиде у најмање анализиран, услед недостатка података, сегмент кретања становништва у Републици Србији. Нарочито је значајно да су процене дате до општинског нивоа, чиме се отвара простор за боље разумевање популационе динамике. Процена миграционог салда становништва Републике Србије са иностранством у међупописном периоду 2011–2022. године је негативна – око -118 хиљада или -17.0‰ (табела 1.4). Према Попису 2022, број досељених после 2011. године износи око 149 хиљада (просечно годишње око 13,5 хиљ.), и то представља најмањи могући број досељених, јер се не узимају у обзир морталитет, могуће унутрашње пресељење, као ни поновно одсељење из земље у периоду између два пописа. Процена емиграције у истом временском интервалу је око 267 хиљада (просечно нешто више од 24 хиљаде на годишњем нивоу). Уколико прихватимо тезу да је коришћење административних извора повећало обухват Пописа 2022. године, у односу на Попис 2011, може се изнети претпоставка да је негативни миграциони салдо добијен витално-статистичким методом знатно потцењен, односно да је емиграција доста већа од процена датих у овој студији.

Карта 1.5. Спољне миграције (миграциони салдо) у међупописном периоду 2011–2022, Република Србија

Србија – север има израженију емиграцију и неповољнији миграциони салдо од Србије – југ (-20%o наспрам -14%o). Јасно је да Регион Војводине (-38%o) највише доприноси, јер је миграциони салдо Београдског региона око нуле (мање од пола промила негативан). Готово 114 хиљада лица је напустило Војводину у последњем међупописном периоду, што је око 43% укупне емиграције из Републике Србије. Регион Шумадије и Западне Србије (-12%o) и Регион Јужне и Источне Србије (-15%o) имају повољније стопе миграционог салда са иностранством од Војводине.

Посматрано по областима у Војводини, Севернобанатска има релативно најнеповољније вредности (-91%o), док је, посматрано у апсолутним износима, Севернобачка област изгубила највише становника у размени са иностранством (досељено је око 4 хиљаде, а одсељено је око 18 хиљада). Просторни приказ (карта 1.5) потврђује да се релативно највише лица одсељава у иностранство из војвођанских општина, и то највише са севера земље. Процене емиграције у апсолутним износима показују да је Суботицу напустило преко 13 хиљада лица, односно да је готово 10 хиљада више одсељених него досељених. Од осталих већих градова, на основу негативног миграционог салда, треба издвојити Зрењанин (-6 хиљада), Лесковац (-5 хиљада) и Сомбор (-4 хиљаде). Релативно највеће смањење услед спољних миграција имају Сента, Ада, Чока, Кањижа, Нови Кнежевац и Бачка Топола, сви са више од 100 на 1.000 становника. У Сенти и Ади иностране миграције су одговорне за око 50% укупног пада броја становника у међупописном периоду. Двојно држављанство у мултиетничкој Војводини и могућност лакшег запошљавања, али и студирања у ЕУ, разлози су изражене емиграције, пре свега Мађара, али и Словака из овог дела Републике Србије (Gabric-Molnar & Slavic, 2014; Zlatanović & Marušiać, 2024). За разлику од унутрашњих пресељавања, где је позитиван миграциони салдо био готово искључиво резервисан за највеће урбане центре и општине које их окружују, код спољних миграција имамо већу просторну дисперзију, али нешто мање општина са позитивним билансом (30 општина). Присуство општина са позитивним миграционим салдом, како на југу, тако и на западу и истоку земље, може једино да се објасни чињеницом да су то традиционално емиграционе општине са великим бројем становништва на раду у иностранству, а да су у последњем међупописном периоду имале више досељених у виду повратника који се враћају по завршетку радног века у родно место. Друго објашњење је знатно различит обухват у пописима 2011. и 2022. године у тим општинама.

1.6. НАЈВАЖНИЈА ЗАПАЖАЊА У КРЕТАЊУ СТАНОВНИШТВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Пописом 2022. године, по други пут узастопно, забележен је пад броја становника у Републици Србији у односу на претходни попис. У периоду 2011–2022. године, становништво Републике Србије смањено је за 586 587 лица (8,1%). Овај пад је доминантно условљен природним прираштајем, који чини 80% укупног смањења популације. Миграциони салдо такође доприноси негативним трендовима, јер се годишње, у просеку, из Републике Србије одсељава 11 хиљада особа више него што се у њу досељава. Пад броја становника није равномерно распоређен, па се 71% укупног смањења броја становника у земљи догодило на територији Србије – југ. Заједничка карактеристика свих региона у Републици Србији је негативан природни прираштај, док једино Београдски регион бележи позитивну миграциону компоненту, и то искључиво захваљујући унутрашњим миграцијама. Позитиван природни прираштај је присутан у само шест општина, укључујући градове Нови Сад и Нови Пазар. Миграције између региона у Републици Србији имају важну улогу у популационој динамици. Највећи добитници унутрашњих миграција су велики градови попут Београда, али и туристичке дестинације као што су Златибор и Врњачка Бања. С друге стране, Војводина, посебно њени северни делови, трпи интензивно исељавање у иностранство, што значајно утиче на укупни миграциони салдо. Процена емиграције у међупописном периоду 2011–2022. године је око 267 хиљада (просечно нешто више од 24 хиљаде на годишњем нивоу). Све области у Војводини (изузетак је Јужнобачка област) имају израженији утицај иностраних миграција у укупном миграционом салду, односно миграције у северној српској покрајини,

за разлику од других делова земље, више су окренуте ка споља него ка унутра. Релативно највише лица се одсељава у иностранство из војвођанских општина, и то највише са севера земље.

Подаци показују да се Република Србија суочава са великим демографским изазовима услед комбинације негативног природног прирастаја и миграционог салда. Унутрашње миграције донекле ублажавају губитке у великим градским центрима, али не решавају основне проблеме, који укључују ниску стопу рађања, одлив радне снаге и старење становништва. Да би се успорили неповољни демографски трендови, неопходно је усвојити свеобухватне популационе мере, које, поред подршке рађању и родитељству, треба да смање одсељавање у иностранство, стимулишу повратак из дијаспоре, уз јасан став према будућим миграцијама, и дају предлоге за квалитетнију здравствену заштиту и одрживи регионални развој. Без стратешког приступа, последице депопулације биће све израженије, са значајним друштвеним и економским импликацијама.

ЛИТЕРАТУРА

- Arandarenko, M. (2022). Migracije, kvalifikacije i tržište rada. Vuković, D. (urednik). Nacionalni izveštaj o ljudskom razvoju – Srbija 2022 – Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene. UNDP Srbija. <https://hdr.undp.org/rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje4-Migracije-kvalifikacije-i-trziste-rada-e1.pdf>
- Eurostat (2023a). Population and population change statistics. Statistical office of the European Union (EU). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_and_population_change_statistics
- Eurostat (2023b). Population structure and ageing. Statistical office of the European Union (EU). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing#Past_and_future_population_ageing_trends_in_the_EU
- Gabric-Molnar, I., & Slavic, A. (2014). The impact of emigration from Serbia to Hungary on the human resources of Vojvodina. Zbornik Matice Srpske Za Drustvene Nauke, 148, 571–581. <https://doi.org/10.2298/zmsdn1448571g>
- Lutz, W., Gailey, N. (2020). Depopulation as a policy challenge in the context of global demographic trends. UNDP Serbia. ISBN 978-86-7728-292-9.
- Lutz, W., Sanderson, W., Scherbov, S. (2001). The end of world population growth. Nature, 412(6846), 543–545. Available at: <https://doi.org/10.1038/35087589>
- Marinković, I. (2023a). Dve decenije depopulacije u Srbiji 2002–2022 / Two decades of depopulation in Serbia 2002–2022. Sociološki pregled. LVII (3), 767–791. doi:<https://doi.org/10.5937/socpreg57-46007>
- Marinković, I. (2023b). Nov popis, nova rešenja, stari problemi – Osvrt na nova metodološka rešenja Popisa 2022. i njegovu uporedivost sa prethodnim popisima stanovništva. Stanovništvo, 61(1), 109–114. <https://www.idn.org.rs/ojs3/stanovnistvo/index.php/STNV/article/view/521>
- Marinković, I. (2024). Međupopisne procene u Srbiji 2011–2022. Da li su neophodne? Demografija, 21, pp. 95–110. doi: 10.5937/demografija2421095M
- Penev, G., Marinković, I. (2012). „Prvi rezultati popisa stanovništva 2011. i njihova uporedivost s podacima prethodna dva popisa“. Demografija, Knjiga IX, str. 45–67.
- Penev, G. (2001). Zamena generacija u Srbiji u periodu 1950–2000. Stanovništvo, god. XXXIX, br. 1–4.
- RZS (2023a). Starost i pol. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2022. godine. Republički zavod za statistiku Republike Srbije. <https://www.stat.gov.rs/publikacije/publication/?p=15204>
- RZS (2023b). Demografska statistika 2022. Republički zavod za statistiku, Republika Srbija
- UN (2022). United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. World Population Prospects 2022: Summary of Results. UN DESA/POP/2022/TR/NO. 3. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf.
- Zlatanović, S., & Marušiać, J. (2024). Co-ethnic Migration of Vojvodina Slovaks to Slovakia: Institutional Frameworks and Everyday Practices of Interaction. Nationalities Papers, 1–24. doi:10.1017/nps.2024.25

2

Др Иван Маринковић*

Др Марко Гаљак**

Старосно-полна структура становништва Републике Србије

Старосно-полна структура Републике Србије одражава дугорочне демографске трендове као што су ниска стопа фертилитета, значајна емиграција и продужење очекиваног трајања живота. Витална статистика у Републици Србији, још од 1956. године, непрекидно бележи стопу укупног фертилитета испод нивоа потребног за просту репродукцију (Penev, 2001). Овај период означава почетак демографског старења, јер су од тада нове генерације мање бројне од својих родитеља. Готово 40 година је било потребно да успостављени трендови доведу до негативног природног прираштаја почетком 1990-их. Ово кашњење се објашњава демографском инерцијом, односно спорим променама у старосно-полној структури становништва. Током 1950-их и 1960-их година, популација Републике Србије је била знатно демографски млађа, са високим уделом становништва у фертилном периоду, што је, упркос ниским стопама рађања, одржавало релативно високе апсолутне бројеве живорођене деце. Истовремено је дошло до пада смртности по старости и повећања очекиваног трајања живота при живорођењу, што доприноси порасту удела старијег становништва у укупној популацији. Како се повећава број старијих особа, расте и укупни број умрлих на годишњем нивоу, с обзиром да је старост основна детерминанта морталитета. Поред тога, емиграције углавном укључују млађе становништво, па се додатно нарушава старосна структура. Ови процеси доводе до убрзаног старења становништва, које све више утиче на демографске компоненте, попут наталитета и морталитета. На тај начин старосна структура постаје кључни фактор популационе динамике, истовремено делујући и као узрок и као последица демографских кретања (Marinković, 2018a).

2.1. ПОЛНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

Полна структура становништва при живорођењу биолошки је одређена, а исто важи и за структуру умрлих према полу. Посматрано на глобалном нивоу и кроз генерације, просечно се рађа више дечака него девојчица (105–108 дечака на 100 девојчица), а број умрлих мушкараца по старости готово увек је већи од броја умрлих жена. Различите стопе смртности мушкараца и жена добро су документоване у свим популацијама за које постоје подаци о виталним догађајима (Caselli & Luy, 2013). У већини случајева, смртност мушкараца превазилази смртност жена у свакој старосној групи. Обрасци разлика у смртности према старости такође су добро познати (Case & Paxson, 2005). Највеће разлике у смртности међу половима бележе се код деце млађе од једне године. Након тога, разлика се смањује, и достиже минимум код деце од 5 до 14 година. Током одраслог доба, разлика поново расте, најизраженија је код средовечног становништва, док у старијем добу (60+ година) долази до

* Виши научни сарадник у Институту друштвених наука – Центар за демографска истраживања, Београд;
<https://orcid.org/0000-0002-8297-4698>

** Научни сарадник у Институту друштвених наука – Центар за демографска истраживања, Београд; <https://orcid.org/0000-0002-1756-3083>

постепеног смањења, с најнижом разликом код најстаријих популација. Разноврсни фактори могу утицати на степен разлика у стопама смртности по полу у свим старосним групама, од биолошких (генетске и хормонске разлике међу половима) до бројних социокултуролошких образаца понашања мушкараца и жена (Marinković, 2018b). Ове разлике доводе до смањивања разлика у бројности мушке и женске популације по старости. Тако, иако бројнији код деце и младих, мушкарци се изједначавају са женама најчешће у средњим годинама, док код старијих генерација жене бројчано доминирају. Поред природних компоненти кретања становништва (рађања и умирања), и миграције могу значајно да утичу на полну структуру становника. Ово зависи од тога да ли су посредни подручја емиграције или имиграције, као и да ли су унутрашња (у оквиру земље) или спољашња (интернационална) пресељења. Такође зависи од врсте миграција – да ли су присилне или добровољне, привремене или трајне, економске или брачне. Различите типове миграција карактерише и другачија селективност миграната по полу.

Попис 2022. године је евидентирао мање становника него претходни, из 2011, па је тако број мушкараца смањен за око 267 хиљада (7,6%), док је смањење женске популације у апсолутним вредностима и веће, за око 273 хиљаде (7,4%). Иако је релативни пад мушког становништва за нијансу већи од женског, укупно смањење броја становника резултирало је смањењем разлике у бројности по полу (табела 2.1). У Републици Србији је 2022. године око 183 хиљаде више жена него мушкараца, односно удео женске популације је 51,4%.

Табела 2.1. Укупно становништво према полу, по регионима, по пописима 2011. и 2022.

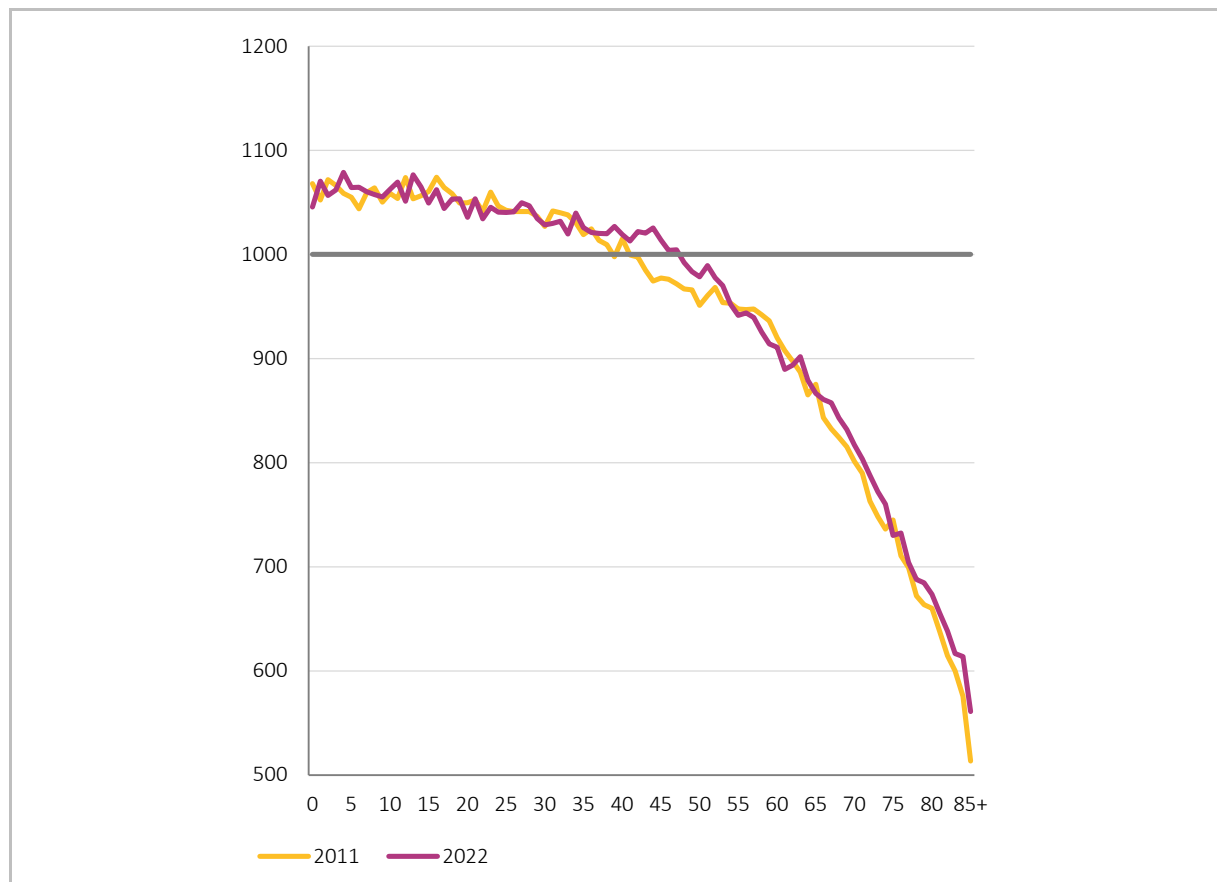
Године пописа	Укупно	Мушко	Женско	Више жена	Удео жена у укупном (%)	Коефицијент маскулинитета (%)
РЕПУБЛИКА СРБИЈА						
2011	7186862	3499176	3687686	188510	51,3	949
2022	6647003	3231978	3415025	183047	51,4	946
СРБИЈА – СЕВЕР						
2011	3591249	1725443	1865806	140363	52,0	925
2022	3421635	1640152	1781483	141331	52,1	921
СРБИЈА – ЈУГ						
2011	3595613	1773733	1821880	48147	50,7	974
2022	3225368	1591826	1633542	41716	50,6	974
Београдски регион						
2011	1659440	785826	873614	87788	52,6	900
2022	1681405	794413	886992	92579	52,8	896
Регион Војводине						
2011	1931809	939617	992192	52575	51,4	947
2022	1740230	845739	894491	48752	51,4	945
Регион Шумадије и Западне Србије						
2011	2031697	1000820	1030877	30057	50,7	971
2022	1819318	895840	923478	27638	50,8	970
Регион Јужне и Источне Србије						
2011	1563916	772913	791003	18090	50,6	977
2022	1406050	695986	710064	14078	50,5	980
Регион Косово и Метохија						
...	...	...	...	...	...	...

Напомена: Коефицијент маскулинитета представља однос броја мушкараца на 1 000 жена.

У последњем међупописном периоду, 2011–2022. године, није било значајнијих промена у полној структури становништва Републике Србије. Удели женског становништва у укупном и стопе маскулинитета су на приближно истим вредностима код оба анализирана пописа, како на републичком нивоу, тако и на регионалном. Србија – север просечно има веће уделе жена од Србије – југ. Регионално убедљиво највеће вишкове женског становништва има Београдски регион, потом следи Регион Војводине, па Регион Шумадије и Западне Србије, док је најмања разлика у бројности по полу у Региону Јужне и Источне Србије.

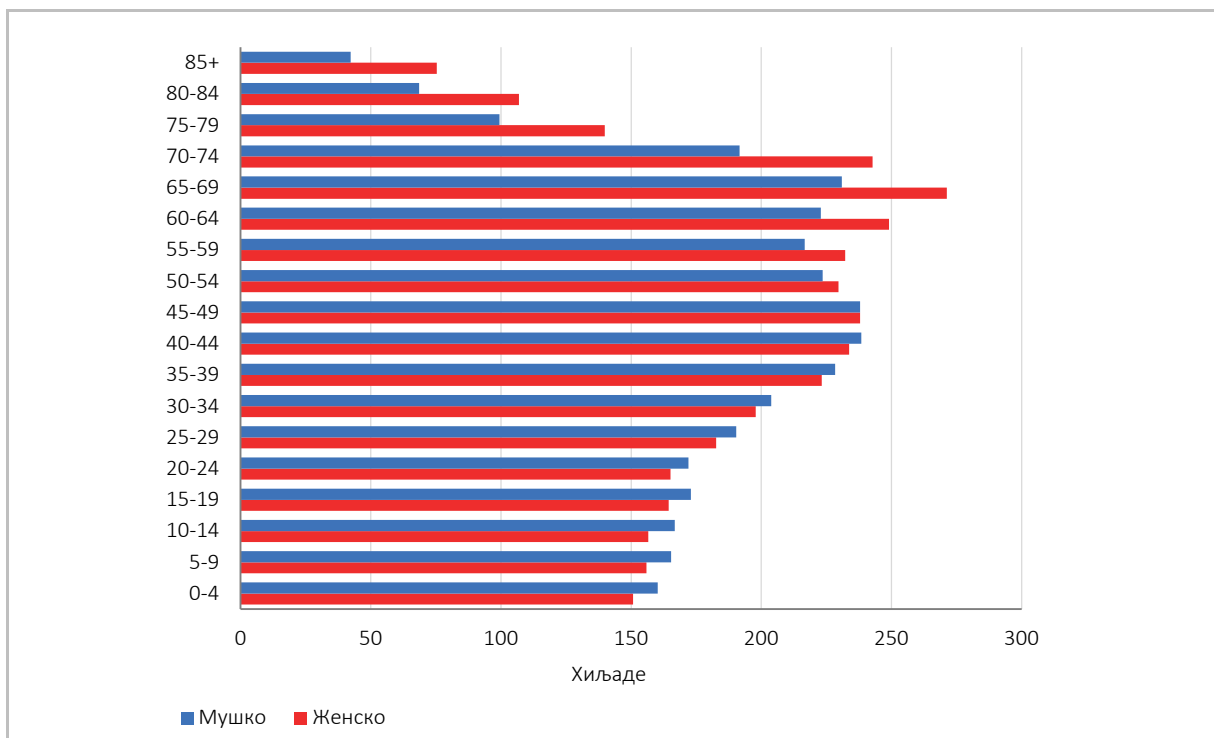
Посматрано према старости (појединачне године), преко коефицијента маскулинитета, нема велике разлике у дистрибуцији по старости мушкараца и жена у последња два пописа (графикон 2.1). Једина значајнија разлика је у граничним вредностима преласка бројчане доминације од мушког становништва на женско. На основу Пописа 2022. године, мушкарци су бројнији све до узраста од навршених 48 година старости, док су 2011. године жене постале бројније код шест година млађе кохорте. У свакој наредној генерацији жене су бројније, а разлика се повећава са старашћу. Око 60. године старости женско становништво је бројније за 10%, око 70. за 20%, док је код старих 85 или више година та разлика већ између 40–50%, односно на два мушкарца у генерацији долазе три жене.

Графикон 2.1. Коефицијент маскулинитета (%) према старости, по пописима 2011. и 2022, Република Србија

Правилности везане за дистрибуцију мушкараца и жена по старости јасније су уочљиве када анализирамо петогодишње старосне групе. Према подацима из 2022. године, у Републици Србији, код деце узраста 0–4 и 5–9, дечаци су у обе старосне групе бројнији за око 9 хиљада (графикон 2.2). Највећа бројчана доминација је у узрасту 10–14 година и износи око 10 хиљада. Вредности се потом постепено смањују и код узраста 40–44 године износе око 4,5 хиљада, што је уједно и последња старосна група у којој бројчано има више мушкараца. Женска и мушка популација су подједнаке бројности у старости 45–49 година, а потом жене у наредним кохортама све израженије бројчано доминирају. У апсолутним подацима, бројност жена знатно надилази са старошћу вредности које су имали мушкарци у млађим старосним групама. Већ у старости 50–55 година више је жена, за 15,5 хиљада, што је већа разлика од највеће коју су имали мушкарци. Бројност жена у односу на мушкарце рапидно расте, па код старих 70–74 године износи чак 51 хиљаду. После те кулминације, разлика се смањује, да би код најстаријих, 85 или више, била око 31 хиљаде. Разумљиво је што се апсолутна разлика у броју мушкараца и жена ипак код најстаријих смањује, за разлику од коефицијента маскулинитета, јер се укупно становништво, услед морталитета, такође смањује.

Графикон 2.2. Становништво мушког и женског пола према старости, по Попису 2022, Република Србија

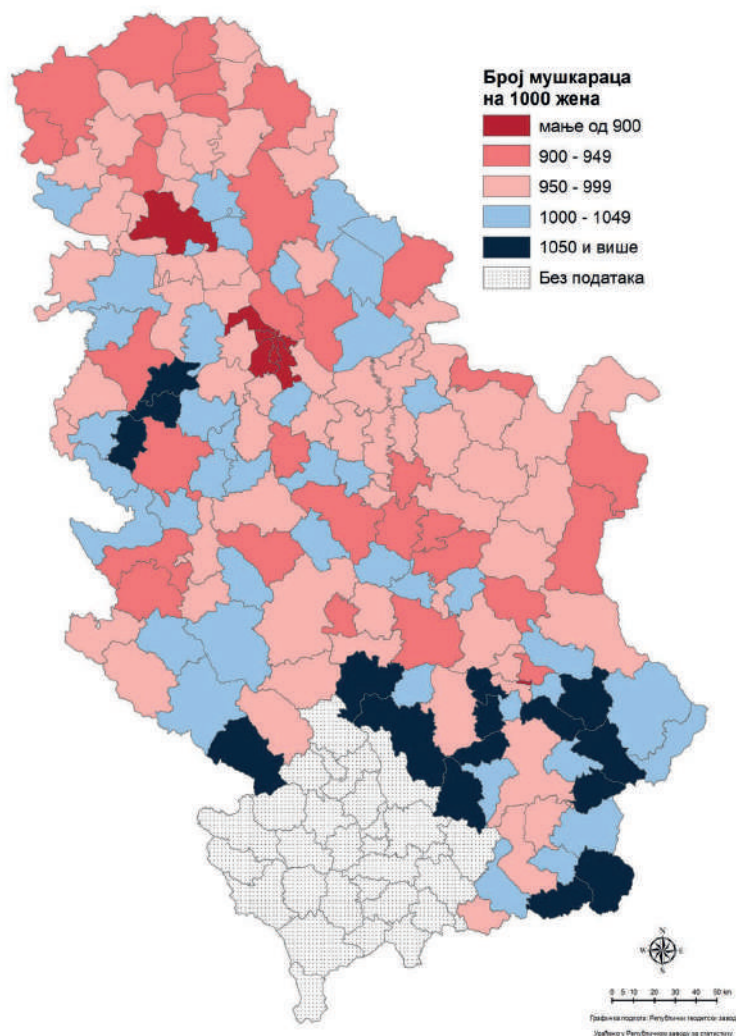
Регионални ниво показује различиту дистрибуцију мушкараца и жена по старости, у односу на републички просек. У Београдском региону, жене су већ у узрасту 20–24 године бројније од мушкараца, док у Региону Војводине и Региону Шумадије и Западне Србије то постају у старости 50–54 године (табела 2.2). Најдуже мушкарци имају бројчану предност у Региону Јужне и Источне Србије, све до 55–59 година старости. Разлоге регионалних разлика у саставу становништва по полу и старости треба тражити у унутрашњим пресељењима и чињеници да је Београд највећи привредни и образовни центар у земљи. Такође, жене просечно дуже живе у Београдском региону и Региону Војводине од остатка Републике Србије, па су и вредности маскулинитета израженије код најстаријих у та два региона.

Табела 2.2. Коефицијент маскулинитета према старости, по регионима, по Попису 2022.

Старост	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Укупно	946	896	945	970	980	...
0-4	1063	1077	1063	1060	1048	...
5-9	1060	1060	1060	1070	1049	...
10-14	1065	1051	1069	1067	1075	...
15-19	1052	1045	1041	1063	1060	...
20-24	1042	994	1050	1061	1064	...
25-29	1042	962	1057	1068	1101	...
30-34	1030	935	1050	1071	1093	...
35-39	1023	933	1047	1061	1082	...
40-44	1020	950	1050	1042	1061	...
45-49	1000	937	1029	1015	1027	...
50-54	974	924	989	974	1013	...
55-59	933	884	931	948	968	...
60-64	895	820	894	914	953	...
65-69	851	773	839	888	903	...
70-74	790	700	769	847	841	...
75-79	711	654	652	770	771	...
80-84	642	615	574	694	689	...
85+	561	543	479	617	611	...

На нивоу општина, просторне разлике су још уочљивије (карта 2.1). Жене су неупитно бројније од мушкараца у укупном становништву Републике, као и у сваком региону, али код општина то није универзална правилност. У чак 57 општина мушкарци су бројнији, док је у три полна равнотежа. Ипак, код већег броја општина (од укупно 168) жене су доминантније. Просечно нижи удели жена су у општинама на југу земље, где су депопулација и старење најизраженији. Предњаче Трговиште (мање је жена за 25% од мушкараца), Црна Трава (13%) и Гаџин Хан (12%). На другој страни, београдске општине, уз Нови Сад и једну нишку општину, имају вредности коефицијента маскулинитета испод 900. У овом поглављу нисмо анализирали податке по типу насеља, који би несумњиво показали да у општинама у којима доминира рурално становништво постоје вишкови мушкараца и обрнуто, да су жене заступљеније у урбаним срединама.

Карта 2.1. Коефицијент маскулинитета укупног становништва према општинама/градовима, по Попису 2022.

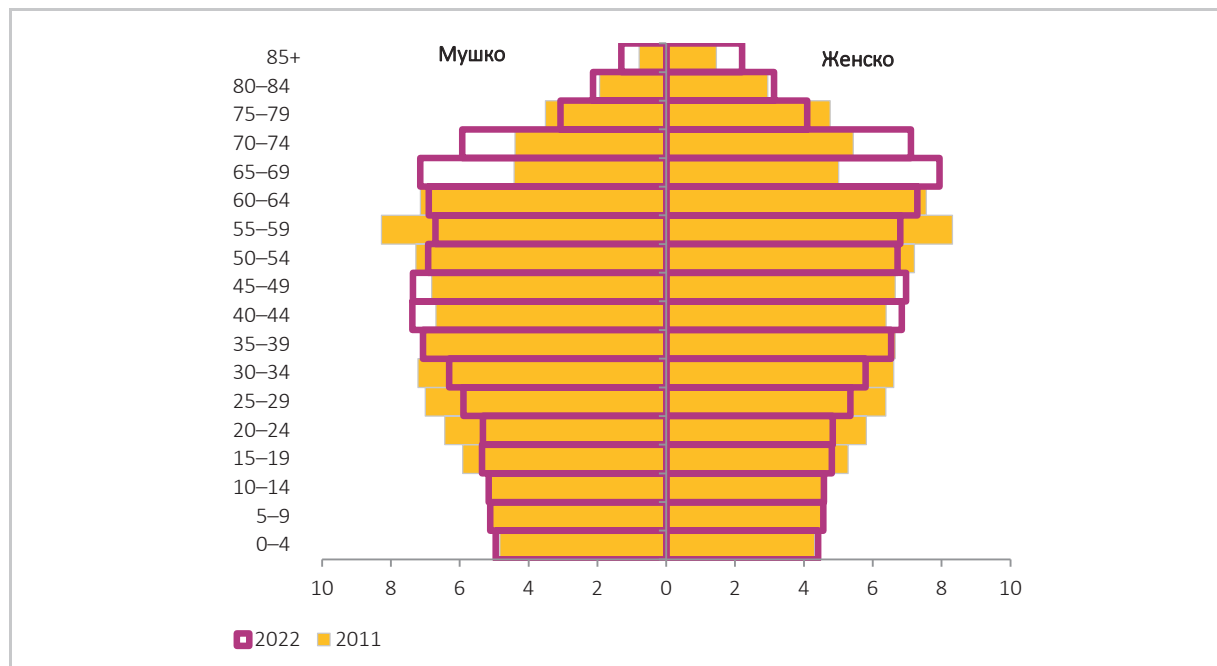

2.2. СТАРОСНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

Процес старења становништва одвија се посредством два механизма: старење „од базе“ и старење „од врха“ старосно-полне пирамиде. Први механизам је последица дугогодишњег нивоа рађања испод прага просте репродукције, што доводи до тога да свака нова генерација буде бројчано мања од претходне, повећавајући удео старог становништва и смањујући удео младих. Други механизам подразумева пораст очекиваног трајања живота, где све више људи доживљава дубоку старост, што резултира старењем „од врха“ пирамиде. У Републици Србији су присутна оба ова процеса, али преовладава старење „од базе“. Значајан је и утицај међународних миграција, јер у емиграцији из Републике Србије доминира младо и радно способно становништво. Облик старосно-полних пирамида у земљи, према пописима 2011. и 2022. године (графикон 2.3), указује на нетипичне промене у структури по старости. Очекиван наставак сужавања базе, коју чине деца и млади до 20 година и проширење горњег сегмента пирамиде, који обухвата становнике старије од 60 година, тек

се делимично догодио. Основа пирамиде, коју чине деца узраста 0–14 година, практично је у последњих 11 година непромењена. Прва промена се дешава у узрасту 15–19 година, где је удео опао са 5,6% у 2011. на 5,1% у 2022. години. Много значајније смањење јесте код узраста млађих средовечних (20–34 године), где је удео нижи за 3 процентна поена (са 19,7% на 16,7%). Присутно је сужавање пирамиде и код старих 50–64 године, са 22,9% на 20,7%, што није очекивано. Најнеобичније је да је удео старих 75–79 године мањи 2022. (3,6%) него 2011. године (4,2%). Узрок за те нетипичне промене треба тражити у високој смртности током три године (2020–2022), пандемије коронавируса (Marinković & Galjak, 2024).

Графикон 2.3. Старосно-полне пирамиде по пописима 2011. и 2022, Република Србија

Узрочно-последична веза старосне структуре и компоненти природног кретања становништва видљива је и код драстичног смањења броја жена (210 хиљада) и мушкараца (207 хиљада) у фертилном добу (15–49 година), што директно доприноси опадању броја живорођене деце на годишњем нивоу. Смањење броја особа у репродуктивном добу често указује на претходне демографске промене, попут ниских стопа рађања у прошлости, а истовремено поставља основу за пројекције будућих репродуктивних трендова и демографског развоја. Истовремено, висок удео старог становништва доприноси расту укупне смртности, што продубљује дисбаланс између броја рођених и умрлих. Ове промене у старосно-полној структури представљају кључни демографски изазов за Републику Србију. Број старих (65 или више година) повећан је у међупописном периоду 2011–2022. године за око 218 хиљада, што је пораст од скоро 5 процентних поена (табела 2.3). Удео мушкараца расте са 15,1% на 19,6%, а жена са 19,6% на 24,5%. Тако је, према Попису 2022. године, у Републици Србији, петина мушке и скоро четвртина женске популације стара 65 или више година.

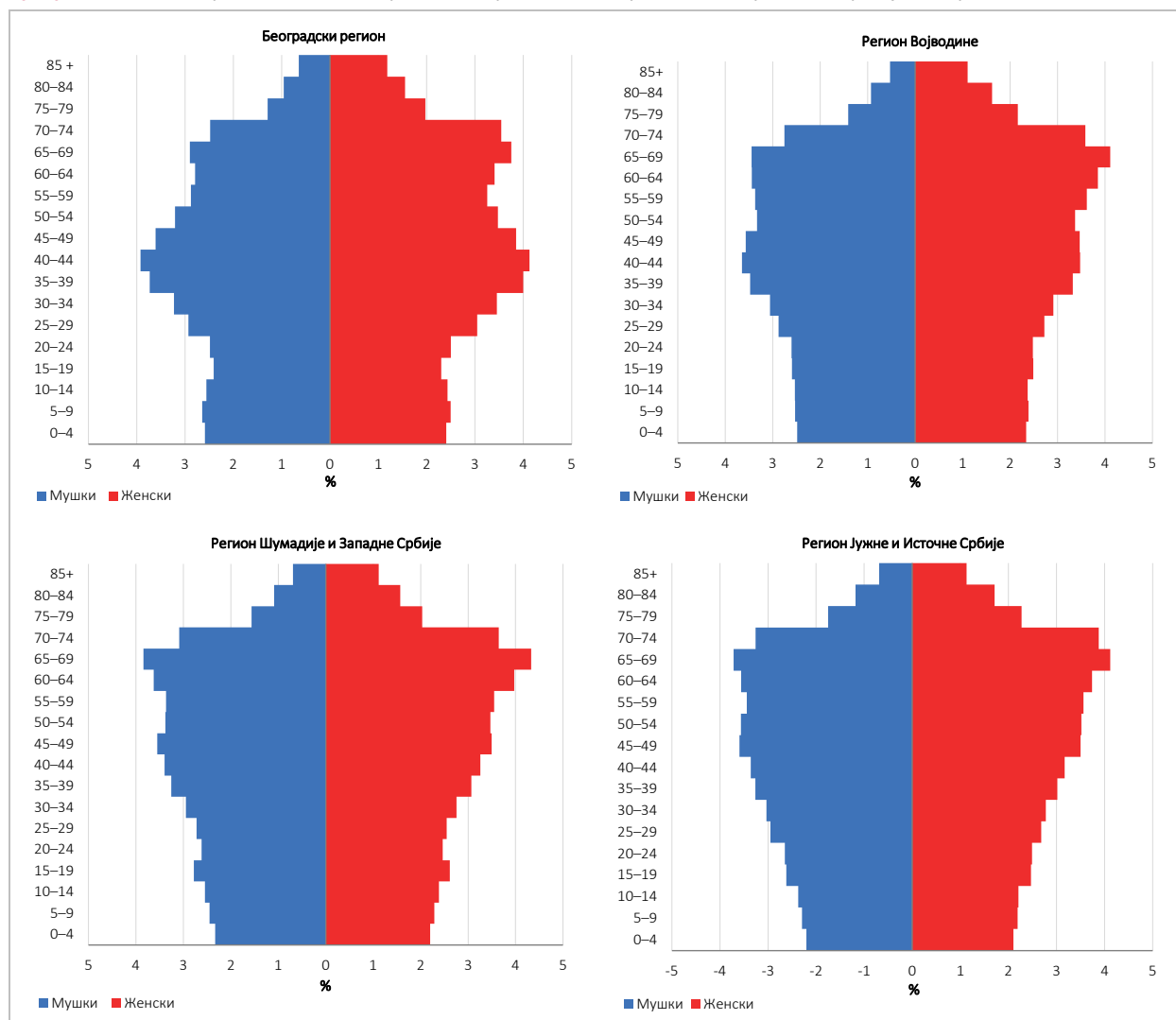
Табела 2.3. Становништво према великим старосним групама и полу, по пописима 2011. и 2022, Република Србија

Старост	2011			2022		
	укупно	мушко	женско	укупно	мушко	женско
0-14	1025278	527308	497970	955452	492239	463213
15-64	4911268	2444801	2466467	4222696	2106909	2115787
65+	1250316	527067	723249	1468855	632830	836025
Удео (%)						
0-14	14,3	15,1	13,5	14,4	15,2	13,6
15-64	68,3	69,9	66,9	63,5	65,2	62,0
65+	17,4	15,1	19,6	22,1	19,6	24,5

Старосне пирамиде статистичких региона (графикон 2.4) откривају различите демографске обрасце, и свака од њих говори сличну, али ипак јединствену причу о структури становништва. Београдски регион показује карактеристичан урбани демографски образац, са израженом концентрацијом радно способног становништва, посебно у старости 25–54 године. Ово проширење у средњем делу сугерише да је Београд привлачио радно способне појединце, највише преко унутрашњих миграција из других региона Републике Србије. Насупрот њему, Регион Војводине показује равномерније распоређену старосну структуру, иако и даље задржава општи образац старења који је видљив широм земље. У Војводини постоји постепени прелаз са млађих на старије старосне кохорте, са посебно приметним проширењем у старосној групи 50–64 године. Ово сугерише да је Војводина доживела стабилније демографско старење током неколико деценија, уместо наглих демографских промена. Регион Јужне и Источне Србије, са изразито суженом базом пирамиде, што указује на изузетно ниске стопе фертилитета, уз већи удео популације у старијим старосним групама, представља можда најупечатљивији демографски профил међу четири региона. Делови средње старости су приметно ужи у поређењу са Београдом и Војводином, чему је узрок емиграција радно способног становништва током година. Регион Шумадије и Западне Србије показује демографску структуру која се налази негде између екстрема виђених у другим регионима. Иако дели општи образац старења, старосна дистрибуција је компаративно постепена и мање екстремна у поређењу са Регионом Јужне и Источне Србије.

Доследна карактеристика сва четири региона је образац полне дистрибуције. Пирамиде показују релативно уравнотежену заступљеност у млађим старосним групама, али изражену феминизацију у старијим кохортама, посебно изнад 65 година. Овај образац је најизраженији у најстаријим старосним групама (85+), и одражава универзални феномен дужег животног века жена. Још једна упечатљива заједничка карактеристика је уска основа свих пирамида, што указује на ниске стопе фертилитета у свим регионима Републике Србије. Међутим, степен сужавања основе варира, при чему Београдски регион и Регион Јужне и Источне Србије показују посебно уске основе у поређењу са друга два региона. Величине кохорти генерално се повећавају од основе ка средњим годинама, што сведочи да су скорије стопе фертилитета ниже него пре неколико деценија.

Облици ових пирамида такође откривају присуство историјских демографских догађаја. На пример, варијације у одређеним старосним кохортама могу одражавати прошле периоде вишег фертилитета, миграционе таласе или друге историјске догађаје који су оставили траг на структури становништва Републике Србије. Проширења и сужења у различитим старосним групама сведоче о демографској транзицији која се догодила током протеклих неколико деценија, при чему је сваки регион доживео ову транзицију нешто другачијим интензитетом и брзином.

Графикон 2.4. Старосно-полне пирамиде према Попису 2022, Република Србија, по регионима

Анализа становништва према великим старосним групама по регионима открива знатне просторне варијације у демографским структурама Републике Србије током периода 2011–2022. године (табела 2.4). Интересантно је да је једино Београдски регион забележио пораст удела деце (0–14) са 14,0% на 15,1%, док су остали региони доживели стагнацију или благи пад овог показатеља. У свим регионима је дошло до драматичног смањења удела радно способног становништва (15–64), при чему је тај пад најизраженији у Региону Шумадије и Западне Србије (са 67,6% на 62,8%). Најинтензивније промене се уочавају код старог становништва (65+), где је пораст евидентан у свим регионима, али је различитог интензитета. Тај пораст је најизраженији у Региону Шумадије и Западне Србије (са 17,7% на 23,0%) и Региону Јужне и Источне Србије (са 19,4% на 23,7%), који сада имају највеће уделе старих у Републици Србији. Занимљиво је да иако Београдски регион и даље има најнижи удео старих (20,3%), тај удео је 2022. године већи од оног који је Регион Јужне и Источне Србије имао 2011. године (19,4%), што указује на убрзано старење становништва у свим деловима земље.

Табела 2.4. Становништво према великим старосним групама, по пописима 2011. и 2022, по регионима

Старост	2011		2022	
	број	%	број	%
Београдски регион				
0-14	232730	14,0	254270	15,1
15-64	1154948	69,6	1086113	64,6
65+	271762	16,4	341022	20,3
Регион Војводине				
0-14	277470	14,4	254971	14,7
15-64	1337801	69,3	1108342	63,7
65+	316538	16,4	376917	21,7
Регион Шумадије и Западне Србије				
0-14	298485	14,7	258234	14,2
15-64	1374202	67,6	1143283	62,8
65+	359010	17,7	417801	23,0
Регион Јужне и Источне Србије				
0-14	216593	13,8	187977	13,4
15-64	1044317	66,8	884958	62,9
65+	303006	19,4	333115	23,7
Регион Косово и Метохија				
	...	...	...	...

У демографији, појам функционално старосних група се користи када се становништво, на основу пола и старости, повезује и са одређеним активностима у друштву. Дефинисање ових старосних контингената омогућава анализу популационих кретања и утицаја на јавне политике, као што су планирање пензија, образовни систем, здравствена заштита и многе друге. У табели 2.5 дати су уобичајени старосно-полни контингенти који се најчешће користе у домаћој литератури. Удео предшколаца и одојчади практично није промењен у међупописном периоду 2011–2022. године, али, услед општег пада броја становника у Републици Србији, 2022. године је за 27 хиљада мање предшколске деце, док су млађи од једне године малобројнији за 4,5 хиљада. Величина ових група је кључни индикатор који осликава демографске трендове, посебно у контексту рађања. Школообавезни узраст и груписање на ниже и више разреде основне школе, такође у релативним вредностима, не показују промене у последњих 11 година. Ипак, у периоду последња два пописа, основаца је мање за 42,5 хиљада. Смањење је знатно интензивније код нижих разреда (мање за 26 хиљада) него код виших (мање за 16 хиљада).

Табела 2.5. Функционални старосни контингенти становништва по пописима 2011. и 2022, Република Србија

Функционални старосни контингент (године)	Број становника		Удео (%)	
	2011	2022	2011	2022
Предшколски (0-6)	465896	438604	6,5	6,6
Одојчад (0-1)	64400	59847	0,9	0,9
Школообавезни (7-14)	559382	516848	7,8	7,8
Нижни разреди основне школе (7-10)	283513	257403	3,9	3,9
Виши разреди основне школе (11-14)	275869	259445	3,8	3,9
Пунолетно становништво (18 и више)	5923734	5492020	82,4	82,6
Радно способно ст. (15-64)	4911268	4222696	68,3	63,5
Женско фертилно становништво (15-49)	1615289	1404931	22,5	21,1
Жене у оптималном репродуктивном добу (20-34)	693745	545618	9,7	8,2
Стари (65+)	1250316	1468855	17,4	22,1
Најстарији (85+)	81550	117651	1,1	1,8

Пунолетно становништво се смањило за 432 хиљаде у међупописном периоду и на основу Пописа 2022. године чини око 83% укупног становништва (табела 2.5). Анализа величине радног контингента је од кључне важности за разумевање демографских основа понуде радне снаге. Удео радно способног становништва је нижи за готово пет процентних поена у временском интервалу између пописа 2011. и 2022. године. У апсолутним износима, тај контингент је смањен за чак 688 хиљада, па се тако може констатовати да су највеће промене у старосном саставу становништва Републике Србије управо код те старосно-функционалне групе. Обим женског фертилног становништва директно утиче на будућа популациона кретања, пре свега на број живорођене деце. Ако је број жена у репродуктивном добу знатно мањи у односу на претходне генерације, то ограничава укупан број потенцијалних рађања, без обзира на стопе фертилитета. На основу величине овог контингента могу се пратити демографске тенденције, као што су природни прираштај, обим репродукције, али и ефекти демографског старења. Овај индикатор се често користи у демографским анализама за планирање јавних политика, попут мера подршке породицама или програма стимулисања рађања. У међупописном периоду 2011–2022. године, број жена у фертилном периоду је смањен за 210 хиљада, а од тога у оптималном репродуктивном добу је мање 148 хиљада жена. Једини контингент становништва који је у анализираном периоду имао и релативни и апсолутни пораст јесу стари 65 или више година. Више их је за 218 хиљада, уз пораст од готово пет процентних поена. Старосна група 65+ игра кључну улогу у одрживости пензионог система, с обзиром на то да ова популација представља већину корисника пензија. Њихов удео у укупној популацији има директан утицај на баланс између активног радног становништва, које уплаћује у пензионе фондове, и пасивног становништва, које из њих прима средства. Број најстаријих, који представљају поткатегорију претходне групе, већи је за 36 хиљада, док је удео те старосне групе увећан за нешто мање од једног процентног поена. Величина старосне групе 85+ представља посебан изазов за пензиони и здравствени систем, али је и показатељ успеха јавних политика у области здравства и дужине животног века.

2.3. ДЕМОГРАФСКО СТАРЕЊЕ СТАНОВНИШТВА

Промене у старосно-полној структури, нарочито од почетка 21. века, у виду смањивања удела младих и раста удела старијих грађана, доводе до све израженијег демографског старења становништва. Према проценама за 2022. годину, становништво Европе пролази кроз изразит процес демографског старења, где је више од петине популације Европске уније (ЕУ) старо 65 или више година (Eurostat, 2024), што је директна последица ниског фертилитета у последњих неколико деценија, али и све дужег животног века Европљана. Медијална старост од 44,5 година указује да је половина популације ЕУ старија од ове границе. Овај показатељ осликава дубоке промене у старосној структури и изазове у одрживости пензионих и здравствених система широм Европе. Демографско старење је процес присутан у свим европским државама. Највећи удео старих (65+) имају Италија и Португалија (обе по 24%), следе Бугарска, Финска и Грчка (23% или више). На другој страни највише уделе деце (0–14) имају Ирска (19%), Шведска и Француска (по 17%). У периоду 2012–2022. године становништво Европе просечно најбрже стари у Албанији, Шпанији, Португалији, Грчкој и Италији. Демографско старење, поред пораста просечне старости популације, утиче и на интензиван пораст удела најстаријих, са 80 или више година, што додатно наглашава потребу за прилагођавањем здравствених и социјалних система за најстарије (Eurostat, 2024).

2.3.1. Основни индикатори

Анализа основних индикатора демографске старости становништва Републике Србије у периоду 2011–2022. године показује интензивирање процеса демографског старења, са израженим полним разликама у том процесу (табела 2.6). Најупечатљивија промена је пораст удела старијих од 65 година за 4,7 процентних поена, са посебно израженим порастом код женског становништва, где је достигао готово четвртину укупне женске популације (24,5%). Значајно је и повећање код најстаријих (85+), чији је удео знатно порастао у односу на 2011. годину. Индекс старења, као један од најважнијих показатеља мере у којој је одмакао процес демографског старења, повећан је са 121,9 на чак 153,7, што значи да на 100 младих долази готово 154 старих становника. Забрињавајући је и пораст индекса зависности са 46,3 на 57,4, што указује на све већи притисак на радно способно становништво. Иако је старење становништва карактеристично за оба пола, код жена је овај процес одмакао више него код мушкараца, што се огледа у вишој просечној и медијалној старости, као и знатно већем индексу старења, који је достигао чак 180,5 у 2022. години.

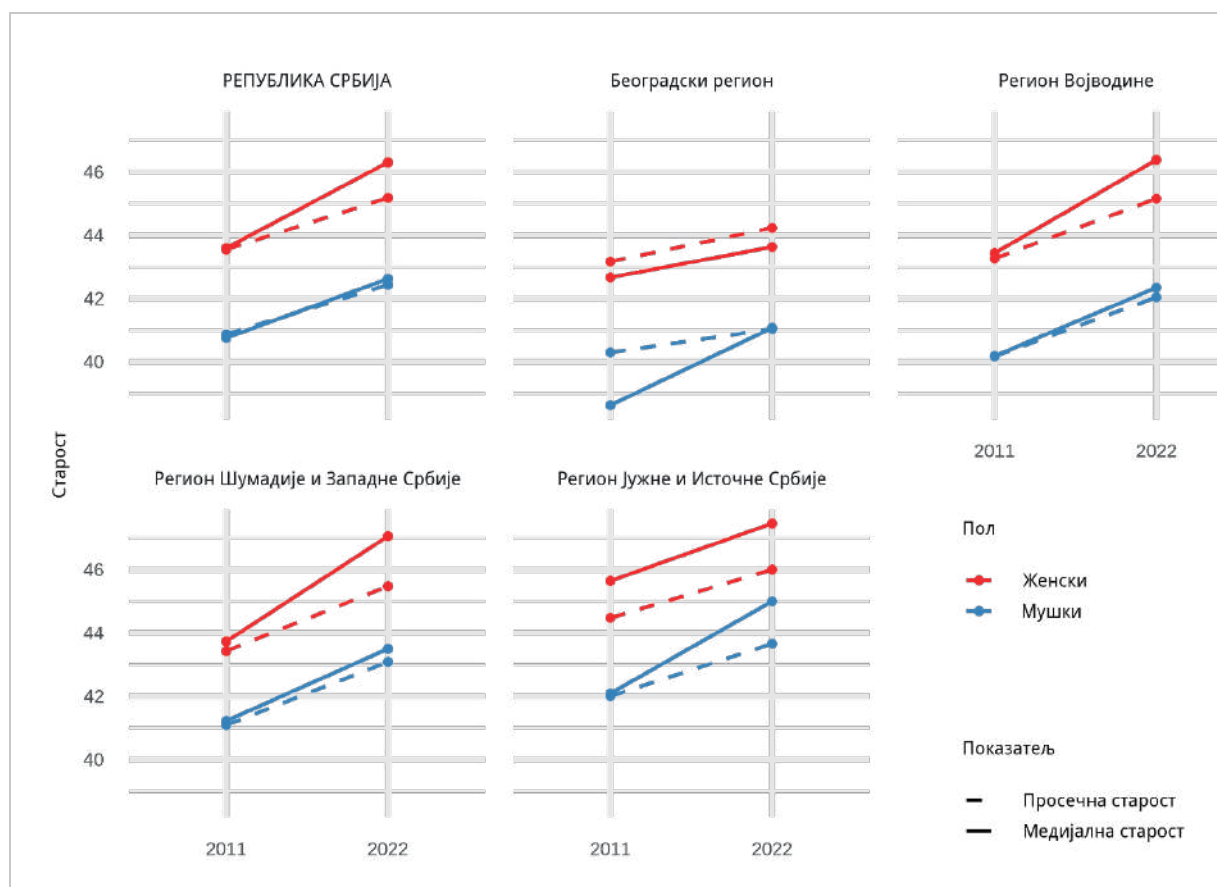
Табела 2.6. Основни индикатори демографске старости становништва по пописима 2011. и 2022, Република Србија

	2011			2022		
	укупно	мушко	женско	укупно	мушко	женско
Удео (%) одабраних старосних група						
0-14	14,3	15,1	13,5	14,4	15,2	13,6
65+	17,4	15,1	19,6	22,1	19,6	24,5
85+	1,1	0,8	1,5	1,8	1,3	2,2
Показатељи демографске старости						
Просечна старост	42,2	40,9	43,5	43,8	42,4	45,2
Медијална старост	42,7	40,9	44,5	44,9	43,3	46,6
Индекс старења	121,9	100,0	145,2	153,7	128,6	180,5
Индекс зависности	46,3	43,1	49,5	57,4	49,5	61,4

Напомена: Индекс старења показује однос између броја старих (65 или више година) и броја младих (0–14 година). Индекс функционалног (зависног) становништва представља однос броја становника старих 0–14 и 65 или више година (зависно становништво) према одговарајућем броју становника старих 15–64 године (активно становништво).

Анализирајући графиконе просечне и медијалне старости становништва по регионима Републике Србије, уочавамо јасан тренд демографског старења у периоду између 2011. и 2022. године (графикон 2.5). У свим регионима је дошло до повећања и просечне и медијалне старости, при чему је овај пораст био најизраженији у Региону Шумадије и Западне Србије. Конзистентно кроз све регионе, женска популација показује више вредности и просечне и медијалне старости у поређењу са мушком популацијом, што је директна последица дужег очекиваног трајања живота жена и феминизације старије популације, која је описана у претходном делу поглавља. Посебно је занимљиво приметити регионалне варијације у интензитету старења становништва. Београдски регион показује нешто умереније повећање просечне и медијалне старости у поређењу са осталим регионима, што се може објаснити његовом имиграционом привлачношћу за млађе радно способно становништво. Насупрот томе, Регион Јужне и Источне Србије показује највише апсолутне вредности старости становништва у 2022. години, што је у складу са израженим процесима депопулације и емиграције младог становништва у овом региону. Регион Војводине прати национални просек у погледу темпа старења, док Регион Шумадије и Западне Србије показује најбржи темпо повећања просечне и медијалне старости у посматраном периоду, што указује на интензивирање процеса демографског старења у овом делу земље.

Графикон 2.5. Просечна и медијална старост мушког и женског становништва према пописима 2011. и 2022, Република Србија, по регионима

Анализа великих старосних група по регионима открива знатне просторне варијације у демографској структури Републике Србије (табела 2.7). Београдски регион се издваја са највећим уделом млађих од 15 година (15,1%) и најмањим уделом старијих од 65 година (20,3%), што је резултат његове привлачности за младо и радно способно становништво. Феминизација старења је посебно изражена, где жене у свим регионима чине знатно већи удео старије популације од мушкараца, са најизраженијом разликом у Београдском региону, где је удео старих жена (12%) знатно већи од удела старих мушкараца (8,3%). Регион Јужне и Источне Србије показује најинтензивније демографско старење, са највишом просечном (44,8) и медијалном старошћу (46,2), као и највећим индексом старења (177,2). Регион Шумадије и Западне Србије прате национални просек у већини показатеља, али са приметно вишим уделом старих (23%) у односу на северне регионе. Још једна битна карактеристика је да у свим регионима постоји знатна полна неравнотежа у радно способном контингенту (15–64), где је у Београдском региону та разлика најизраженија у корист жена (561 783 жена наспрам 524 330 мушкараца), док је у осталим регионима ситуација обрнута.

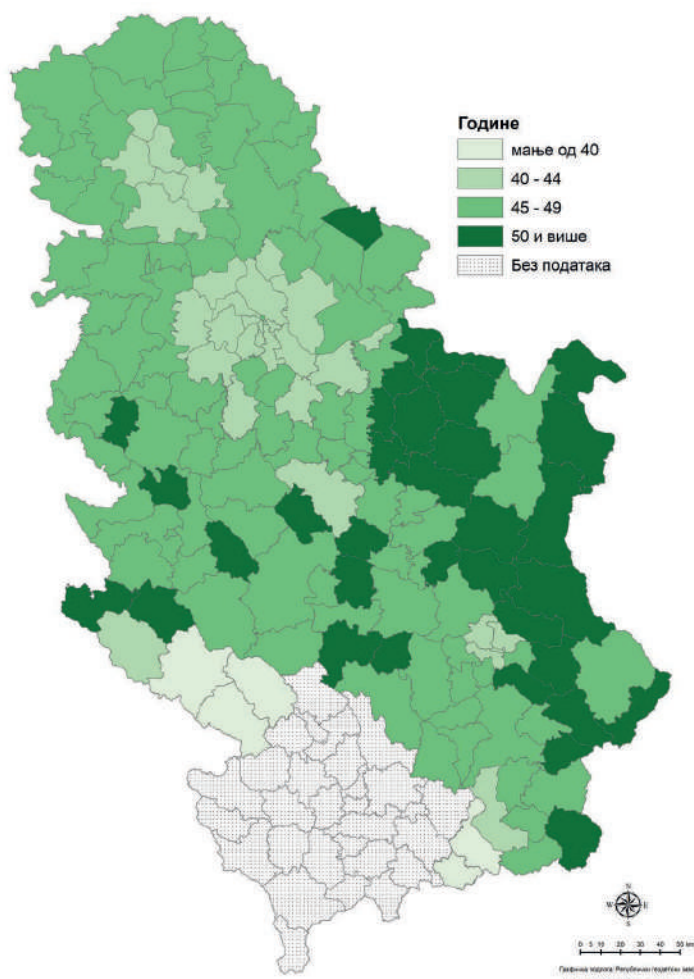
Табела 2.7. Мушко и женско становништво по великим старосним групама и основни показатељи демографске старости становништва, према Попису 2022, по регионима

Старост	Мушко		Женско	
	број	%	број	%
Београдски регион				
0-14	130992	7,8	123278	7,3
15-64	524330	31,2	561783	33,4
65+	139091	8,3	201931	12,0
Индикатори старости	Просечна старост	Медијална старост	Индекс старења	Индекс зависности
Укупно	42,72	42,38	134,1	54,8
Регион Војводине				
0-14	131419	7,6	123552	7,1
15-64	556433	32,0	551909	31,7
65+	157887	9,1	219030	12,6
Индикатори старости	Просечна старост	Медијална старост	Индекс старења	Индекс зависности
Укупно	43,84	43,96	153,7	57,4
Регион Шумадије и Западне Србије				
0-14	133220	7,3	125014	6,9
15-64	575713	31,6	567570	31,2
65+	186907	10,3	230894	12,7
Индикатори старости	Просечна старост	Медијална старост	Индекс старења	Индекс зависности
Укупно	43,64	43,82	147,8	57,0
Регион Јужне и Источне Србије				
0-14	96608	6,9	91369	6,5
15-64	450433	32	434525	30,9
65+	148945	10,6	184170	13,1
Индикатори старости	Просечна старост	Медијална старост	Индекс старења	Индекс зависности
Укупно	44,84	46,22	177,2	58,9
Регион Косово и Метохија				
...	...	...	...	...

Ова полна неравнотежа је првенствено резултат селективних миграција, с обзиром да жене традиционално више учествују у унутрашњим миграцијама, посебно ка већим градским центрима, при чему је њихова доминација најизраженија у старосној групи 15–34 године, што директно утиче на полну структуру радно способног становништва у градским срединама (Никитовић и др., 2015). Упркос различитим демографским профилима региона, удео радно способног становништва је релативно уједначен и креће се око 63%, при чему је коефицијент зависности најнижи у Београдском региону (54,8), а највиши у Региону Војводине (58,9), што указује на различите нивое демографског притиска на радно способно становништво.

Кроз просторни приказ података, процес демографског старења, преко основних индикатора старости, највидљивији је на општинском нивоу. Анализа медијалне старости (карта 2.2), индекса старења (карта 2.3) и индекса зависности (карта 2.4), показује достигнути ниво старости становништва општина у Републици Србији за 2022. годину.

Карта 2.2. Медијална старост према општинама и градовима, по Попису 2022.

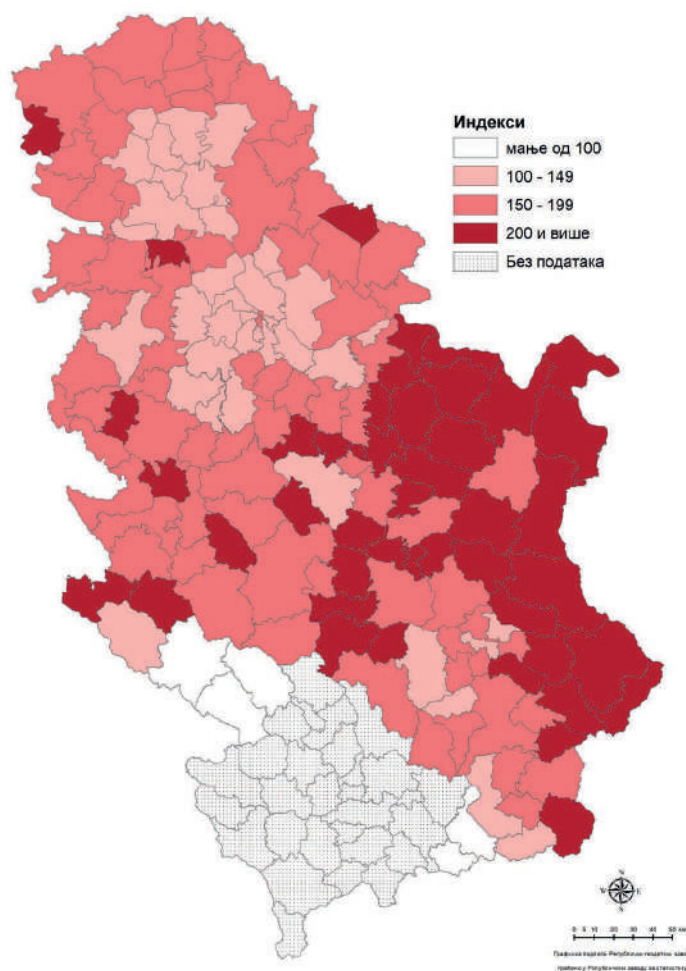

Највећи број општина у Републици Србији (чак 130) има вредност медијалне старости већу од републичког просека (44,4 године). Само је у пет општина половина становништва млађа од 40 година (Тутин, Нови Пазар, Прешево, Бујановац и Сјеница). Просечно најмлађе становништво има Тутин, где је медијална старост 33 године. На супротној страни вредносне скале је општина Црна Трава, где вредност индикатора износи 61 годину. Највећи број општина у Републици Србији се налази у

интервалу 45–49 година. Демографски најстарије општине су у источном делу Србије, са медијалном старошћу 50 и више година. Испод републичког просека су и општине које су у саставу највећих урбаних центара у земљи, као и оне које су у њиховој близини.

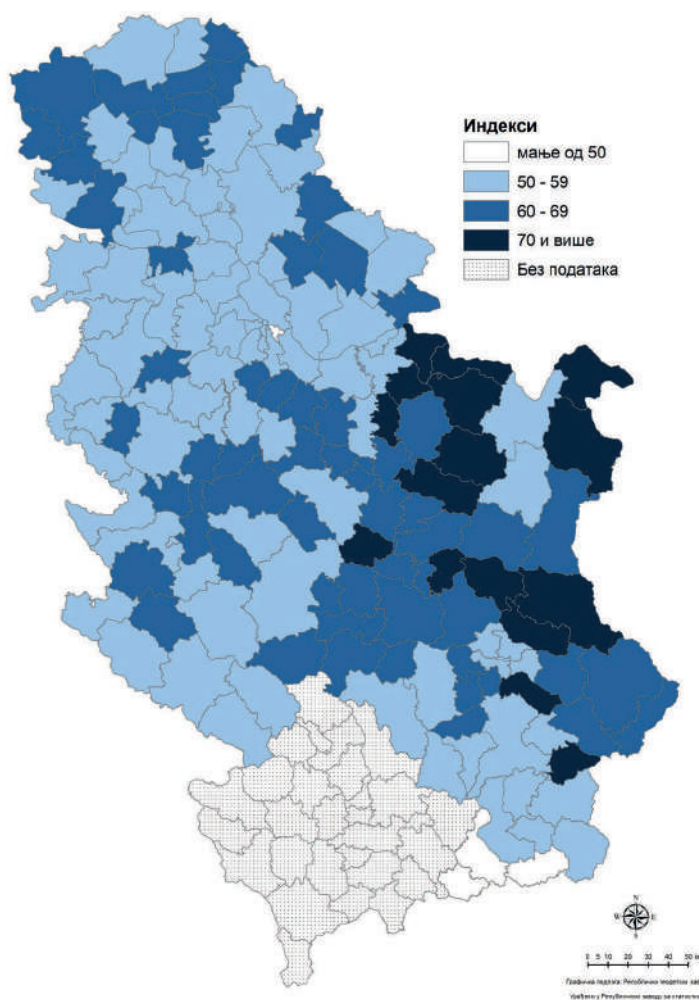
Важан показатељ старости је индекс старења, односно однос старог и младог становништва (карта 2.3). Млади до 15 година старости су бројнији од старих 65 или више година једино у пет општина на југу Србије (Тутин, Нови Пазар, Прешево, Бујановац и Сјеница). Управо издвојене општине, услед још увек повољне старосне структуре, имају позитиван природни прираштај становништва. У свим осталим општинама стари бројчано доминирају у већој или мањој мери (вредности се крећу од 103 до чак 681). Црна Трава је неславни рекордер у неповољној старосној структури, јер су стари готово седам пута бројнији од младих. У 45 општина број старих је двоструко већи од броја младих и оне су махом концентрисане у источном делу Србије. Највећи број општина (82) је у интервалу 150–200, односно на 100 младих долази 150–200 старих. Општине са високим индексом старења становништва у Републици Србији углавном деле неколико заједничких карактеристика, које су резултат дуготрајних демографских, економских и социјалних процеса. Ове општине се углавном налазе у руралним и мање развијеним подручјима, посебно у источном и јужном делу земље. Велики број ових општина је руралног карактера, са малим селима која се брзо празне (Jelić & Kolarević, 2021). Општине које гравитирају већим градовима као што су Београд, Нови Сад, Ниш или Суботица имају повољније демографске показатеље. Млађа популација остаје у тим општинама јер има лакши приступ запошљавању, образовању и здравственим услугама.

Карта 2.3. Индекс старења према општинама и градовима, по Попису 2022.

Индекс зависности мери однос неактивног (младог и старог) према радно активном становништву. Што је индекс виши, веће је оптерећење радно способног становништва. Висок индекс зависности (преко 70%) присутан је у руралним и девастираним општинама. Највише оптерећење радно способног становништва налази се у општинама које имају висок удео старијег становништва. Ово је типично за руралне и изразито депопулационе општине у источној и јужној Србији (карта 2.4). Индекс зависности у овим општинама прелази 60–70%, што значи да на сваких 100 радно способних долази више од 60–70 зависних лица. Низак индекс зависности (испод 50%) карактерише општине са већим уделом младог становништва, као што је Тутин, градове попут Новог Пазара и економски развијеније градске средине попут Београда и Новог Сада. Општине са повољнијим вредностима су са просечно млађим становништвом и позитивним миграционим салдом. Ближе су великим урбаним центрима и у њима је економска активност на вишем нивоу.

Карта 2.4. Индекс зависности према општинама и градовима, по Попису 2022.

Углавном исте општине у Републици Србији имају неповољне вредности медијалне старости, индекса старења и индекса зависности, а корелација није случајна, јер се сва три демографска индикатора старости допуњају. Источна Србија и делови јужне Србије карактеришу највише вредности медијалне старости (прелази 45 година), индекса старења (често премашује 250) и индекса зависности (износи преко 70%).

2.3.2. Последице демографског старења

Демографско старење у Републици Србији производи вишеструке последице, које се манифестују у економској, социјалној и здравственој сфери. Феномен старења становништва је глобални тренд, са значајним импликацијама на различите аспекте друштва, укључујући економске, социјалне и здравствене системе. Ова демографска промена, коју карактерише све већи удео старијих особа, представља јединствене изазове и могућности за земље широм света, захтевајући мултидимензионалан приступ како би се ублажили њени утицаји (Bobić & Vesković-Andjelković, 2020). Када је реч о ситуацији у Републици Србији, демографски трендови показују забрињавајуће обрасце. Република Србија, као и многе друге државе, доживљава изражено старење свог становништва, праћено опадањем стопе плодности и негативним природним прираштајем становништва (Marinković, 2024; Rašević & Galjak, 2022). Република Србија се, у том смислу, не разликује превише од држава Источне Европе, које деле сличну судбину (Galjak, 2018). Последице ових демографских промена су посебно видљиве у све већем броју пензионера, што је резултирало све већим притиском на одрживост јавног пензијског система (Ivanić, 2019). Економске импликације ових демографских промена су вишеструке и комплексне. Штавише, економске последице старења становништва додатно се усложњавају факторима као што су стопа учешћа радне снаге, трендови превременог пензионисања и неформална економија (Milosavljević и др., 2023). Као одговор на ове изазове, све се више препознаје потреба за промовисањем активног старења и стварањем окружења које подржава континуирано учешће старијих особа у радној снази и друштву (Lukić & Stojilković-Gnjatović, 2019). Решавање ових изазова захтева свеобухватан приступ, који узима у обзир различите факторе. Међутим, суочавање са сложенom интеракцијом демографских, економских и социјалних фактора захтева свеобухватне политике, које узимају у обзир различите потребе и околности старијих особа у Републици Србији (Sjenčić и др., 2024).

Ове демографске промене произвеле су значајне последице, које се могу пратити кроз различите периоде. Истраживање демографског старења у Републици Србији и другим балканским земљама показало је да је Република Србија почела да доживљава осетне демографске промене почетком 21. века, са приметном неравнотежом између млађе и старије популације, под утицајем како унутрашњих миграционих образаца, тако и ширих регионалних демографских трендова који карактеришу постсоцијалистички балкански регион (Magdalenić & Galjak, 2016). Пројекције за будућност указују на озбиљне изазове у области радне снаге и економије. Иако су раније прогнозе упућивале на то да ће старење становништва у Републици Србији у наредних педесет година довести до пада стопа активности и раста оптерећења на јавне финансије (Milivojević & Filimonović, 2012), новија истраживања показују да такав исход није нужан. Анализе за земље Западног Балкана (Nikitović и др., 2024) сугеришу да се, уз повећање стопа учешћа у радној снази и адекватне мере политике, не мора очекивати драстичан раст зависности или оптерећења јавних финансија, чак ни у условима дугорочног пада броја становника. Никитовић и остали (2024) даље наводе да би у појединим сценаријима умереног раста економске активности и нето миграционог салда притисак на системе пензија и здравствене заштите могао бити знатно ублажен.

Важно је напоменути да су на ове демографске трендове битно утицали и историјски догађаји из скорије прошлости. На основу истраживања Стојилковић (2011), Република Србија је доживела значајне демографске промене, где побољшање очекиваног животног века у периоду после 1990-их (након застоја изазваних ратом и кризом) указује на будуће трансформације како у броју старијег становништва, тако и у демографији корисника пензија, посебно јер ове промене утичу на одрживост пензијског система и захтевају прилагођавање политика. Ове промене захтевају темељно преиспитивање постојећих друштвених структура и политика. Девеџић и Стојилковић Ђатовић (2015) истичу да старење становништва Републике Србије представља велики друштвен изазов, посебно у

усклађивању јавних политика са демографским променама, јер промене у старосним структурама утичу на друштвене институције, међугенерациске односе и целокупну интеграцију старијих особа у друштвено ткиво.

Посебно забрињавајући аспект старења становништва односи се на здравствено стање старије популације. Подаци из истраживања SILC указују да старија популација у Републици Србији показује знатно оптерећење хроничним обољењима, што доводи до широко распрострањених ограничења у активностима и лошег самопроцењеног здравственог стања код ове демографске групе (Vojvodić & Terzić-Supić, 2018). Ови здравствени изазови имају директне импликације на финансирање здравственог система. Јаковљевић (2017) показао је да је у периоду од средине деведесетих прошлог века до средине друге деценије овог века, паралелно са значајним порастом медијане старости становништва у Републици Србији, дошло до вишеструког увећања издвајања по глави становника за здравствену заштиту, уз истовремено приметно повећање удела здравствене потрошње у бруто домаћем производу земље.

ЛИТЕРАТУРА

- Bobić, M., & Vesković-Andjelković, M. (2020). Intergenerational solidarity in care: A case study in Serbia. *Stanovništvo*, 58(2), 1–22. <https://doi.org/10.2298/STNV2002001B>
- Case, A., & Paxson, C. (2005). Sex Differences in Morbidity and Mortality. *Demography*, 42(2), 189–214. <http://www.jstor.org/stable/4147343>
- Caselli, G., & Luy, M. (2013). Determinants of unusual and differential longevity: an introduction. *Vienna Yearbook of Population Research*, Volume 11, 1–13. doi:10.1553/populationyearbook2013s1
- Devedžić, M., & Stojilković Gnjatović, J. (2015). Demografski profil starog stanovništva Srbije (2. izd.). Republički zavod za statistiku. Eurostat (2024). Population structure and ageing. Statistical office of the European Union (EU). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing#Past_and_future_population_ageing_trends_in_the_EU
- Galjak, M. (2018). East-west demographic divide in the EU: A regional overview. *Stanovništvo*, 56(2), 1–21. <https://doi.org/10.2298/STNV181003004G>
- Jelić, S., & Kolarević, V. (2021). Depopulation and availability of services, contents for social participation and infrastructure in rural settlements: Illustrated by the devastated municipalities in South-Eastern Serbia. *Socioloski Pregled*, 55(4), 1338–1360. <https://doi.org/10.5937/socpreg55-32121>
- Ivanić, V. (2019). Active aging and prerequisites for silver entrepreneurship in Serbia. *Stanovništvo*, 57(1), 71–95. <https://doi.org/10.2298/STNV181215003I>
- Jakovljević, M. (2017). Population ageing alongside health care spending growth. *Srpski Arhiv Za Celokupno Lekarstvo*, 145(9–10), 534–539. <https://doi.org/10.2298/SARH160906113J>
- Lukić, V., & Stojilković-Gnjatović, J. (2019). Ageing in Serbia: Perceptions and experiences of nursing home residents. *Socioloski Pregled*, 53(3), 1271–1292. <https://doi.org/10.5937/socpreg53-21572>
- Magdalenić, I., & Galjak, M. (2016). Ageing map of the Balkan Peninsula. *Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijić, SASA*, 66(1), 75–89. <https://doi.org/10.2298/IJGI1601075M>
- Marinković, I. (2018a). Značaj starosne strukture stanovništva pri definisanju mera populacione politike. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 167, 3/2018, str. 537–545.
- Marinković, I. (2018b). Demografska analiza razlike u smrtnosti muškog i ženskog stanovništva. *Demografija*, 15. str. 1–17. DOI:10.5937/demografija1815001M
- Marinković, I. (2024). Age-sex structure and depopulation in Serbia: 2002–2022. *Zbornik Matice Srpske Za Društvene Nauke*, 189, 69–80. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN2489069M>
- Marinković, I., Galjak, M. (2024). Timing and Toll: Europe's Excess Mortality in the First Three Years of COVID-19. *Population Research and Policy Review*. doi: 10.1007/s11113-024-09884-5
- Milivojević, S., & Filimonović, D. (2012). Ageing of Population and Demographic Consequences in Future Labour Market Trends (Том 1, стр. 427–443). Institute of Economic Sciences. <https://ideas.repec.org/h/ibg/chaptr/msc-23.html>
- Milosavljević, L., Banić Grubišić, A., & Ajduk, M. (2023). Rad nakon penzionisanja u Srbiji iz antropološke perspektive. *Stanovništvo*. <https://doi.org/10.59954/stnv.519>

Nikitović, V., Magdalenić, I., & Arsenović, D. (2024). The Demographic Future of Western Balkans: Between Depopulation and Immigration. У К. N. Zafeiris, B. Kotzamanis, & C. Skiadas (Ур.), *Population Studies in the Western Balkans* (Том 26, стр. 19–43). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-53088-3_2

Никитовић, В., Предојевић Деспић, Ј., & Маринковић, И. (2015). Мигрантско становништво. У В. Никитовић (ур.), *Становништво Србије на почетку 21. века*. Београд: Републички завод за статистику.

Penev, G. (2001). Zamena generacija u Srbiji u periodu 1950-2000. *Stanovništvo*, god. XXXIX, br. 1-4.

Rašević, M., & Galjak, M. (2022). Demographic Challenges in Serbia. У Е. Manić, V. Nikitović, & P. Djurović (Ур.), *The Geography of Serbia: Nature, People, Economy* (стр. 143–155). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74701-5_11

Sjeničić, M., Milenković, M., & Nikolić Popadić, S. (2024). Neformalni negovatelji starijih u Srbiji – ka prepoznavanju formalnog statusa? *Stanovnistvo*. <https://doi.org/10.59954/stnv.542>

Stojilković, J. (2011). Growing number of pensioners and population aging in Serbia. *Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijić, SASA*, 61(2), 69–84. <https://doi.org/10.2298/IJGI1102069S>

Vojvodić, K., & Terzić-Supić, Z. (2018). Aging and health care in Serbia. Data from EU-SILC 2016. *European Journal of Public Health*, 28(suppl_4). <https://doi.org/10.1093/eurpub/cky218.104>

Zdravković, A., Domazet, I., & Nikitović, V. (2012). Impact of demographic ageing on sustainability of public finance in Serbia. *Stanovnistvo*, 50(1), 19–44. <https://doi.org/10.2298/STNV1201019Z>

3

Др Марко Гаљак*

Образовање у Републици Србији

У свету који се све брже мења, образовање остаје кључно за економски и друштвени напредак. Република Србија, као земља која тежи европским интеграцијама и економском расту који би омогућио конвергенцију са најразвијенијим земљама Европске уније, мора посебну пажњу посветити развоју свог људског капитала. Ово поглавље настоји да пружи увид у стање образовања у земљи, анализирајући га кроз призму најзначајнијих демографских димензија – старости и пола.

Значај образовања за друштвени и економски развој додатно добија на важности у контексту четврте индустријске револуције и континуирано растућег значаја економије знања. Република Србија се, као и друге земље у региону, суочава са изазовом како да повећа свој људски капитал у складу са овим глобалним трендовима (Arandarenko, 2022; Nikitović, 2022; Pavlović Babić, 2022). Посебан изазов представља чињеница да се процес развоја људског капитала одвија у условима демографског старења и континуираног „одлива мозгова“.

Претходне анализе и књиге пописа традиционално агрегирају високообразоване као јединствену категорију. Иако за такав приступ постоје ваљани методолошки разлози – попут заокруживања стеченог нивоа образовања на више, потребе за упоредивошћу са претходним пописним књигама и релативне малобројности појединих категорија (као што су лица са стеченим докторатом) – овакво агрегирање ограничава могућност дубље анализе управо оних категорија становништва које су најзначајније за економски раст и креирање додате вредности.

Циљ ове студије је да искористи богате податке добијене из последњег пописа и пружи свеобухватну анализу образовања по старости и полу у Републици Србији, са посебним фокусом на детаљнију структуру високообразованог становништва. Анализа ове врсте омогућиће прецизније сагледавање људског капитала Републике Србије и његових потенцијала за будући развој.

3.1. ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Према истраживањима, образовање у Републици Србији је у последње две деценије остварило значајан напредак. Кокотовић Каназир и др. (2024) наводе да образовање у Републици Србији бележи знатан напредак у последње две деценије, са четвороструким порастом високообразованих, али и даље постоје изражене регионалне разлике у доступности и достигнутом нивоу образовања, што се поклапа са ситуацијом у другим бившим социјалистичким земљама (Galjak, 2018). Овај напредак

* Научни сарадник у Институту друштвених наука – Центар за демографска истраживања, Београд; <https://orcid.org/0000-0002-1756-3083>

представља кључну прилику за друштвени и економски развој земље. Према Јовановић-Гавриловић и Радивојевић (2017), образовање у Републици Србији представља кључну шансу за друштвени и економски напредак, под условом да се спроведу значајне реформе система образовања и институционална унапређења која ће омогућити боље искоришћавање људског капитала. Упркос повећању броја високообразованих, постоји изазов у смислу њиховог адекватног укључивања у тржиште рада. Млади са високим образовањем су важан ресурс, али нису довољно искоришћени, због неслагања између квалификација и понуде послова (Kokotović Kanazir и др., 2024). образовање потенцијално има значајан утицај на демографске трендове. Иако Рашевић и Васић (2017), на основу анализе периодских показатеља фертилитета, у Републици Србији од 2008. уочавају да жене са факултетском дипломом показују више стопе укупног фертилитета у поређењу са женама са средњом школом, анализе завршеног кохортног фертилитета показују да најобразованије жене имају најниже стопе фертилитета (Nikitović & Magdalenić, 2024). Пенев и Станковић (2021) наводе да је у Републици Србији од 1991. до 2020. године дошло до пораста удела жена без деце у фертилном периоду, који је 2020. достигао 43,4%. Овај тренд је највише условљен одлагањем првог рађања и већом трајном бездетношћу, посебно међу високообразованим женама, што указује на повезаност образовања и демографских образаца. Додатно, Никитовић и Магдаленић (2024) истичу да су у Републици Србији образовни диференцијали завршеног кохортног фертилитета значајно еволуирали, при чему је код мушкараца дошло до дивергенције у фертилитету између образовних група, док је код жена присутан константан негативан образовни градијент, који је удвостручен код млађих генерација, указујући на то да високообразоване жене у Републици Србији све више одлажу рађање или се одлучују на мање деце.

3.2. КАКО МЕРИМО ОБРАЗОВАЊЕ?

Образовно понашање варира у зависности од старости, што значи да вредност агрегатних показатеља образовања директно зависи од старосне структуре (Barakat и др., 2013; Barro & Lee, 2013). Баро и Ли (Barro & Lee, 2013) истичу важност узимања у обзир старосне структуре при мерењу образовног нивоа становништва.

Сви нивои образовања добијени из пописа претворени су у број година потребних за њихово остваривање, и прате методологију коју су развили Баро и Ли (Barro & Lee, 2013, 2015; Lee & Lee, 2016). Након тога, извршена је старосно-полна стандардизација просечног броја година образовања на нивоу општина. Примењен је метод директне стандардизације, при чему је целокупно становништво Републике Србије старије од 15 година служило као стандардна популација. Израчунати су пондери на основу старосне и полне структуре стандардне популације, који су примењени на специфичне стопе образовања по старосним групама и полу у свакој општини. Комбинацијом ових пондера и специфичних стопа добијене су старосно-полно стандардизоване стопе образовања, што омогућава упоредиву анализу између општина без утицаја разлика у старосно-полној структури. Нивои образовања (из пописнице) и њихов просечан број година трајања дати су у табели 3.1.

Важно је напоменути да квантитативни показатељи попут броја година школовања, иако корисни за компаративне анализе, не могу у потпуности обухватити квалитативне аспекте образовања. На пример, иста дужина школовања може резултирати различитим нивоом компетенција, у зависности од квалитета наставе, опремљености школа и других фактора. Међутим, за потребе демографске анализе, овај показатељ омогућава упоредиво праћење промена у образовној структури становништва кроз време и простор.

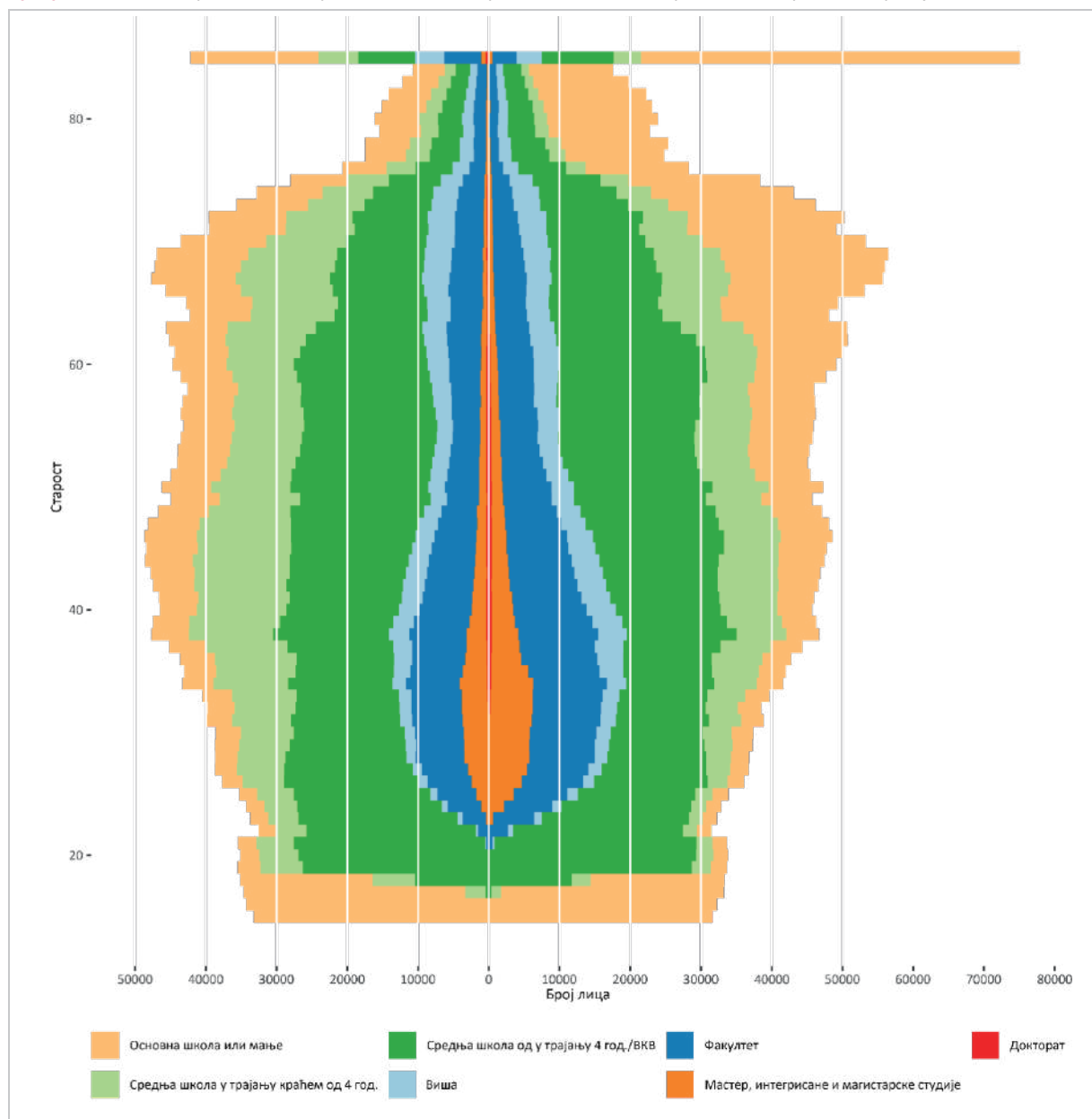
Табела 3.1. Нивои и године трајања образовања

Ниво образовања	Трајање у годинама
Без школе	0
1-3 разреда основне школе	2
4 разреда основне школе	4
5-7 разреда основне школе	6
Основна школа (8 разреда)	8
Средња стручна школа у трајању до 2 године	10
Трогодишња средња стручна школа	11
Четворогодишња средња стручна школа	12
Гимназија	12
Специјализација после средње школе, школа за ВКВ раднике	12,5
Виша школа, I степен факултета (по старом програму)	15
Основне академске или струковне студије, специјалистичке струковне студије I степена	16
Факултет, академија (по старом програму)	16
Мастер академске или мастер струковне студије	17
Интегрисане академске студије (медицина, стоматологија, ветерина, фармација), специјалистичке академске студије после мастера	17,5
Магистарске студије	18
Докторске студије	22,5
Непознато	5

3.2.1. Старосно-полни обрасци образовне структуре становништва

Анализа образовне структуре становништва Републике Србије открива значајне генерацијске разлике које осликавају еволуцију друштвених прилика и образовних политика током протеклих деценија. Када се посматрају различите старосне кохорте на образовној старосно-полној пирамиди (графикон 3.1), уочавају се јасни обрасци трансформације образовног система и приступа образовању.

У популацији старијој од 60 година доминира основно образовање, што је посебно изражено међу женском популацијом. Ова појава рефлектује ограничене образовне могућности средином двадесетог века, када је приступ вишим нивоима образовања био знатно отежан, нарочито за жене. Средње образовање у овој старосној групи показује умерену заступљеност, са благом предношћу мушке популације, док је високо и постдипломско образовање изразито ретко, што додатно наглашава тадашње друштвене и економске баријере. Чињеница да више образовани слојеви становништва у просеку имају више очекивано трајање живота (Meara и др., 2008) значи да је структура ових сада старих кохорти у прошлости била још лошија у погледу највишег достигнутог нивоа образовања. Важно је напоменути и да родне разлике у mortalитету одражавају шире демографске изазове са којима се суочава Република Србија, где се родне неједнакости манифестују у више домена, укључујући образовање, запошљавање и здравствене исходе (Rašević & Galjak, 2022a). У Републици Србији, као и у другим земљама света, жене живе дуже од мушкараца (Маринковић, 2016). Истраживања посебно истичу како се ове, родно засноване разлике у mortalитету преплићу са другим демографским питањима попут старења становништва и миграционих образаца (Rašević & Galjak, 2024).

Графикон 3.1. Образовна старосно-полна пирамида по Попису 2022, Република Србија

Значајан преокрет уочава се у старосној групи 40–60 година. У овој групацији, заступљеност основног образовања као највишег достигнутог нивоa знатно опада, посебно код особа млађих од 50 година. Средње образовање постаје доминантан образовни ниво. Паралелно с тим, примећује се континуирани раст удела високообразованих, уз постепено смањивање родног јаза у образовним достигнућима.

Најмлађа старосна група, до 40 година, показује најрецентније образовне карактеристике. У овој групи, основно образовање као највиши постигнути ниво постаје изузетак, док средње образовање задржава доминантну позицију. Посебно је важан пораст учешћа високообразованих, уз реверзију неједнакости између полова.

Разлике у медијалној старости између полова су у различитој мери изражене код различитих нивоа образовања. Ако посматрамо све образовне нивое изнад више школе, видимо да је медијална старост жена нижа него код мушкараца, што додатно осликава полни јаз у образовању. Медијална старост жена са основним образовањем је 65 година, док је медијална старост жена које су завршиле мастер, интегрисане студије или магистратуру само 35. Управо у овом случају (графикон 3.2) видљиве су последице имплементације болоњских реформи које су почеле 2001. године (Despotovic, 2011) на образовну структуру Републике Србије.

Анализа приказаних старосно-полних пирамида по образовним нивоима открива сложене демографске и социјалне обрасце у земљи. Код становништва са основном школом или нижим образовним нивоом уочава се изразита асиметрија и по старости и по полу. Медијална старост жена са овим нивоом образовања је 65 година, док је код мушкараца 53 године. Ова разлика од 12 година илуструје историјске родне неједнакости у приступу образовању. Широка горња база пирамиде код жена указује на значајан број старијих жена које нису имале прилику за даље школовање.

Средње образовање показује два дистинктивна обрасца. Код средњих школа у трајању краћем од 4 године примећује се блага бројчана доминација мушкараца (медијална старост 49 година) у односу на жене (52 године). Ово рефлектује традиционалну оријентацију мушкараца ка занатским и техничким занимањима. Насупрот томе, четворогодишње средње школе и гимназије показују уравнотеженију дистрибуцију, са медијалном старошћу 46 година за мушкарце и 48 за жене.

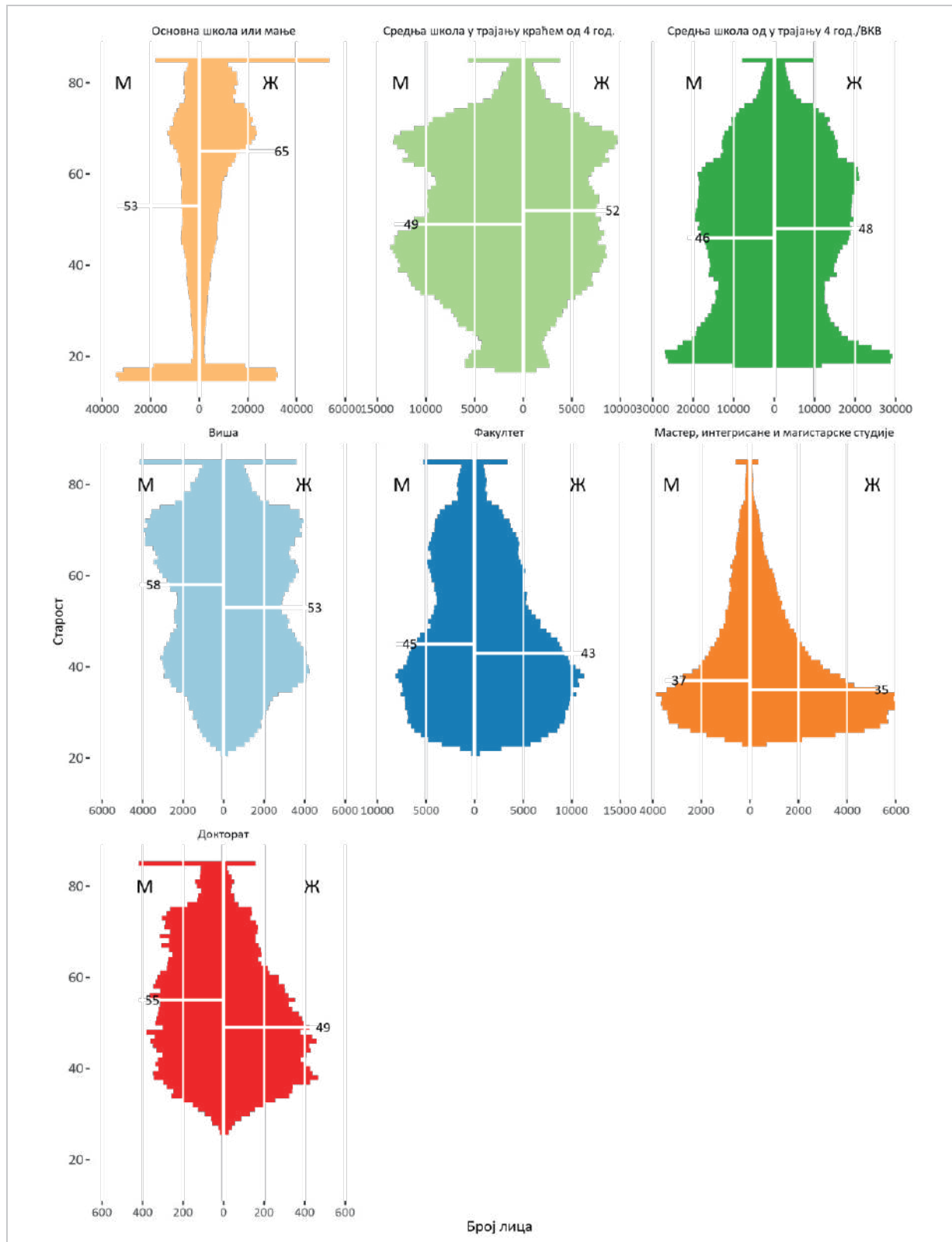
Виша школа представља специфичан случај са релативно старијом популацијом (медијална старост 58 година за мушкарце, 53 за жене). Овај образац сугерише да је овај ниво образовања био посебно популаран у одређеном историјском периоду.

Факултетско образовање показује значајну генерацијску и родну динамику. Медијална старост мушкараца (45 година) и жена (43 године) релативно је блиска, али се уочава веће учешће жена у млађим старосним групама, што сугерише постепену феминизацију високог образовања.

Најдраматичнији образац видљив је код мастер, интегрисаних и магистарских студија. Медијална старост је знатно нижа (37 година за мушкарце, 35 за жене), са изразитом доминацијом жена у млађим кохортама. Ово је директна последица болоњских реформи, али и повећаног учешћа жена у високом образовању.

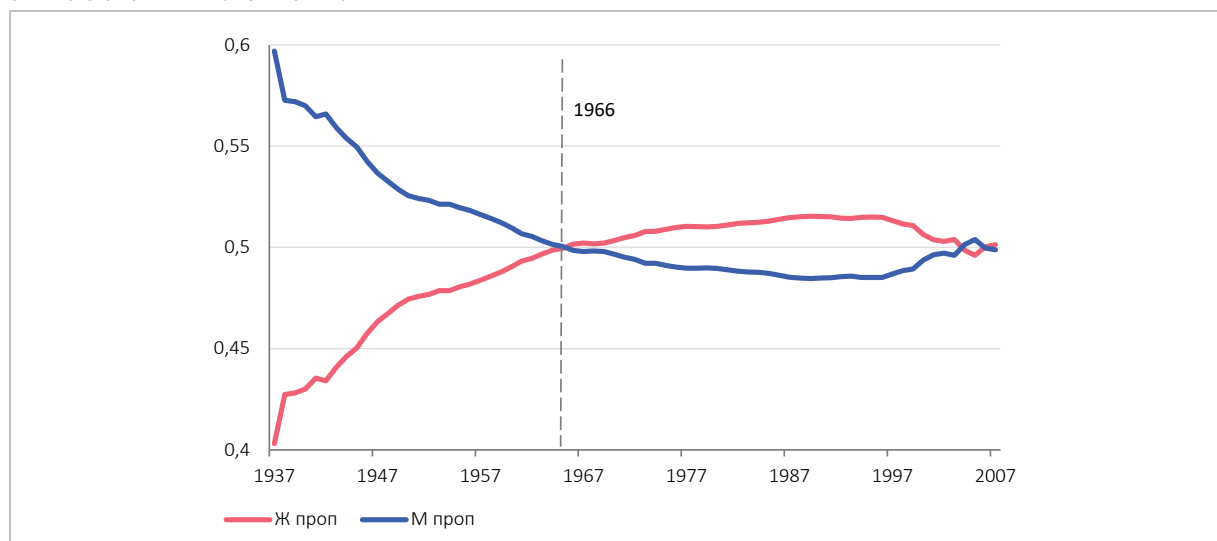
Докторске студије показују комплексан образац. Медијална старост (55 година за мушкарце, 49 за жене) рефлектује дуготрајност стицања овог степена. Ипак, и овде се примећује постепено повећање учешћа жена у млађим генерацијама, мада мање изражено него код нижих нивоа високог образовања. На овом нивоу образовања јављају се значајни опортунитетни трошкови, који могу посебно утицати на жене, укључујући одлагање заснивања породице или изазове у балансирању између академске каријере и породичних обавеза. Ови фактори могу делимично објаснити зашто је феминизација докторских студија мање изражена него код нижих нивоа високог образовања, упркос генералном тренду већег учешћа жена у високом образовању.

Ове промене у образовној структури рефлектују дубоке друштвене трансформације у Републици Србији – од превазилажења историјских родних неједнакости, преко утицаја образовних реформи, до савремених трендова феминизације високог образовања и стварања нових родних неједнакости. Када се узме у обзир да Република Србија, као и њено окружење, убрзано демографски стари (Magdalenic & Galjak, 2016), развој људског капитала постаје све важнији за друштвени напредак.

Графикон 3.2. Старосно-полне пирамиде по навршеном образовању, према Попису 2022.

Старосно-полни јаз, тј. чињеница да постоји неједнакост у образовању међу половима итекако постоји у Републици Србији. Код генерација рођених пре 1966, мушкарци су у просеку били образованији, а за све генерације од 1966. жене су у просеку образованије од мушкараца (графикон 3.3). Код млађих генерација, тј. оних који нису завршили образовање до Пописа 2022, постоји мала варијација због чињенице да жене у просеку брже заврше основну школу (десни крај слике 3.3) и чињенице да мушкарци чешће уписују трогодишње средње школе и, самим тим, брже стичу диплому.

Графикон 3.3. Полни јаз у образовању према годинама навршеног школовања, кроз генерације, по уделу у укупном трајању образовања

Када се анализира родна димензија, уочава се драматична трансформација кроз генерације. Док у старијим кохортама постоје изражене родне диспропорције у корист мушкараца, посебно у домену високог образовања, у млађим генерацијама ове разлике готово нестају. Штавише, у најмлађим старосним групама жене у појединим случајевима показују више нивое образовних достигнућа од мушкараца, што представља битан индикатор друштвеног напретка. Транзиција ка још већем учешћу жена у високом образовању, које је у социјалистичким земљама било важно и раније у 20. веку, представља део ширег процеса друштвене трансформације. У Републици Србији је ова трансформација била постепен процес. Традиционални обрасци родних улога били су доминантни међу старијим генерацијама, што се јасно огледа у нижем нивоу образовања жена из тих старосних група. Међутим, с временом је дошло до значајних промена у друштвеним ставовима и могућностима за образовање жена, што је резултирало тренутном ситуацијом, где младе жене у просеку имају виши ниво образовања од мушкараца исте генерације.

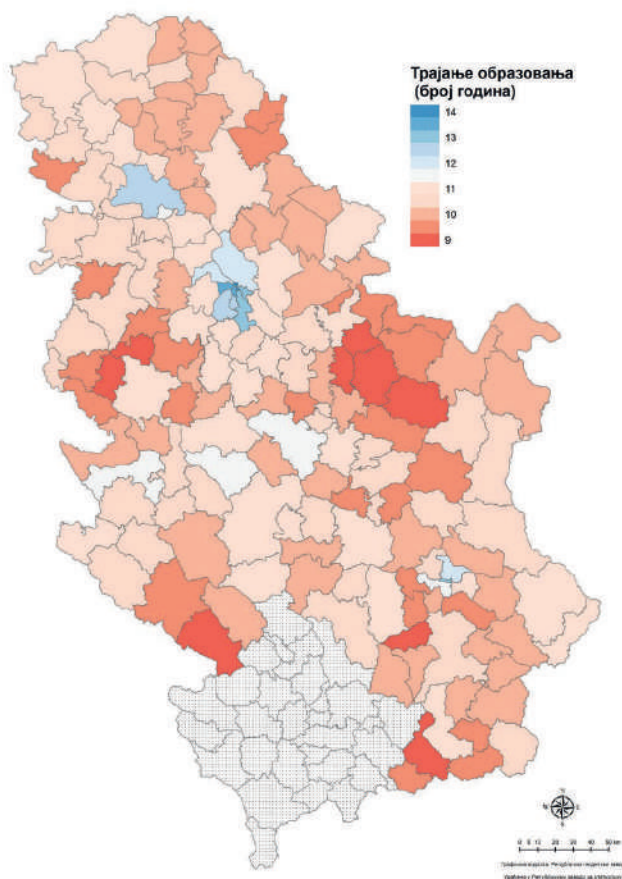
3.3. РАНГИРАЊЕ ОПШТИНА ПО ОБРАЗОВАЊУ

Просторна дистрибуција образовног нивоа становништва у Републици Србији резултат је комплексних историјских, економских и демографских фактора. Формирање образовних 'цепова' око већих урбаних центара није само последица концентрације образовних институција, већ и специфичних миграционих образаца. Високообразовано становништво показује израженију тенденцију ка унутрашњим миграцијама према урбаним центрима, што додатно појачава постојеће регионалне диспаритете (Никитовић и др., 2015) (за више детаља видети одељак 5.3.2 у петом поглављу). Ова појава је посебно изражена код младих стручњака који након завршетка студија остају у универзитетским центрима те тако доприносе 'одливу мозга' из мањих средина.

Није изненађујуће да далеко најобразованије општине у Републици Србији јесу централне београдске општине, на чијем челу је Врачар (табела 3.2 у Прилогу). Међу првих 10 општина, чак 8 су београдске (Врачар, Стари град, Савски венац, Нови Београд, Звездара, Вождовац, Чукарица и Раковица), док су преостале две Медијана (нишка општина) и Град Нови Сад. Разлика између првопласираног Врачара (14,41 година) и десетопласираног Новог Сада (12,64) износи скоро 2 године школовања. Због тога треба бити опрезан при поређењу Новог Сада, али и других општина која имају веће урбане центре са централним градским општинама Београда и Ниша.

Просторна дистрибуција становништва према дужини школовања показује јасне обрасце. Након доминације београдских општина у врху листе, следећи ниво чине урбани центри попут Крагујевца (11,85), Ужица (11,67) и Чачка (11,63). Ови градови, заједно са својим гравитационим подручјима, формирају својеврсне образовне „цепове“ у својим регионима (карта 3.1). Занимљиво је приметити да већина општина у Војводини показује релативно уједначен ниво образовања, са просечним бројем година школовања између 10,5 и 11,5 година.

Карта 3.1. Просечан број година образовања у општинама, Република Србија (стандардизовано по полу и старости)

Посебно је индикативан образац на дну табеле 3.2, где доминирају руралне општине источне и југоисточне Србије, са Осечином (9,21), Малим Црнићем (9,29) и Жабарима (9,42) као општинама са најнижим просечним бројем година школовања. Разлика између најбоље и најслабије рангиране општине износи чак 5,2 године школовања, што представља знатан образовни јаз. Овај диспаритет је

посебно забрињавајући када се узме у обзир да је реч о стандардизованим вредностима, које већ узимају у обзир старосно-полну структуру становништва.

Интересантно је приметити и положај приградских београдских општина, које показују знатно ниже вредности од централних градских општина – Гроцка (11,40), Сурчин (11,37) и Барајево (11,36) налазе се тек око средине табеле. Ово сугерише постојање значајних унутарметрополитенских разлика у образовној структури становништва, што може бити последица различитих социоекономских фактора, образаца становања, али и миграционих образаца, јер су управо приградске-периферне општине код нас познате по досељавању слабије образованих, а централне по досељавању боље образоване популације. Приградска насеља у том смислу представљају периурбану прелазну зону (McGregor & Simon, 2012), где досељени из руралних крајева могу да споје ситносопственичку пољопривреду и нискоквалификовани рад у урбаним општинама, користећи већу понуду послова у Београду и погодности система јавног градског превоза.

Регионалне разлике у образовној структури становништва не могу се посматрати изоловано од ширих регионалних неједнакости. Концентрација високообразованих у урбаним центрима често је праћена и концентрацијом економских активности, што ствара својеврсни 'зачарани круг' регионалних диспаритета. Подручја са нижим просечним нивоом образовања суочавају се са отежаним привлачењем инвестиција и стварањем радних места за квалификовану радну снагу, што додатно подстиче емиграцију образованог становништва.

3.4. ГЛАВНИ ЗАКЉУЦИ

Анализа образовне структуре становништва Републике Србије базирана на подацима из Пописа 2022. године открила је комплексне обрасце који рефлектују вишедеценијске друштвене и институционалне промене у земљи. Старосно-полна структура образовања указује на драматичну трансформацију образовних могућности кроз генерације, где је медијална старост жена са основним образовањем 65 година, док је код оних са мастер и интегрисаним студијама свега 35 година. Преокрет у родном јазу представља један од најзначајнијих налаза – док су у генерацијама рођеним пре 1966. године мушкарци били образованији, све генерације рођене након те године показују супротан образац, са женама које у просеку достижу виши ниво образовања.

Просторна димензија образовања открива изражене регионалне диспаритете, где централне београдске општине, предвођене Врачаром са просечних 14,41 година школовања, знатно предњаче у односу на рурална подручја источне и југоисточне Србије. Јаз од 5,2 године школовања између најобразованије и најмање образоване општине указује на дубоке структурне неједнакости које превазилазе демографске факторе. Формирање образовних „цепова“ око већих урбаних центара попут Крагујевца, Ужица и Чачка, уз релативно уједначен ниво образовања у Војводини (10,5–11,5 година), сугерише сложену везу између урбанизације, економског развоја и образовних могућности. Посебно је индикативна унутарметрополитенска диференцијација у Београду, где приградске општине попут Гроцке, Сурчина и Барајева показују знатно ниже вредности од централних градских општина, указујући на социопросторну сегрегацију унутар престонице.

Утицај Болоњских реформи видљив је у структури високог образовања млађих генерација, што уз претходно наведене налазе сугерише да је образовни систем Републике Србије у процесу континуиране трансформације, праћене како позитивним трендовима повећања броја високо образованих, тако и перзистентним изазовима у виду регионалних неједнакости. Трансформација образовне структуре становништва Републике Србије представља процес који се не може посматрати изоловано од ширих друштвених промена. Посебно је важно разумети како се образовни обрасци преплићу са демографским трендовима попут одлагања рађања и смањења фертилитета. Чињеница да високообразоване жене све чешће одлажу формирање породице представља изазов који треба узети у обзир приликом креирања јавних политика које би требало да омогуће боље усклађивање образовних и репродуктивних аспирација.

ЛИТЕРАТУРА

- Arandarenko, M. (2022). Migracije, kvalifikacije i tržište rada. U D. Vuković (ur.), *Nacionalni izveštaj o ljudskom razvoju – Srbija 2022 – Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene* (str. 97-116). Beograd: UNDP Srbija. <https://hdr.undp.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje4-Migracije-kvalifikacije-i-trziste-rada-e1.pdf>
- Barakat, B. F., Durham, R. E., & Rodrigues, C. G. (2013). Age Compositional Adjustments for Educational Participation Indicators. *Population*, 68(4), 607–626.
- Barro, R. J., & Lee, J. W. (2013). A new data set of educational attainment in the world, 1950–2010. *Journal of Development Economics*, 104, 184–198. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2012.10.001>
- Barro, R. J., & Lee, J.-W. (2015). *Education Matters: Global Schooling Gains from the 19th to the 21st Century*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199379231.001.0001>
- Despotovic, M. (2011). The Interpretation and Implementation of the Bologna Process in Serbia. *European Education*, 43(3), 43–55. <https://doi.org/10.2753/EUE1056-4934430303>
- Galjak, M. (2018). East-west demographic divide in the EU: A regional overview. *Stanovnistvo*, 56(2), 1–21. <https://doi.org/10.2298/STNV181003004G>
- Jovanovic-Gavrilovic, B., & Radivojevic, B. (2017). Education of population for the future and the future of education. *Stanovnistvo*, 55(1), 63–85. <https://doi.org/10.2298/STNV171106006J>
- Kokotović Kanazir, V., Panić, M., & Drobnjaković, M. (2024). Value of people—Human capital in Serbia through the prism of educational attainment of young population. *Stanovnistvo*, 62(S1). <https://doi.org/10.59954/stnv.625>
- Lee, J.-W., & Lee, H. (2016). Human capital in the long run. *Journal of Development Economics*, 122, 147–169. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2016.05.006>
- McGregor, D., & Simon, D. (Yp.). (2012). *The Peri-Urban Interface*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781849775878>
- Magdalenic, I., & Galjak, M. (2016). Ageing map of the Balkan Peninsula. *Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijic, SASA*, 66(1), 75–89. <https://doi.org/10.2298/IJGI1601075M>
- Marinković, I. (2016). Razlike u smrtnosti stanovništva Srbije po polu: Doktorska disertacija [Univerzitet u Novom Sadu]. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/6920>
- Meara, E. R., Richards, S., & Cutler, D. M. (2008). The gap gets bigger: Changes in mortality and life expectancy, by education, 1981-2000. *Health Affairs (Project Hope)*, 27(2), 350–360. <https://doi.org/10.1377/hlthaff.27.2.350>
- Nikitović, V. (2022). Višeslojna priroda depopulacije u Srbiji – noviji trendovi i izgledi. U D. Vuković (ur.), *Nacionalni izveštaj o ljudskom razvoju – Srbija 2022 – Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene* (str. 53-72). Beograd: UNDP Srbija. <https://hdr.undp.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje4-Migracije-kvalifikacije-i-trziste-rada-e1.pdf>
- Nikitović, V., & Magdalenic, I. (2024). Rodne razlike u obrascima kohortnog fertiliteta u Srbiji: Uloga obrazovnog gradijenta. *Stanovnistvo*, 62(S1), S5–S35. <https://doi.org/10.59954/stnv.627>

Никитовић, В., Предојевић-Деспић, Ј., & Маринковић, И. (2015). Мигрантско становништво. У В. Никитовић (ур.), *Популација Србије почетком 21. века. Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији* (стр. 98–129). Београд: Републички завод за статистику.

Pavlović Babić, D. (2022). Obrazovanje i depopulacija. U D. Vuković (ur.), *Nacionalni izveštaj o ljudskom razvoju – Srbija 2022 – Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene* (str. 117-140). Beograd: UNDP Srbija. <https://hdr.undp.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje5-Obrazovanje-i-depopulacija-e1.pdf>

Penev, G., & Stankovic, B. (2021). Childlessness among women of reproductive age in Serbia from a demographic perspective. *Stanovništvo*, 59(2), 1–22. <https://doi.org/10.2298/STNV200902002P>

Rašević, M., & Galjak, M. (2022). Demographic Challenges in Serbia. У Е. Манић, В. Никитовић, & П. Дјуровић (Ур.), *The Geography of Serbia: Nature, People, Economy* (стр. 143–155). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74701-5_11

Rašević, M., & Galjak, M. (2024). Serbia: Policy Response to Demographic Challenges. У К. Н. Зафеирис, В. Котзаманис, & С. Скиадас (Ур.), *Population Studies in the Western Balkans* (Том 26, стр. 153–178). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-53088-3_7

Rašević, M., & Vasić, P. (2017). Obrazovanje kao faktor fertiliteta i populacione politike u Srbiji. *Annales : anali za istrske in mediteranske študije = annali di Studi istriani e mediterranee = annals for Istrian and Mediterranean studies. Series historia et sociologia*, 27–3. <https://doi.org/10.19233/ASHS.2017.42>

ПРИЛОГ

Табела 3.2. Ранг листа општина Републике Србије према просечном броју година образовања (стандардизовано по полу и старости)

#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)
1	Врачар	14,40	4,07
2	Стари град	14,13	3,76
3	Савски венац	13,64	3,20
4	Нови Београд	13,62	3,19
5	Медијана	13,31	2,84
6	Звездара	13,07	2,57
7	Вождовац	13,04	2,53
8	Чукарица	12,77	2,22
9	Раковица	12,71	2,16
10	Град Нови Сад	12,64	2,08
11	Земун	12,38	1,78
12	Палилула (Београд)	12,37	1,76
13	Пантелеј	12,24	1,62
14	Палилула (Ниш)	11,91	1,25
15	Сремски Карловци	11,87	1,21
16	Крагујевац	11,84	1,17
17	Ужице	11,67	0,97
18	Чачак	11,63	0,93
19	Панчево	11,52	0,80
20	Врњачка Бања	11,49	0,77
21	Зрењанин	11,40	0,67
22	Гроцка	11,39	0,66
23	Севојно	11,39	0,66
24	Сурчин	11,36	0,63
25	Барајево	11,36	0,62
26	Краљево	11,35	0,62
27	Стара Пазова	11,35	0,61
28	Врбас	11,35	0,61
29	Врање	11,31	0,57
30	Аранђеловац	11,31	0,57
31	Лазаревац	11,30	0,55
32	Крушевац	11,29	0,55

#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)
33	Пирот	11,29	0,54
34	Инђија	11,28	0,54
35	Нишка Бања	11,25	0,50
36	Темерин	11,25	0,50
37	Димитровград	11,24	0,50
38	Јагодина	11,21	0,46
39	Младеновац	11,20	0,44
40	Сомбор	11,19	0,44
41	Суботица	11,19	0,43
42	Пожаревац	11,19	0,43
43	Прибој	11,18	0,43
44	Вршац	11,18	0,42
45	Обреновац	11,17	0,41
46	Ваљево	11,16	0,40
47	Рашка	11,13	0,37
48	Кула	11,13	0,37
49	Горњи Милановац	11,11	0,34
50	Прокупље	11,10	0,33
51	Црвени крст	11,07	0,30
52	Пожега	11,07	0,30
53	Бор	11,07	0,30
54	Шабац	11,05	0,28
55	Сремска Митровица	11,05	0,28
56	Бачка Паланка	11,04	0,27
57	Трстеник	11,00	0,22
58	Блаце	10,99	0,21
59	Кикинда	10,98	0,20
60	Лозница	10,98	0,20
61	Чајетина	10,98	0,19
62	Зајечар	10,97	0,19
63	Рума	10,97	0,18
64	Сопот	10,95	0,17

Табела 3.2. Ранг листа општина Републике Србије према просечном броју година образовања (стандардизовано по полу и старости) (наставак)

#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)	#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)
65	Лесковац	10,95	0,16	99	Власотинце	10,53	-0,32
66	Сента	10,94	0,15	100	Бабушница	10,51	-0,33
67	Ђуприја	10,92	0,13	101	Мали Иђош	10,50	-0,35
68	Смедеревска Паланка	10,92	0,13	102	Ивањица	10,46	-0,39
69	Бачки Петровац	10,91	0,11	103	Кнић	10,45	-0,40
70	Смедерево	10,90	0,10	104	Пландиште	10,44	-0,41
71	Лапово	10,86	0,06	105	Мајданпек	10,44	-0,42
72	Књажевац	10,85	0,05	106	Бајина Башта	10,43	-0,42
73	Куршумлија	10,85	0,05	107	Бела Црква	10,42	-0,44
74	Нова Варош	10,84	0,04	108	Владичин Хан	10,41	-0,45
75	Апатин	10,81	0,01	109	Брус	10,39	-0,47
76	Оџаци	10,81	0,01	110	Нови Кнежевац	10,39	-0,47
77	Босилеград	10,81	0,00	111	Опово	10,39	-0,48
78	Ариље	10,81	0,00	112	Ковин	10,36	-0,50
79	Параћин	10,80	0,00	113	Кањижа	10,36	-0,51
80	Мали Зворник	10,80	-0,01	114	Неготин	10,35	-0,52
81	Пријеполје	10,76	-0,05	115	Пећинци	10,35	-0,52
82	Ириг	10,75	-0,07	116	Кладово	10,34	-0,52
83	Баточина	10,70	-0,12	117	Алибунар	10,34	-0,53
84	Бачка Топола	10,70	-0,12	118	Љиг	10,34	-0,53
85	Сокобања	10,68	-0,14	119	Србобран	10,31	-0,56
86	Лучани	10,66	-0,17	120	Топола	10,29	-0,58
87	Шид	10,63	-0,19	121	Црна Трава	10,29	-0,58
88	Ћићевац	10,63	-0,19	122	Алексинац	10,29	-0,59
89	Беоцин	10,62	-0,21	123	Медвеђа	10,28	-0,59
90	Велика Плана	10,62	-0,22	124	Косјерић	10,28	-0,59
91	Бела Паланка	10,61	-0,22	125	Нови Бечеј	10,27	-0,61
92	Ада	10,60	-0,24	126	Чока	10,25	-0,63
93	Сурдулица	10,58	-0,25	127	Свилајнац	10,25	-0,63
94	Нови Пазар	10,57	-0,27	128	Жабаљ	10,22	-0,66
95	Сврљиг	10,55	-0,29	129	Дољевац	10,21	-0,68
96	Бечеј	10,53	-0,31	130	Сечањ	10,18	-0,71
97	Лајковац	10,53	-0,31	131	Ковачица	10,17	-0,72
98	Александровац	10,53	-0,32	132	Лебане	10,17	-0,72

Табела 3.2. Ранг листа општина Републике Србије према просечном броју година образовања (стандардизовано по полу и старости) (наставак)

#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)	#	Општина	μ (год.)	σ^2 (год.)
133	Рековац	10,15	-0,74	151	Мерошина	9,92	-1,00
134	Тител	10,15	-0,75	152	Уб	9,92	-1,00
135	Гаџин Хан	10,14	-0,75	153	Велико Градиште	9,90	-1,03
136	Богатић	10,13	-0,77	154	Костолац	9,89	-1,04
137	Рача	10,13	-0,77	155	Варварин	9,87	-1,06
138	Трговиште	10,11	-0,78	156	Житорађа	9,85	-1,08
139	Житиште	10,11	-0,79	157	Ражањ	9,74	-1,20
140	Сјеница	10,10	-0,80	158	Крупань	9,73	-1,22
141	Љубовија	10,08	-0,82	159	Владимирци	9,69	-1,26
142	Нова Црња	10,06	-0,84	160	Тутин	9,65	-1,30
143	Прешево	10,04	-0,87	161	Жагубица	9,60	-1,37
144	Голубац	10,00	-0,91	162	Коцељева	9,59	-1,38
145	Бач	9,99	-0,93	163	Петровац на Млави	9,51	-1,46
146	Бољевац	9,98	-0,94	164	Бојник	9,48	-1,50
147	Мионица	9,96	-0,95	165	Бујановац	9,43	-1,55
148	Врањска Бања	9,96	-0,96	166	Жабари	9,42	-1,56
149	Кучево	9,96	-0,96	167	Мало Црниће	9,29	-1,72
150	Деспотовац	9,93	-0,99	168	Осечина	9,20	-1,82

4

Др Владимир Никитовић*
Др Ивана Магдаленић**

Кохортни фертилитет жена и мушкараца у Републици Србији

Ово поглавље има за циљ да идентификује обрасце, корелације и трендове у фертилитету становништва Републике Србије помоћу статистичких метода демографске анализе. У ту сврху, детаљно су анализирани одабрани **кохортни показатељи фертилитета мушкараца и жена**, добијени на основу посебне обраде резултата Пописа 2022. године, у којем су први пут у досадашњој историји пописа у Републици Србији питања о фертилитету постављена и мушкарцима.¹ Реч је о лонгитудиналној анализи кохортних индикатора, која је, за разлику од трансверзалне анализе периодских показатеља фертилитета који произилазе из годишње статистике виталних догађаја, у стању да утврди разлике у нивоу плодности између генерација.² Тиме се добија и одговор на питање колики је ефекат одлагања рађања на стопу укупног фертилитета у Републици Србији, јер годишњи периодски индикатори то не могу да покажу (Magdalenic & Vojković, 2015). То је нарочито важно за сагледавање ефеката популационе политике и њено планирање (Magdalenic, 2020), с обзиром на то да промена нивоа периодских индикатора не мора значити и промену квантума фертилитета, већ само његовог темпа услед ефекта одложеног рађања (Kohler & Ortega, 2002).

На основу досадашњих истраживања у свету, проистеклих из анализе података пописа и специјализованих анкета, јасно је утврђено да се старосни образац мушког фертилитета разликује од оног код жена: криве специфичних стопа фертилитета по старости изгледају слично, али је распон старости већи међу мушкарцима, а стопе су обично ниже у млађем узрасту односно више у старијем добу код мушке у односу на женску популацију (Paget & Timaeus, 1994). Ниво укупног фертилитета такође варира у зависности од пола. У окружењима са ниским нивоом фертилитета, какво је у Републици Србији, стопе укупног фертилитета међу мушкарцима и женама имају тенденцију да буду близу једна другој, а нешто ниже међу мушкарцима (Dudel & Klüsener, 2016; Keilman и др., 2014). Постојећа истраживања о трендовима мушког и женског фертилитета ограничена су на мали број земаља, али сугеришу да је фертилитет мушкараца у Европи нижи од фертилитета жена у новијим периодима, као и да је опао брже него код жена (Schoumaker, 2019). Иако се анализом резултата Пописа 2022. године не може закључити како се овај образац у погледу разлика између полова мењао

* Научни саветник у Институту друштвених наука – Центар за демографска истраживања, Београд; <https://orcid.org/0000-0003-1840-9309>

** Истраживач сарадник у Институту друштвених наука – Центар за демографска истраживања, Београд; <https://orcid.org/0000-0002-0719-6742>

¹ Питања о плодности женама су постављана у свим претходним пописима, почев од 1948. године.

² У недостатку статичког популационог регистра у Републици Србији, Попис, и поред својих мањкавости типичних за ретроспективне методе, представља најбољи извор за анализу кохортног фертилитета нашег становништва.

током времена у Републици Србији, веома је важно утврдити, са аспекта изражених разлика у демографским капацитетима између подручја и региона Републике Србије које утичу на демографску отпорност земље (Vojković и др., 2018; Nikitović, 2019), какве **сличности и разлике** постоје **између образаца фертилитета жена и мушкараца**, посебно **у њиховој просторној дистрибуцији и типу насеља**.

4.1. ПОКАЗАТЕЉИ ЗАВРШЕНОГ ФЕРТИЛИТЕТА

Израчунате су две групе кључних показатеља за утврђивање сличности и разлика у репродуктивним обрасцима жена и мушкараца у Републици Србији – **стопе кумулативног фертилитета и учесталост рађања**. Обе групе су израчунате за **једногодишње кохорте (генерације) мушкараца и жена**. Анализе ових показатеља извршене су помоћу демографско-статистичких метода. То је подразумевало утврђивање:

- **развоја кохортне стопе завршеног фертилитета или кохортне стопе укупног фертилитета** према **региону и типу насеља** односно највишем степену **школске спреме** жена и мушкараца;
- **образаца (не)учесталости рађања односно заснивања и проширења породице** жена и мушкараца помоћу три показатеља, узимањем у обзир разлика између **региона и типа насеља**:
 1. Просечна старост мајке/оца при уласку у родитељство (прво живорођење) према броју живорођене деце (1, 2, 3, 4, 5+);
 2. Просечан број година (интергенезички интервали) између рођења детета (првог и другог, другог и трећег, трећег и четвртог) према броју живорођене деце за жене односно мушкарце;
 3. Прогресије ка редовима рађања или вероватноће заснивања/проширења породице у зависности од достигнутог паритета односно броја деце (0, 1, 2, 3, 4+), што укључује и показатељ неучествовања у репродукцији (бездетност).

Како бисмо обухватили што већи број кохорти и тако добили могућност да анализирамо последње трендове у завршеном фертилитету, следили смо сличан приступ као у скоријим радовима, и горњу старосну границу за крај фертилног периода померили према млађим годиштима, уважавајући, уместо уобичајених теоријских, реалне старосне оквири у којима се реализују готово све репродуктивне намере (Billari и др., 2011; Jalovaara и др., 2019; Lazzari и др., 2024; Nikitović & Magdalenić, 2024). У сврху утврђивања оптималне горње старосне границе за оцену завршеног фертилитета, најмлађа кохорта укључена у прелиминарну анализу обухватила је жене и мушкарце рођене 1986. године. Коначни опсег једногодишњих кохорти одабраних за анализу развоја образаца завршеног фертилитета у овом поглављу обухватио је жене рођене у периоду 1940–1982. и мушкарце рођене у периоду 1940–1977. године односно жене старе 40–82 године и мушкарце старе 45–82 године у време критичног датума Пописа 2022.³ Изузетак је направљен приликом оцене доприноса промена у појединачним стопама прогресије ка паритетима⁴ (редовима рађања), промени завршеног фертилитета, где су за најмлађу кохорту код оба пола узети рођени 1980. године, због специфичности метода (поређење појединачних кохорти). Старосна граница најстаријих кохорти, осим условљеношћу бројем оних који су доживели старост већу од 80 година, одређена је и постављеним условом упоредивости са анализом кохортног фертилитета из Пописа 2011. године (Рашевић, 2015).

³ Померањем границе за пет година ка старијим годиштима – на 45 година за жене, односно 50 за мушкарце, додало би се стопи кумулативног фертилитета свега од 0,01 детета код жена у Региону Војводине и Региону Јужне и Источне Србије до 0,06 у Београдском региону, односно од 0,07 код мушкараца у Региону Шумадије и Западне Србије до 0,12 у Региону Јужне и Источне Србије.

⁴ У нотацији кроз текст и графиконе користимо уобичајени енглески назив – *Parity Progression Ratio (PPR)*.

Као мера завршеног фертилитета анализираних кохорти које су, у складу са претходно дефинисаним старосним опсегом, завршиле или готово завршиле своју репродукцију, коришћена је кохортна стопа завршеног или укупног фертилитета (КСУФ), која се може дефинисати као збир специфичних кохортних стопа према реду рађања.

У анализи промена стопе завршеног фертилитета кроз кохорте у односу на преломне тачке тренда коришћен је метод декомпозиције промена, који промене у стопи разлаже на промене у прогресији ка првом рођењу,⁵ другом рођењу и трећем и вишим редовима рођења⁶, према поступку приказаном у: Zeman и други (2018: 665-667). На тај начин сагледана је и међусобна условљеност промена у уделима жена односно мушкараца у зависности од броја деце које су добили, с обзиром на то да промена удела жена/мушкараца у сваком датом паритету (реду рођења) утиче на промене у уделима жена/мушкараца у свим вишим паритетима.

Кохортне показатеље фертилитета према највишем достигнутом образовном нивоу израчунали смо у складу са међународном стандардном класификацијом образовања ISCED 2011 (*International Standard Classification of Education*), која разликује три веће образовне групе (ниско-, средње- и високообразоване), како бисмо добили међународно упоредиве индикаторе и стабилније трендове у случају најнижих нивоа образовања код млађих кохорти.

Показатељи учесталости рађања и бездетности могу бити одличан инструмент политикама усмереним на подршку породицама да остваре жељени број деце, када се има у виду, према скоријим истраживањима, и даље значајан јаз између жељеног и реализованог броја деце у Србији (Stanojević, 2022). Они указују на ставове партнера о оснивању или проширењу породице, када се посматрају пропорције жена односно мушкараца који достижу дати паритет или ред рођења, и пропорције које затим настављају да повећавају свој паритет за најмање још једно дете. Утврђивање образаца фертилитета помоћу паритетних односа прогресије и њихових пројектованих еквивалената даје додатне информације о трендовима рађања и може се користити за процену промена у паритетној дистрибуцији фертилитета.

Никитовић и Магдаленић (2024) недавно су указали да су изражене родне разлике у завршеном фертилитету повезане са неадекватним институционалним одговором на демографске промене изазване образовном и социоекономском транзицијом у Републици Србији и процесима који су у литератури препознати као ретрадиционализација и репатријархализација друштва (Bobić, 2018; Stanojević, 2022). Кључна идеја приликом конципирања анализа показатеља у овом поглављу била је да се установљени налази о обрасцима женског и мушког фертилитета у Републици Србији и њиховом развоју кроз кохорте унапреде у погледу геопросторних разлика и показатеља учесталости добијања деце. Приказани резултати могу бити корисни приликом креирања регионално специфичних политика у домену подстицања рађања.

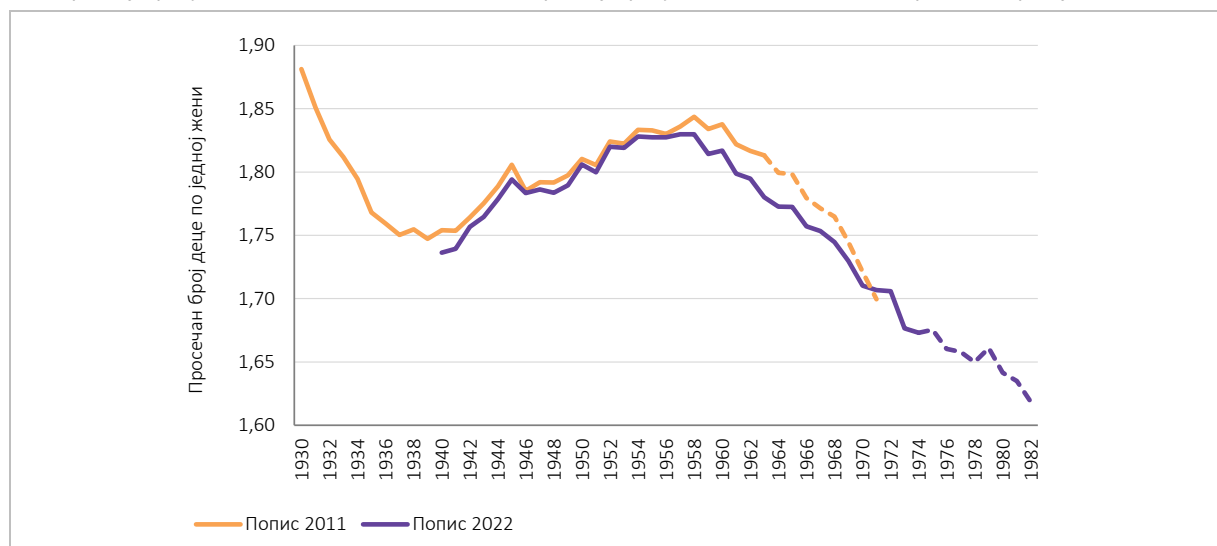
⁵ Прогресија ка првом рођењу и бездетност (неучествовање у репродукцији) комплементарне су појаве. Стога наизменично користимо изразе „опadaјућа стопа прогресије ка првом рођењу“ и „пораст бездетности“.

⁶ Последња анализирана прогресија укључује комбиноване ефекте промена у стопама прогресије ка трећем и ка четвртм и вишим редовима рођења, јер је допринос стопа прогресије након трећег детета занемарљив, посебно код млађих кохорти, што је типично за нискофертилитетне државе.

4.2. ЗАВРШЕНИ ФЕРТИЛИТЕТ И ПРОСЕЧНА СТАРОСТ ПРИ УЛАСКУ У РОДИТЕЉСТВО

На графикону 4.1 приказана је стопа кумулативног фертилитета за једногодишње кохорте жена које су у време спровођења пописа становништва 2011. односно 2022. године завршиле своју репродукцију (старе 49 или више година) – пуне линије, или су биле при крају свог репродуктивног периода (старе 40–48 година) – испрекидане линије.⁷ Попис 2011. показује да је највиша стопа кохортног фертилитета била код најстаријих генерација, рођених око 1930, али према оба пописа је евидентно да чак ни генерације рођене пре Другог светског рата нису оствариле ниво рађања неопходан за просту репродукцију. Такође, уочљива су два врхунца ове стопе – први код најстаријих генерација, а други код генерација њихових потомака, рођених 25–30 година касније. Међутим, дугорочни пад стопе који је почео од генерација рођених током 1960-их наговештен је у Попису 2011, када је констатовано да кохортни фертилитет жена при крају репродуктивног доба највероватније указује на даљи пад овог показатеља (Рашевић, 2015). Компарација стопе кохортног фертилитета на основу два пописа – 2011. и 2022. године, приказана на графикону 4.1, потврђује да је претпоставка о паду стопе завршеног фертилитета на основу Пописа 2011. била основана, јер се он одиграо код генерација жена рођених 1963–1971. године (старих 40–48 година 2011) управо оним темпом на који је претходни попис указао. Другим речима, код жена при крају фертилног периода није дошло до надокнађивања одложеног рађања, које је препознато у анализама периодских показатеља фертилитета (Nikitović и др., 2019), већ је оно очигледно имало негативан утицај и на кохортну стопу укупног фертилитета.

Графикон 4.1. Стопа кумулативног фертилитета жена старих 40 и више година према пописима 2011. (генерације рођене 1930–1971) и 2022. (генерације рођене 1940–1982), Република Србија

Осим што потврђује оправданост избора горње старосне границе за анализу завршеног фертилитета жена у Републици Србији у овом поглављу, графикон 4.1 јасно сугерише да можемо очекивати наставак пада завршеног кохортног фертилитета, јер стопа кумулативног фертилитета генерација које су у време Пописа 2022. имале 40–48 година, односно биле су при крају свог репродуктивног доба (жене рођене 1974–1982. године), следи уочени тренд пада стопе завршеног фертилитета.

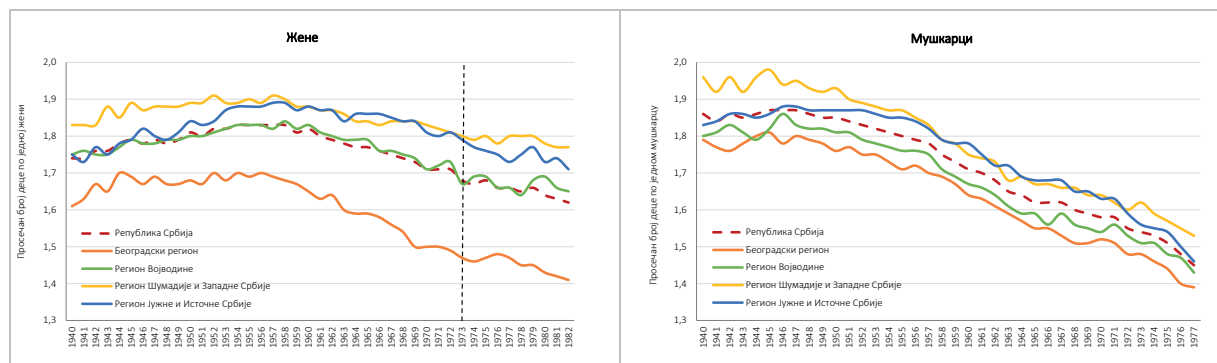
⁷ Нешто нижа стопа за исте кохорте према Попису 2022. може бити резултат смртности у међупописном периоду, а код млађих генерација и миграција односно подрегистрације која, по дефиницији, није могла бити надокнађена импутацијом из административних извора.

4.2.1. Разлике између региона и типа насеља

Никитовић и Магдаленић (2024), на основу анализе резултата Пописа 2022, утврдили су да је, почев од генерација рођених средином 1950-их, мушка кохортна стопа укупног фертилитета у Републици Србији била нижа од женске, и достигла је у најмлађим генерацијама родни распон од 0,2 на нивоу државе, што је типичан образац у нискофертилитетним популацијама са негативном или чак незнатно позитивном стопом раста.

Генерални образац регионалних разлика у развоју стопе завршеног фертилитета, приказан на графикону 4.2, не указује на родну разлику. Код оба пола, највише стопе су у свим кохортама биле у два јужна региона, а најниже у Београдском региону. Ипак, могу се уочити одређене регионалне разлике у темпу промена. Код мушкараца, за разлику од жена, пад фертилитета био је значајан у свим регионима, нарочито код млађих генерација, док су жене у Београдском региону кроз све кохорте имале релативно низак ниво завршеног фертилитета. Родно изједначавање нивоа фертилитета код млађих генерација у Београдском региону сугерише да су ограничења реализације жељеног нивоа плодности постала подједнак изазов за оба пола једино у региону главног града.

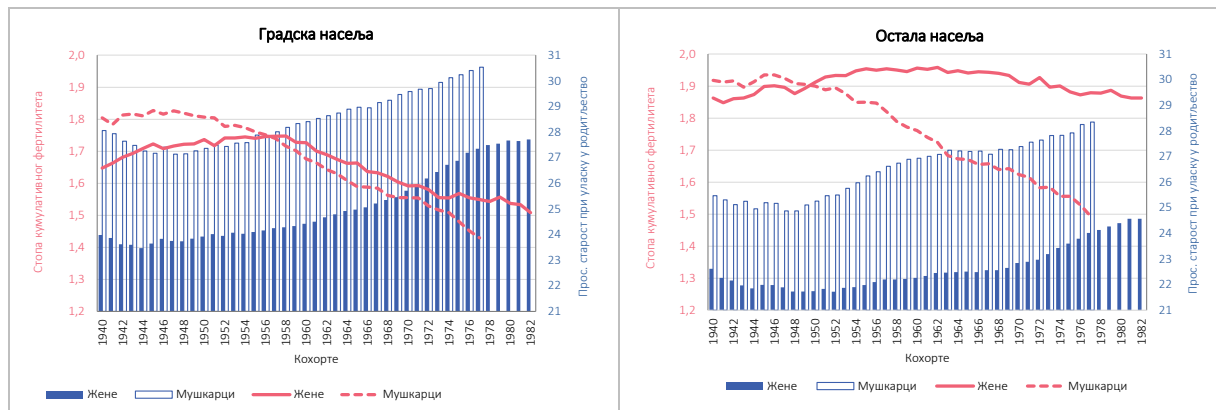
Графикон 4.2. Кохортна стопа укупног фертилитета, жене рођене 1940–1982. и мушкарци рођени 1940–1977, Република Србија, по регионима

Тренд пада завршеног фертилитета код оба пола коинцидира са трендом пораста просечне старости при првом живорођењу, који показује узлазну путању почев од кохорти рођених крајем 1950-их. Пораст овог показатеља одлагања рађања нарочито је изражен код млађих генерација рођених 1970-их. Коефицијент корелације између два показатеља на нивоу државе за све анализирани кохорте у овом поглављу износи $-0,915$ за жене односно $-0,976$ за мушкарце.

На графикону 4.3 приказана је кохортна стопа укупног фертилитета и просечна старост при првом живорођењу према типу насеља за жене рођене 1940–1982. и мушкарце рођене 1940–1977. У званичној статистици Републике Србије разликују се два типа насеља – градска и остала. На основу примене административног критеријума за проглашавање градских насеља, сва насеља која нису проглашена градским, аутоматски се сврставају у остала. Такав концепт има битне мањкавости, од којих је најважнија она да се његовом применом имплицира да су сва 'остала' насеља руралног типа (Гајић и др., 2018), што свакако није случај. Но, и на основу такве поделе типова насеља, уочљиве су разлике у нивоу стопе завршеног фертилитета – кроз све генерације, просечан број живорођене деце код оба пола био је виши у 'осталим' насељима. При том, разлика је упадљиво већа код жена. Развој стопе био је веома сличан у оба типа насеља, али се код млађих генерација разлика повећала код жена (преко 0,3 живорођених код жена које су изашле из репродуктивног периода односно 0,35 које су при крају своје репродукције), а смањила код мушкараца (око 0,05 живорођених).

Графикон 4.3. Кохортна стопа укупног фертилитета и просечна старост при првом живорођењу према типу насеља, жене рођене 1940–1982. и мушкарци рођени 1940–1977, Република Србија

Овакав развој обрасца рађања у зависности од типа насеља сугерише да су промене у социоекономским детерминантама рађања у протеклих неколико деценија имале далеко већи утицај на жене у градским срединама. Штавише, стопа завршеног фертилитета је код свих генерација жена у 'осталим' насељима била врло висока, са мало промена око нивоа 1,9, чак и у најмлађим кохортима. Може се претпоставити да фактори ниског фертилитета повезани са тешкоћама у усклађивању радних и породичних обавеза праве разлику између урбаних и 'осталих' средина у Републици Србији, с обзиром на то да су типично изражени у градовима, нарочито оним највећим у којима се оствари већина репродукције у овом типу насеља.

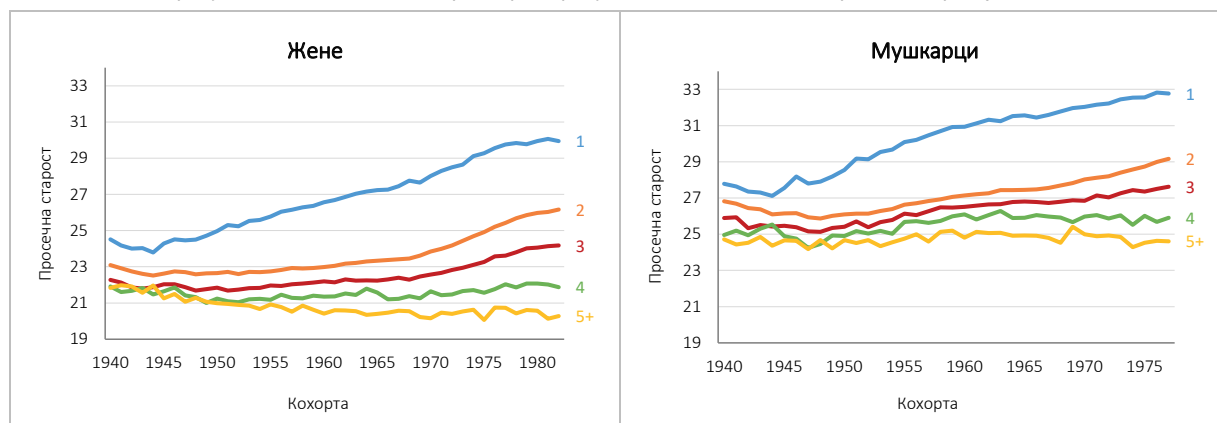
С друге стране, графикон 4.3 показује да тип насеља не игра диференцијалну улогу у завршеном фертилиту мушкараца, што сугерише да је усклађивање радних и породичних обавеза као типичан фактор ниског фертилитета у урбаним срединама и даље примарно везан за женску популацију. Детерминанте ниског фертилитета вероватно су мање диверсификоване код мушкараца него код жена. Неке од њих су размотрене у наредним одељцима.

У оба типа насеља, тренд пораста просечне старости при уласку у родитељство коинцидира са трендом пада стопе завршеног фертилитета који се јавио код млађих кохорти. У градским срединама, пораст просечне старости при првом живорођењу одвијао се слично код оба пола. У 'осталим' насељима, евидентно је да је пораст почео знатно раније код мушкараца (још код кохорти рођених 1950-их), док је код жена то био случај тек код најмлађих генерација (почев од рођених 1970-их). Такав образац родне разлике у порасту просечне старости при првом живорођењу одразио се на образац развоја стопе завршеног фертилитета – пад је почео знатно раније код мушкараца него код жена. Стога код мушкараца у оба типа насеља коефицијент корелације између ова два показатеља показује јаку негативну везу за анализирани кохорте, јер износи $-0,967$ односно $-0,965$, док је код жена то случај само у градским срединама у којима коефицијент износи $-0,930$. У 'осталим' насељима, коефицијент корелације код жена је далеко слабији, јер износи $-0,435$, али ипак указује да пораст просечне старости при првом живорођењу негативно утиче на ниво завршеног фертилитета.

4.3. ПРОСЕЧНА СТАРОСТ ПРИ УЛАСКУ У РОДИТЕЉСТВО ПРЕМА БРОЈУ ЖИВОРОЂЕНЕ ДЕЦЕ

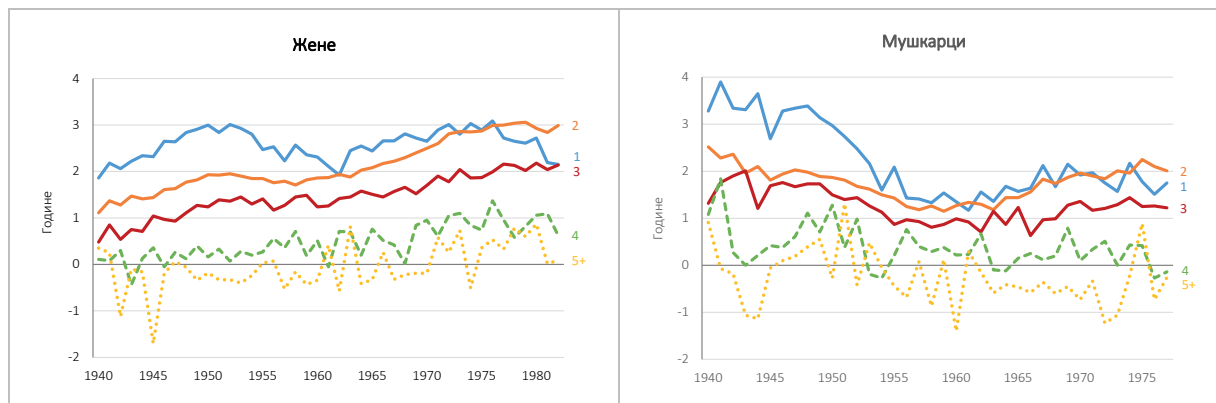
Претходна анализа рођених у периоду између 1940. и 1977. (мушкарци) односно 1982. (жене) показала је да је пораст просечне старости при првом живорођењу у Републици Србији директно утицао на пад завршеног фертилитета код оба пола односно да у каснијем делу репродуктивног доба није дошло до надокнађивања одложеног фертилитета. Стога је просечна старост при уласку у родитељство јасан предиктор просечног броја деце коју роди једна жена односно добије један мушкарац у Републици Србији, што илуструје графикон 4.4, који јасно поручује – што је нижа просечна старост при првом живорођењу, већи је број живорођених које током свог репродуктивног доба добију и жене и мушкарци. Развој овог обрасца кроз кохорте одвијао се тако да се распон у просечној старости при првом живорођењу, у зависности од броја живорођене деце, проширивао између свих завршних паритета, пре свега на рачун пораста овог показатеља код популације која је на крају свог репродуктивног периода имала једно, два или три детета, док код оних који су имали четворо или више деце није дошло до промене у висини показатеља. Другим речима, код најмлађих генерација које су на крају свог репродуктивног периода имале највише троје деце могуће је да је делом дошло до надокнаде одложеног рађања, али је исто тако јасно да је одлагање уласка у родитељство директна препрека за добијање више од троје деце. Такође, најизраженији пораст просечне старости при првом живорођењу код популације оба пола која је добила само једно дете током свог репродуктивног доба сугерише да одлагање уласка у родитељство може бити озбиљна препрека проширењу породице.

Графикон 4.4. Просечна старост при првом живорођењу у зависности од броја живорођене деце (1... 5+), жене рођене 1940–1982. и мушкарци рођени 1940–1977, Република Србија

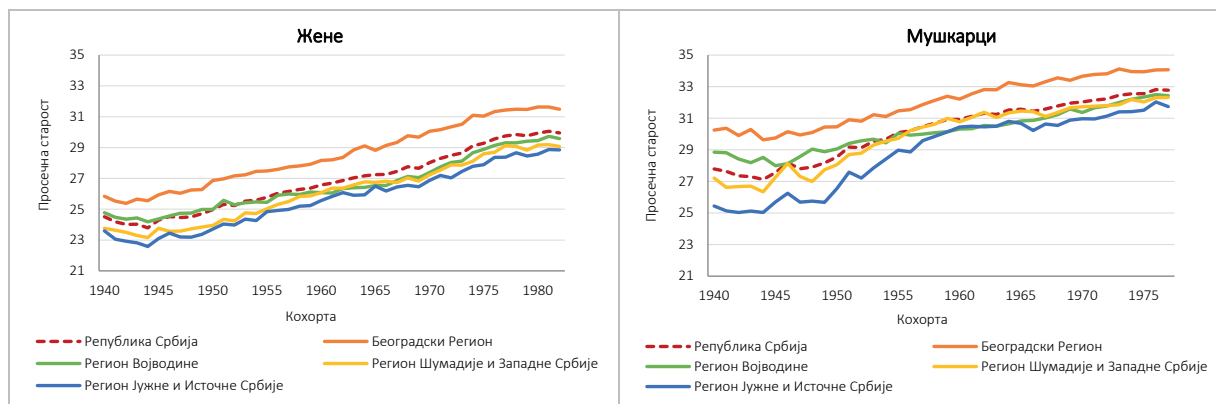
Каснији улазак у родитељство у градским срединама у односу на сеоске је правило које готово да не зависи од броја живорођене деце које су остварили и жене и мушкарци (графикон 4.5). Очекивано, с већим броје деце у породици, та је разлика мања код оба пола. Ипак, код млађих кохорти жена, рођених након 1960. године, разлика је расла независно од коначног броја живорођене деце, а нарочито код оних које су имале двоје или троје деце (порасла је за једну годину код најмлађих генерација). Овај налаз сугерише да је млађим генерацијама жена проширење породице постало већи изазов у урбаним срединама. С друге стране, код мушкараца су разлике између градских и сеоских насеља код свих величина породице биле веће код старијих генерација, да би после смањења и стабилизације код кохорти рођених између 1950-их и 1960-их дошло до осетнијег пораста разлике само код најмлађих генерација очева два детета. Може се закључити да је пораст притиска у градским у односу на сеоска насеља у виду све каснијег проширења породице код млађих генерација израженији код жена него код мушкараца.

Графикон 4.5. Разлика између градских и осталих насеља у просечној старости при првом живорођењу у зависности од броја живорођене деце (1... 5+), жене рођене 1940–1982. и мушкарци рођени 1940–1977, Република Србија

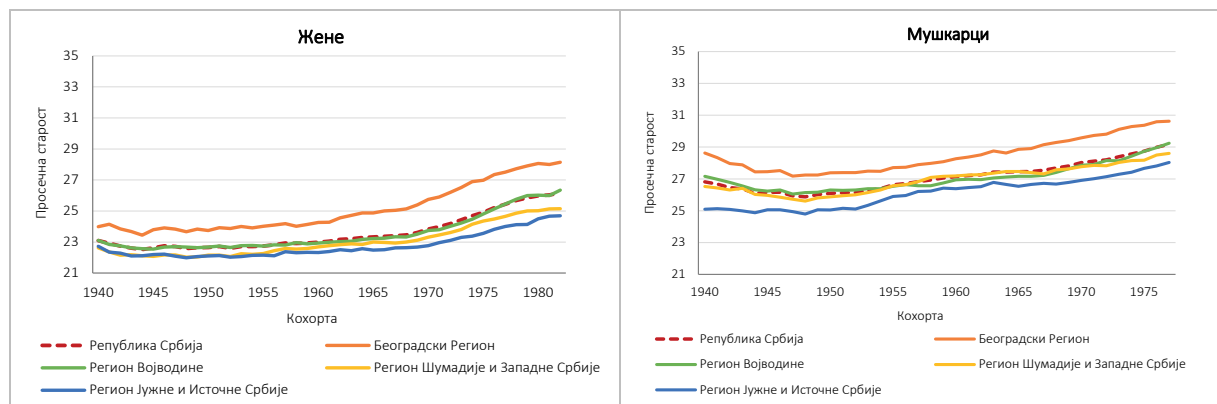
Регионални образац разлика у просечној старости при уласку у родитељство веома је сличан код родитеља оба пола који имају до троје живорођене деце.⁸ Београдски регион одскаче по највишој просечној старости у односу на остала три региона и у свим кохортама. Нижа просечна старост сличног нивоа у овој групи родитеља оба пола, уз мање варијације у зависности од кохорте, била је у Региону Војводине и Региону Шумадије и Западне Србије. Најнижа просечна старост при првом живорођењу је кроз све кохорте била у Региону Јужне и Источне Србије, осим код старијих генерација мајки двоје деце, код којих је била изједначена са Регионом Шумадије и Западне Србије, односно мајки троје деце, када је била слична у свим регионима осим у Београдском. Нешто израженије разлике између региона уочљиве су код старијих кохорти родитеља једног детета, нарочито очева, рођених пре 1960. године, те код најмлађих кохорти мајки двоје односно троје деце (графикони 4.6 и 4.7).

Графикон 4.6. Просечна старост при првом живорођењу за родитеље једног детета, жене рођене 1940–1982. и мушкарци рођени 1940–1977, Република Србија по регионима

⁸ Услед релативно велике сличности у развоју регионалних образаца овог показатеља за родитеље двоје и троје деце, приказан је само графикон за родитеље двоје деце, због њиховог далеко већег броја кроз све анализиране кохорте.

Графикон 4.7. Просечна старост при првом живорођењу за родитеље два детета, жене рођене 1940–1982. и мушкарци рођени 1940–1977, Република Србија по регионима

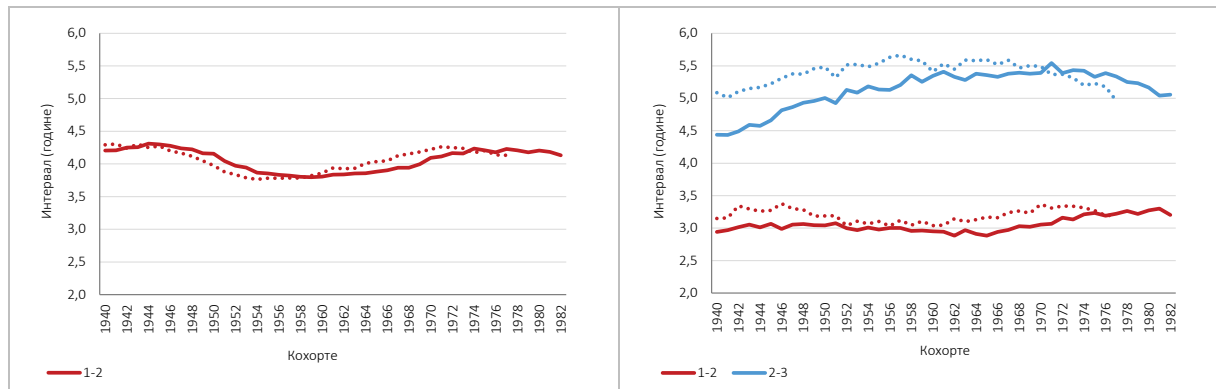
Код родитеља који имају четворо или више живорођене деце, регионалне разлике су мање изражене, али се може уочити да је највиша просечна старост при уласку у родитељство у Београдском региону и Региону Шумадије и Западне Србије, конзистентно у свим кохортама мушкараца односно код млађих кохорти жена.

4.4. ИНТЕРГЕНЕЗИЧКИ ИНТЕРВАЛИ ПРЕМА БРОЈУ ЖИВОРОЂЕНЕ ДЕЦЕ

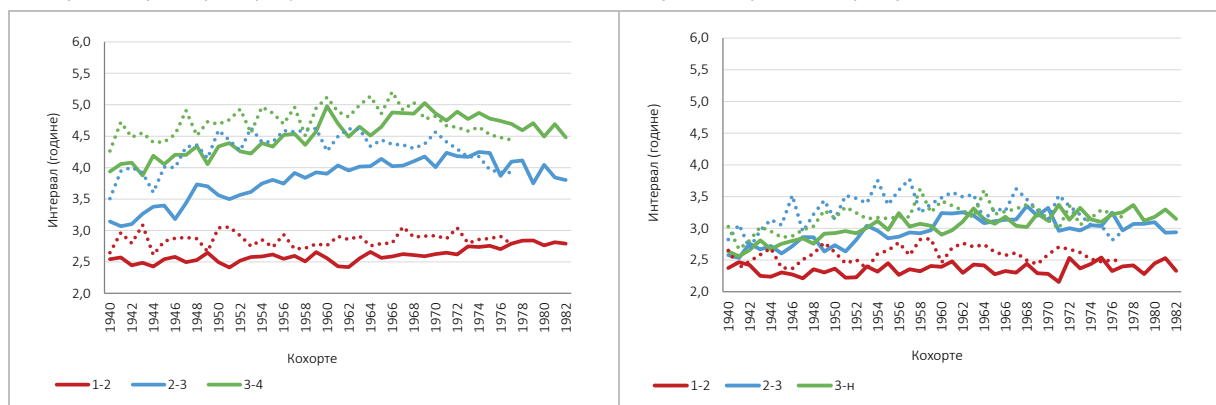
Као и код анализе резултата Пописа 2011. године (Рашевић, 2015), показало се да учесталост рађања у Републици Србији зависи од броја живорођене деце, те да се са порастом броја живорођене деце смањују интервали између сукцесивних порођаја (графикони 4.8 и 4.9). Интервал између првог и другог живорођења је код жена које су родиле двоје деце кроз све кохорте осцилирао око нивоа од 4 године, код оних које су родиле троје деце био је краћи у просеку за једну годину, код оних са четворо за још око пола године, а најкраћи је био код жена са пет или више живорођења (испод 2,5 године). Још су израженије разлике у интервалу између другог и трећег живорођења, јер је код жена које су родиле троје деце овај интервал био у просеку кроз све кохорте дужи за око 1,3 године него код жена са четири живорођења, а код њих за просечно 0,8 година дужи него код жена са петоро и више живорођене деце. Просечан интервал између трећег и четвртог живорођења кроз све генерације био је за 1,5 годину дужи код жена са четворо него код жена са петоро и више живорођене деце.

Другим речима, анализа просечне дужине интервала између сукцесивних живорођења код 42 генерације жена у Републици Србији које су до 2022. године практично завршиле своју репродукцију показала је да код генерација које ће из репродуктивног доба изаћи у наредних 15 година са великом извесношћу можемо очекивати следеће: ако је интервал између првог и другог живорођења био око четири године, највероватније ће остати на двоје деце, ако је интервал између другог и трећег живорођења био 4,5–5,5 година, највероватније ће остати на троје деце. Да би се добило четворо деце, неопходно је да интервал између првог и другог живорођења буде краћи од три године, између другог и трећег максимално четири године, а трећег и четвртог испод пет година.

Графикон 4.8. Просечан број година између редова живорођења (1-2 и 2-3) у зависности од броја живорођене деце – двоје (лево), троје (десно), жене рођене 1940–1982. (пуне линије) и мушкарци рођени 1940–1977. (тачкасте линије), Република Србија

Графикон 4.9. Просечан број година између редова живорођења (1-2, 2-3, 3-4/најмлађе) у зависности од броја живорођене деце – четворо (лево), петоро или више (десно), жене рођене 1940–1982. (пуне линије) и мушкарци рођени 1940–1977. (тачкасте линије), Република Србија

Важан налаз је да су интервали између виших редова рођења (другог и трећег, трећег и четвртог), независно од коначног броја деце, непрекидно расли од старијих ка млађим кохортама, што сугерише да су постали фактор смањења завршеног фертилитета. Код најмлађих кохорти, које су на самом крају репродуктивног периода, дошло је до стабилизације пораста интервала, што делом може бити и резултат мера за подстицање рађања, посебно стимулативних за више редове рођења, којима су биле изложене те генерације. Ова претпоставка је детаљније испитана у наредној анализи завршеног фертилитета по паритетима рађања. У сваком случају, просечна дужина интервала између сукцесивних порођаја ни у једној генерацији жена, независно од коначног броја живорођене деце, није била краћа од две године, што је у складу са препорукама Светске здравствене организације. То значи да је свест о значају овог фактора за здравствену и друге добробити мајке и детета већ дубоко укореењена.

Образац развоја интергенезичких интервала у зависности од коначног броја живорођене деце кроз кохорте мушкараца генерално је сличан овом обрасцу код жена (видети графиконе 4.8 и 4.9). Разликује се у томе што су интервали између свих редова деце код мушкараца који имају троје или више деце нешто дужи, при чему је та разлика у просеку за све генерације углавном мања од пола године. Правило смањења дужине интергенезичких интервала са порастом коначног броја добијене деце се само донекле разликује. Интервал између добијања првог и другог детета је, слично као код жена, око

годину дана краћи код мушкараца који имају троје него код оних који имају двоје деце. Даље смањење овог интервала са порастом коначног броја деце такође је врло слично као код жена. Разлика је једино у дужини интервала између добијања другог и трећег детета, где се она код мушкараца смањује за око годину дана и код оних који имају четворо у односу на оне који имају троје деце односно оних којих имају петоро и више у односу на мушкарце са четворо деце.

Суштинска разлика **према типу насеља** је та што је просечан интервал између првог и другог живорођења нешто дужи у градским него у 'осталим' насељима. Ипак, та разлика је кроз кохорте највећа код жена с двоје деце (у просеку, не већа од пола године), а најмања је код оних са највише деце, при чему су се код најмлађих генерација разлике смањиле и уједначиле без обзира на коначан број деце. Слично важи и за интервал између рођења другог и трећег детета, који је код старијих генерација жена са троје и четворо деце био нешто дужи у градским срединама, да би те разлике код најмлађих кохорти практично ишчезле.⁹

И код мушкараца је просечан интервал између добијања првог и другог детета нешто дужи у градским него у 'осталим' насељима. Ипак, уочљива је родна разлика, с обзиром на то да тај дужи интервал од око пола године важи и за очеве двоје, троје и четворо деце. Такође, разлика у дужини просечног интервала између добијања другог и трећег детета између градских и 'осталих' насеља је већа код мушкараца него код жена, нарочито код очева четворо деце, где је чак и код најмлађих генерација већа од пола године. У дужини просечног интервала између добијања трећег и четвртог детета код родитеља четворо деце дошло је до промене према типу насеља код оба пола – код старијих генерација је интервал за нијансу био дужи у градским насељима, а код млађих у 'осталим'.

Анализа је показала да постоје **регионалне разлике** у дужини просечних интервала између сукцесивних живорођења/добијања деце кроз све кохорте оба пола, пре свега између првог и другог односно другог и трећег детета, без обзира на коначан број деце. Притом су се разлике смањиле код најмлађих генерација, нарочито у дужини интервала између другог и трећег детета, где су готово ишчезле. С једне стране, дужи интервали одликују жене и мушкарце у два северна у односу на два јужна региона земље. Најчешће су код већине кохорти интергенезички интервали били најдужи у Региону Војводине, а најкраћи у Региону Шумадије и Западне Србије. Највећа разлика између ова два региона била је просечно око једне године између добијања другог и трећег детета код старијих генерација оба пола који су родитељи четворо деце. Најконзистентнија разлика износила је просечно око пола године између добијања првог и другог детета код старијих генерација родитеља двоје и троје деце, те између добијања другог и трећег детета код старијих кохорти родитеља троје деце. Код очева који имају троје деце су, све до најмлађих генерација, најдужи интервали између добијања првог и другог детета били у Београдском региону. Занимљиво је да је почев од генерација оба пола рођених након 1960. године, који су родитељи троје деце, дошло до преокрета у регионалној дистрибуцији дужине интергенезичког интервала између другог и трећег детета, који је код најмлађих кохорти довео до тога да најкраћи интервал буде у Београдском региону, код жена у просеку и за пола године краћи у односу на остала три остала региона.

Како бисмо прецизније оценили допринос промена у појединачним редовима рођења, у следећем одељку приказани су резултати анализе промена у завршеном кохортном фертилитету према паритету (реду рођења), који, поред вероватноћа добијања наредног детета, укључују и вероватноћу уласка у родитељство.

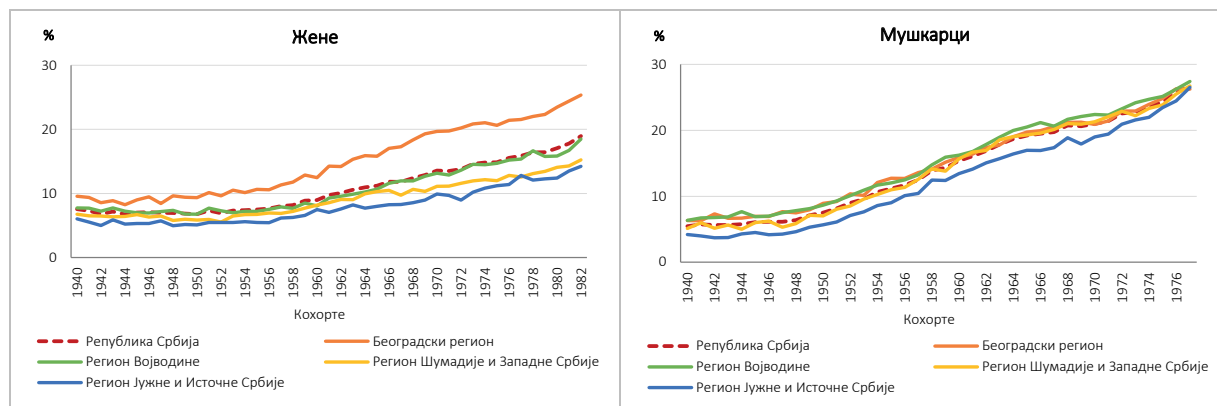
⁹ Разлике у дужини интервала између сукцесивних порођаја према типу насеља код жена са петоро и више рођене деце готово да нису постојале кроз кохорте, с тим да треба имати на уму изузетно низак удео ове групе жена у свим анализираним генерацијама, али и методолошко ограничење Пописа, према ком су сви интервали између трећег и најмлађег детета једнаки, будући да је прикупљан податак само о старости прво троје живорођене деце и најмлађег, без обзира на ред рођења.

4.5. ЗАВРШЕНИ ФЕРТИЛИТЕТ ПРЕМА РЕДУ РОЂЕЊА ДЕТЕТА

Показатељи проширења породице у Републици Србији – стопе прогресије ка другом, а нарочито трећем рођењу, били су најнижи у европском контексту код најстаријих анализираних генерација, што је утицало на компаративно веома ниску стопу завршеног фертилитета жена још код ових кохорти. Пад ове стопе код млађих генерација изазван је порастом бездетности односно падом прогресије ка првом рођењу, што је, сем у северној Европи, очито паневропски процес, али и падом прогресије ка другом детету, што је типично за земље некадашњег Источног блока. Пораст прогресије ка трећем рођењу код млађих генерација не представља довољан импулс стопи завршеног фертилитета ако се има у виду веома низак почетни ниво (Zeman и др., 2018; Nikitović & Magdalenić, 2024).

Обрасци транзиције у паритетима рађања кроз кохорте жена важе и на нивоу региона Републике Србије, што говори о универзалности процеса који је захватио завршени фертилитет у нашој земљи. Слично се односи на образац транзиције у вероватноћама заснивања/проширења породице мушкараца, сем што је код млађих кохорти стопа неучествовања у репродукцији скочила више (графикони 4.10 и 4.11).

Графикон 4.10. Неучествовање у репродукцији (%) жена рођених 1940–1982. и мушкараца рођених 1940–1977, Република Србија, по регионима

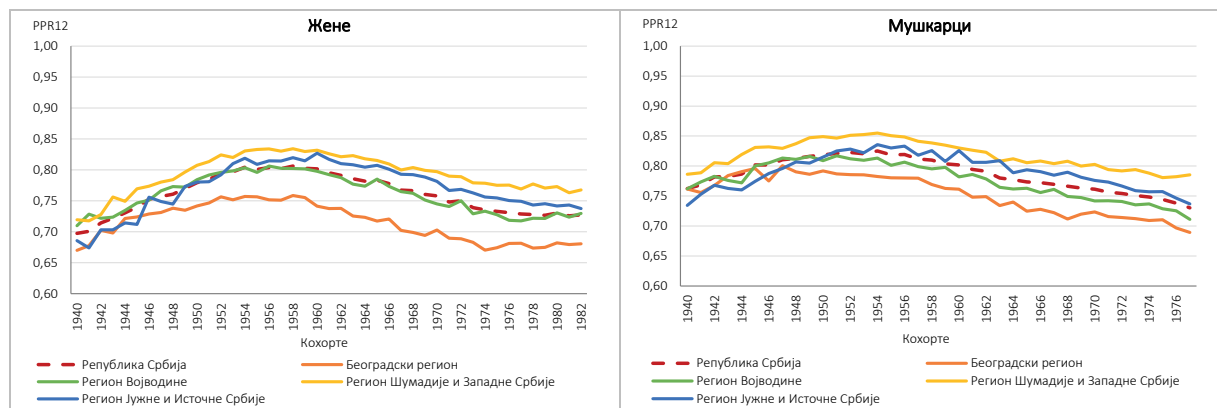

Код стопе прогресије ка првом детету односно посматрано обрнуто – процента бездетности, није било битнијих регионалних разлика у порасту овог показатеља кроз све кохорте мушкараца, осим да је нешто нижи ниво код свих био у Региону Јужне и Источне Србије. С друге стране, уместо релативне регионалне уједначености код старијих генерација жена, различит темпо пораста бездетности код млађих довео је до формирања јаза, пре свега, између Београдског и осталих региона. Испоставило се да је образац и темпо пораста бездетности код жена у региону главног града био готово идентичан обрасцу и темпу пораста код мушкараца у свим регионима. Другим речима, бездетност је кроз кохорте, у односу на оба пола, регионално посматрано, најспорије расла код жена у два јужна региона и у Региону Војводине (графикон 4.10).

Развој кроз кохорте обеју стопа које показују вероватноћу проширења породице, за разлику од претходно приказаног развоја вероватноће (не)заснивања породице, одликују веома сличне регионалне разлике код оба пола. Стопу прогресије ка другом детету, након нешто ужег распона разлика код најстаријих кохорти, карактерише стабилан распон (око 0,1) од највишег нивоа у Региону Шумадије и Западне Србије, преко нижих у Региону Јужне и Источне Србије и Региону Војводине, до најнижег нивоа у Београдском региону. Распон је код најмлађих кохорти нешто ужи код мушкараца, захваљујући, пре свега, нижој стопи код жена у региону главног града (графикон 4.11).

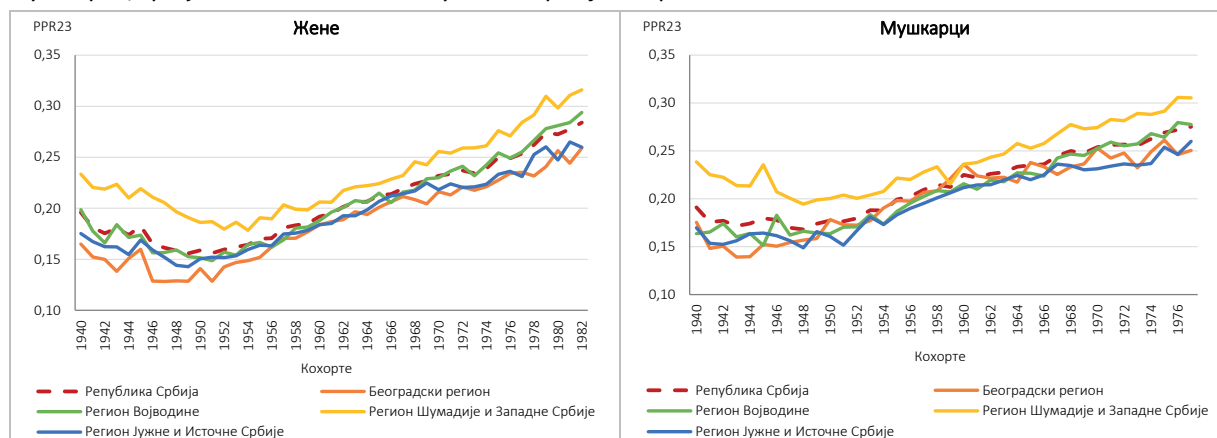
Занимљиво је истаћи да је најмањи пад стопе прогресије ка другом детету код млађих кохорти био у Региону Шумадије и Западне Србије, што га чини јединим регионом у ком је код свих генерација рођених након 1965. године стопа прогресије ка другом детету виша од стопе прогресије ка првом детету. То значи да је већа вероватноћа да ће код најмлађих кохорти очеви једног детета добити друго дете него да ће они који немају децу постати очеви.

Графикон 4.11. Стопа прогресије ка другом детету (PPR1-2) код жена рођених 1940–1982. и мушкараца рођених 1940–1977, Република Србија, по регионима

Стопа прогресије ка трећем детету је кроз све кохорте оба пола била највиша у Региону Шумадије и Западне Србије, док је у остала три региона била углавном уједначена све до најмлађих генерација, када је нешто нижа у Београдском и Региону Јужне и Источне Србије (графикон 4.12).

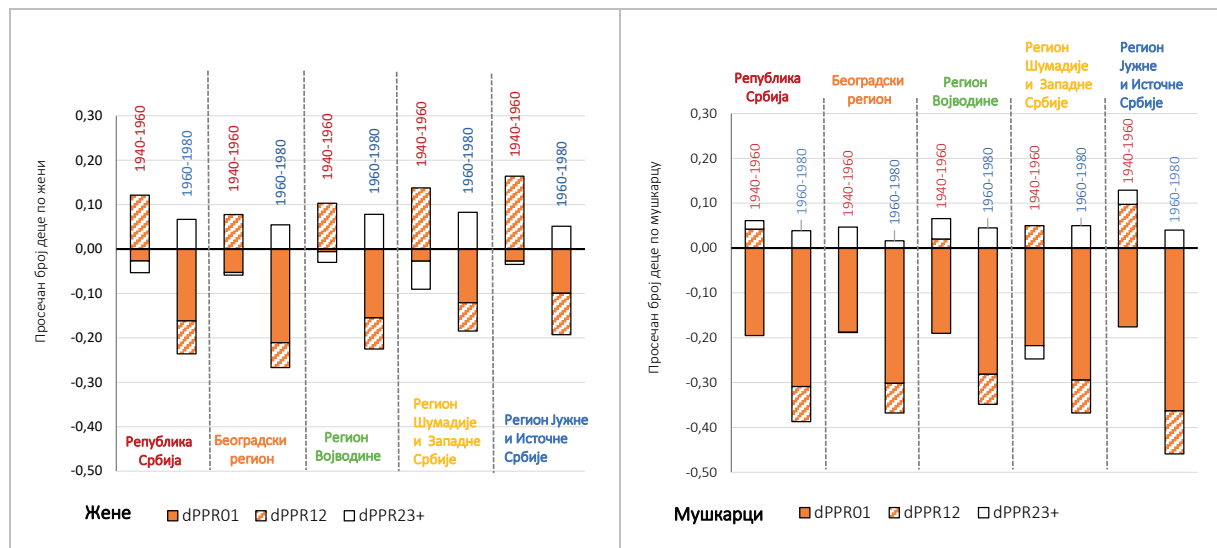
Графикон 4.12. Стопа прогресије ка трећем детету (PPR2-3) код жена рођених 1940–1982. и мушкараца рођених 1940–1977, Република Србија, по регионима

4.5.1. Доприноси промена у стопама заснивања и проширења породице

Никитовић и Магдаленић (2024) разликују две етапе у развоју стопе завршеног фертилитета код генерација рођених након 1940. у Републици Србији – благ пораст и стабилизацију код рођених до 1960. године и пад код рођених после 1960. године. Помоћу метода **декомпозиције промена**, измерили смо колико је и у ком смеру промена вероватноће сваког паритета (реда рођења) допринела промени стопе укупног кохортног фертилитета у обе етапе код оба пола на нивоу региона Републике Србије (графикон 4.13).

Графикон 4.13. Допринос промена у стопи прогресије ка првом (dPPR₀₁), другом (dPPR₁₂) и вишим редовима (dPPR₂₃₊) рођења промени завршеног кохортног фертилитета жена односно мушкараца рођених између 1940. и 1960. и између 1960. и 1980. године, Република Србија, по регионима

Промене су се код жена одвијале по истом обрасцу у сва четири региона Републике Србије, уз извесне регионалне разлике у интензитету доприноса појединачних паритета. Благ пораст завршеног фертилитета између генерација рођених 1940. и 1960. године искључиво је резултат пораста стопе прогресије ка другом рођењу. Контраефекат имао је пад стопе прогресије ка првом односно ка вишим редовима рођења. Притом, најизраженији су били пораст неучествовања у репродукцији у Београдском региону и пад стопе транзиције ка вишим редовима рођења у Региону Шумадије и Западне Србије. С друге стране, пораст КСУФ између ове две кохорте жена био је највећи у Региону Јужне и Источне Србије, јер је управо у овом региону пораст стопе прогресије ка другом детету био убедљиво највећи (0,16 детета по жени), односно дупло већи него у Београдском региону.

Код млађих кохорти жена у свим регионима је дошло до потпуног преокрета у смеру доприноса стопа које показују вероватноћу проширења породице. Стопа транзиције ка другом рођењу је од позитивне постала негативан фактор промене завршеног фертилитета, док је стопа транзиције ка вишим редовима рођења од фактора пада постала фактор раста. У паду КСУФ између кохорти жена рођених 1960. и 1980. пораст бездетности био је главни фактор у сва четири региона, али далеко најјачи у Београдском (-0,21), док је у Региону Јужне и Источне Србије био тек за нијансу јачи (-0,10) од пада стопе прогресије ка другом рођењу (-0,09). Може се закључити да је рецентни пад завршеног фертилитета донекле ублажен једино порастом доприноса вероватноћа добијања већег броја деце (троје или више), релативно сличним у свим регионима (0,05-0,08).

На мањи пад завршеног фертилитета у првој у односу на другу етапу развоја стопе завршеног фертилитета мушкараца кроз анализиране кохорте, у свим регионима осим Београдског, утицао је блажи пораст доприноса обе стопе које показују вероватноће проширења породице. Између генерација рођених 1960. и 1980. године, пораст доприноса је пак у целој Републици Србији забележен само код стопе која показује вероватноћу добијања троје или више деце, као и код жена, али мањег интензитета (0,02-0,05). Иако је бездетност главни фактор пада стопе завршеног фертилитета мушкараца у обе етапе у свим регионима Републике Србије, образац промена у погледу доприноса појединачних паритета код старијих кохорти није уједначен као код жена. Умањењу пада КСУФ код старијих кохорти једино је допринео пораст вероватноће добијања троје или више деце у Београдском региону, односно пораст стопе прогресије ка другом детету у Региону Шумадије и Западне Србије. У друга два региона, на позитивној страни промене КСУФ биле су обе стопе проширења породице, од

којих је посебно изражен био допринос стопе прогресије ка другом детету у Региону Јужне и Источне Србије (0,10).

Међутим, код млађих кохорти мушкараца – рођених између 1960. и 1980. године, допринос промена појединачних паритета паду КСУФ био је готово униформан. Пад је минимално умањен једино порастом доприноса вероватноће добијања троје или више деце (од 0,02 у Београдском региону до 0,05 у Региону Војводине и Шумадије и Западне Србије), док се бездетности, као доминантном разлогу пада завршеног фертилитета (-0,28 у Региону Војводине до -0,36 деце по мушкарцу у Региону Јужне и Источне Србије), придружио пад стопе прогресије ка другом детету (-0,07 до -0,10).

Може се закључити да је рецентни пад стопе завршеног фертилитета у свим регионима Републике Србије доминантно изазван порастом бездетности код генерација оба пола рођених након 1960. године, осим код жена у Региону Јужне и Источне Србије, где је подједнако битан пад прогресије ка другом рођењу, који је као нови негативан фактор у осталим регионима од секундарног значаја. Допринос вероватноће добијања троје или више деце као једини позитиван фактор промене завршеног фертилитета код млађих кохорти, иако минималан, готово је дупло више порастао код жена него код мушкараца у свим регионима.

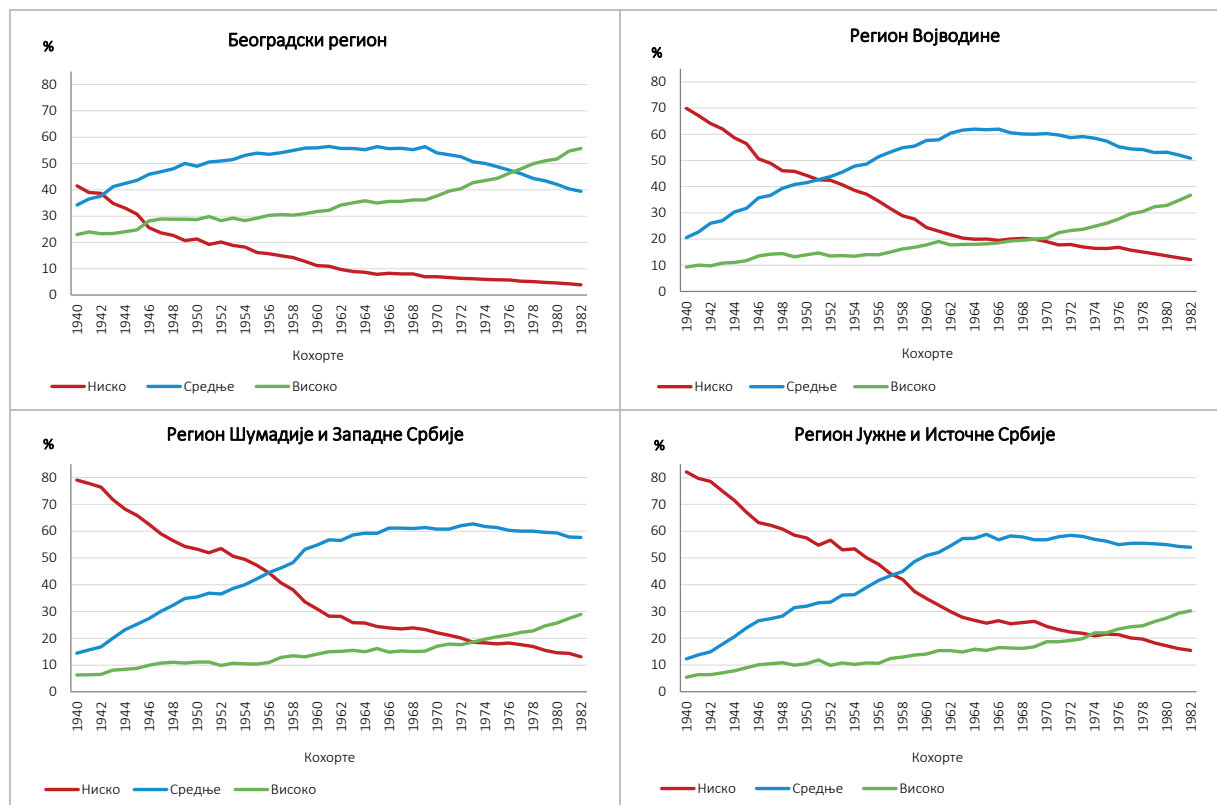
4.6. УТИЦАЈ ОБРАЗОВНИХ ПРОМЕНА НА ЗАВРШЕНИ ФЕРТИЛИТЕТ – РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТ

4.6.1. Промене образовног састава по кохортама

Имајући у виду познати значај образовног статуса становништва и његових промена кроз време за формирање разлика у родним, старосним и паритетним обрасцима фертилитета у савременој цивилизацији (Esping-Andersen & Billari, 2015; Sobotka и др., 2017; Merz & Liefbroer, 2018; Stanojević, 2022), Никитовић и Магдаленић (2024) урадили су прву анализу утицаја образовног градијента на родне разлике у обрасцима завршеног кохортног фертилитета у Републици Србији. У овом одељку тој анализи је додат регионални аспект. Акценат је стављен на искљученост из репродукције и стопу завршеног фертилитета, зависно од највишег достигнутог образовног нивоа код оба пола.

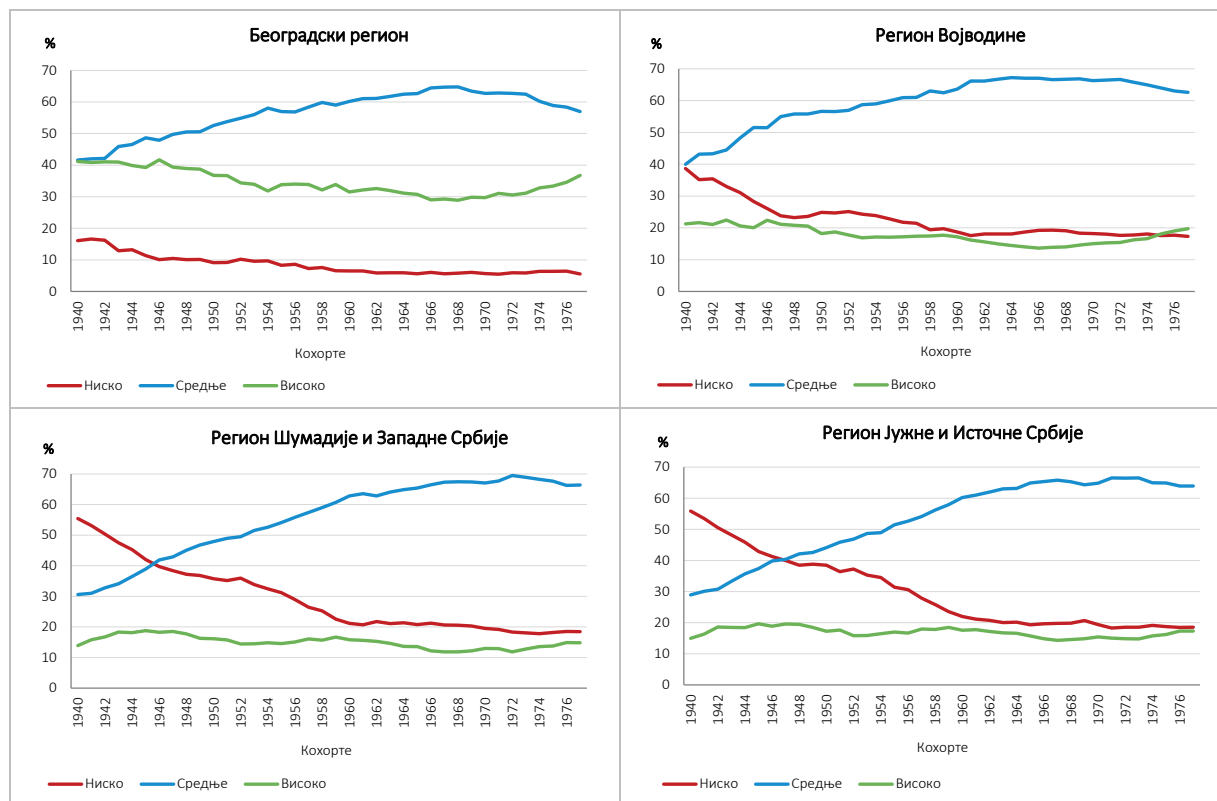
Ток образовне транзиције, изазване образовном експанзијом након Другог светског рата, код анализираних кохорти жена био је исти у свим регионима, уз извесне специфичности у Београдском региону (графикон 4.14). Нискообразоване жене су од највише заступљене постале најмање заступљена група, прво на рачун стреловитог пораста средњеобразованих код старијих кохорти, а потом на рачун пораста високообразованих, које су једина растућа образовна група код најмлађих генерација. Транзиција се у Региону Војводине одвијала најсличније просеку за целу Републику Србију, док је у два јужна региона распоред удела код најмлађих кохорти нешто неповољнији, с обзиром на неповољније почетне вредности код најстаријих генерација. У региону главног града, удео нискообразованих жена код најстаријих кохорти био је готово упола нижи, а удео високообразованих више него дупло већи него у другим регионима у земљи. Из тог разлога, високообразоване жене су у Београдском региону бројно надмашиле нискообразоване већ код генерација рођених после Другог светског рата, за разлику од остатка земље, где се то десило тек код најмлађих генерација, рођених 1970-их. Стога једино у Београдском региону високообразоване жене чине већину, и то апсолутну (преко 50%), у најмлађим генерацијама.

Графикон 4.14. Дистрибуција образовних нивоа жена рођених 1940–1982, Република Србија, по регионима

Код мушкараца, образац промена у образовној транзицији кроз кохорте је исти за средњеобразоване у свим регионима, с тим да су почетни нивои (код најстаријих кохорти) били виши у Београдском региону и Региону Војводине (графикон 4.15). Ово је једина група која је доживела пораст, да би код најмлађих кохорти дошло до стабилизације, па и мањег пада удела. Најмање промена у свим регионима доживео је удео високообразованих, који је флукутирао кроз кохорте највише до 10 процентних поена. Међутим, за разлику од жена, није дошло до преокрета у уделима између ниско-и високообразованих. Штавише, постоји изражена диспропорција између региона главног града и остатка земље. У Београдском региону се дистрибуција између образовних група није мењала кроз кохорте – високообразовани су други по уделу, који је чак опао у односу на најстарије генерације, док је удео нискообразованих био низак и код старијих генерација. У остатку земље, и поред значајног пада удела нискообразованих, нарочито у два јужна региона, у којима су код најстаријих кохорти чинили апсолутну већину, ова образовна група и у млађим кохортама углавном има већи удео од високообразованих. Разлог томе је што се удео високообразованих мушкараца није битније мењао кроз кохорте – у просеку је у овим регионима упola нижи него у Београдском у свим генерацијама, слично као код жена.

Графикон 4.15. Дистрибуција образовних нивоа мушкараца рођених 1940–1977, Република Србија, по регионима

Средњеобразовани су већ код генерација рођених крајем 50-их година прошлог века постали убедљиво најчешћи образовни ниво код оба пола у свим регионима, да би се разлика између образовних група умањила првенствено на рачун пораста удела високообразованих код најмлађих генерација мушкараца у Београдском региону и жена у свим регионима, а посебно у Региону Војводине и Београдском региону, који је и једини у коме високообразоване жене чине најбројнију групу. Може се закључити да су кроз образовну транзицију жене постале образованије од мушкараца код најмлађих генерација у свим регионима Републике Србије, за разлику од обрнутог односа код најстаријих генерација.

4.6.2. Завршени фертилитет према образовним нивоима

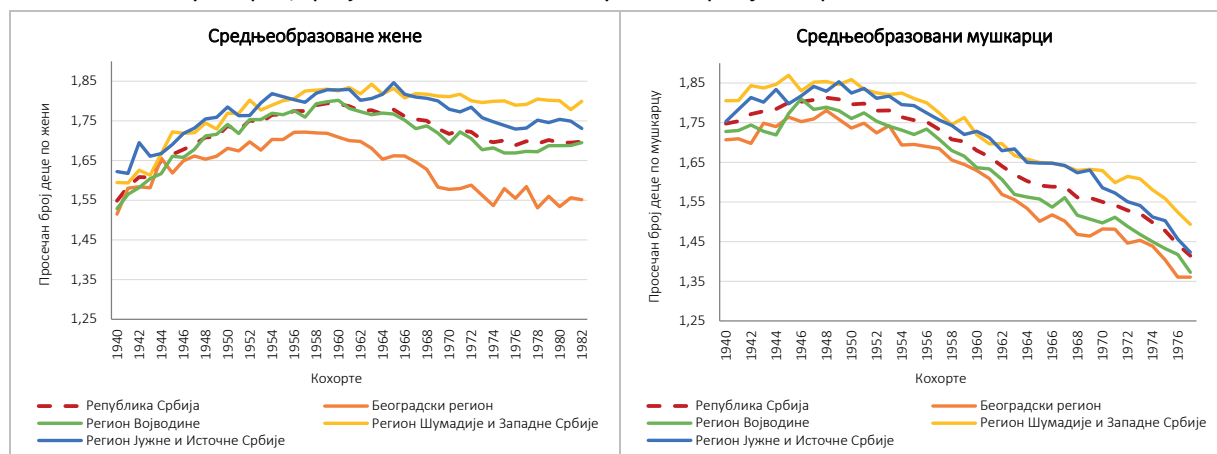
У свим генерацијама анкетираним у Попису 2022. године, родне разлике у обрасцима завршеног фертилитета према образовним групама јасно су изражене. Јаз између ниско- и високообразованих жена у стопи завршеног фертилитета удвостручио се код најмлађих у односу на најстарије кохорте, док се код мушкараца уочљивији јаз формирао тек код млађих кохорти између нискообразованих и друге две групе, и то услед преокрета у образовном градијенту, који је постао позитиван, што значи да је фертилитет виши са вишим образовањем и обрнуто, за разлику од негативног образовног градијента код жена (Nikitović & Magdalenić, 2024).

Као резултат таквог развоја стопе завршеног фертилитета кроз анализирани кохорте према образовном нивоу, може се код најмлађих генерација констатовати изразит родни јаз у корист жена код нискообразованих (0,8-0,9 детета по жени/мушкарцу) и блажи код средњеобразованих (око 0,20-

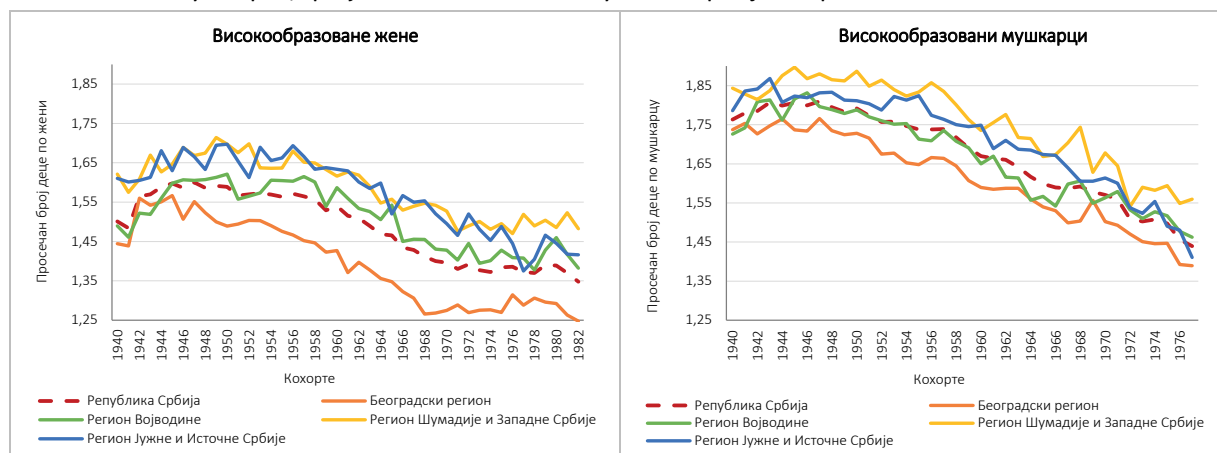
0,25), док се код високообразованих родна разлика у корист мушкараца преполовила од старијих (око 0,2) ка млађим кохортата (до 0,1).

Регионалне разлике у развоју стопе завршеног фертилитета кроз кохорте показују веома сличан образац код средње- и високообразованих без обзира на пол (графикони 4.16 и 4.17). Стопа је виша у два јужна региона, а најнижа је у Београдском региону. То одговара регионалном обрасцу за укупну популацију, што је очекивано с обзиром на то да ове две образовне групе чине већину. Распон је израженији код жена и повећавао се од старијих ка млађим генерацијама, достигавши 0,25 детета по жени. Притом је код најмлађих генерација високообразованих жена дошло до регионалног приближавања у висини стопе, осим у Београдском региону, у којем је она углавном испод 1,3 још од генерација рођених након 1968. године.

Графикон 4.16. Стопа завршеног кохортног фертилитета средњеобразованих жена рођених 1940–1982. и мушкараца рођених 1940–1977, Република Србија, по регионима

Графикон 4.17. Стопа завршеног кохортног фертилитета високообразованих жена рођених 1940–1982. и мушкараца рођених 1940–1977, Република Србија, по регионима

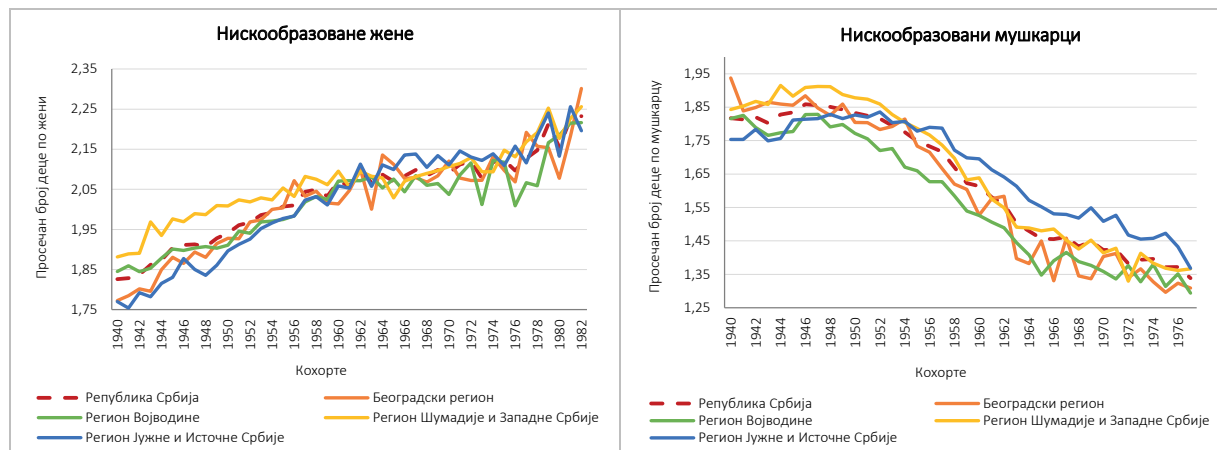

За разлику од жена код којих је дошло до стабилизације завршеног фертилитета и код средње- и код високообразованих у свим регионима, код мушкараца је пад непрекидан код свих генерација рођених након 1950. године. Ипак, изражена је родна разлика у регионалном обрасцу нивоа стопе код обе образовне групе. Код средњеобразованих, веома ниска стопа је и код најмлађих генерација мушкараца у оба јужна региона, која су кроз све кохорте имала највише стопе, чак је и нижа него код одговарајућих генерација жена у Београдском региону. Међутим, иако је регионални образац нивоа стопе веома сличан код средње- и високообразованих мушкараца, низак ниво стопе који су достигле високообразоване жене у свим регионима, упркос стабилизацији пада код најмлађих генерација, сугерише да је у целој земљи реализација жељеног нивоа плодности постала већи изазов женама него мушкарцима са највишим образовањем. Притом је тај изазов, судећи према стабилно ниској стопи код млађих кохорти жена, далеко највећи у региону главног града, где су и фактори ниског фертилитета повезани са тешкоћама у усклађивању радних и породичних обавеза најизраженији (Nikitović, 2019; Stanojević, 2022).

Код нискообразованих, стопа се кроз кохорте развијала потпуно другачије (графикон 4.18). Код старијих кохорти жена, висином стопе одскакао је само Регион Шумадије и Западне Србије (просечно за око 0,15), а најнижи ниво био је у Региону Јужне и Источне Србије, док је код млађих генерација дошло до приближавања стопе међу регионима. Распон регионалних разлика у стопи завршеног фертилитета код нискообразованих мушкараца се одржао кроз кохорте (просечно око 0,15), при чему се Регион Јужне и Источне Србије померио са доње ка горњој граници распона, док је стопа у остала три региона сличног нивоа код најмлађих генерација.

Може се закључити да је развој образовних диференцијала у завршеном фертилиту довео до тога да је међу најмлађим генерацијама, након високообразованих жена у Београдском региону, нискообразованим мушкарцима, независно од региона у ком живе, најизазовније да остваре жељену величину породице.

Графикон 4.18. Стопа завршеног кохортног фертилитета нискообразованих жена рођених 1940–1982. и мушкараца рођених 1940–1977, Република Србија, по регионима

4.7. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Анализа промена у обрасцима фертилитета, у зависности од региона, типа насеља и образовног нивоа једногодишњих кохорти жена и мушкараца рођених након 1940. године, на основу резултата Пописа 2022. године у Републици Србији, недвосмислено је показала да у наредној деценији можемо очекивати наставак пада завршеног фертилитета.

Пад завршеног фертилитета код млађих генерација жена, који се практично одиграо једино у градовима, додатно је повећао разлику која је постојала у свим кохортама између градских и осталих насеља. То сугерише да су промене у социоекономским детерминантама рађања, пре свега у вези са тешкоћама усклађивања радних и породичних обавеза, у протеклих неколико деценија далеко већи утицај имале на жене у градским срединама. Чини се да су ови фактори постали подједнак изазов и за мушкарце и за жене једино у региону главног града, јер је веома низак ниво фертилитета забележен код млађих генерација оба пола само у Београдском региону.

Пад фертилитета у млађим кохортама високо је корелисан са порастом просечне старости при првом живорођењу детета, што указује да није дошло до надокнађивања одложеног фертилитета у каснијим репродуктивним годинама. Штавише, одлагање уласка у родитељство показало се као директна препрека за добијање више од троје деце.

И жене и мушкарци у свим кохортама касније су улазили у родитељство у градским насељима и Београдском региону готово независно од броја живорођене деце које су остварили, при чему је проширење породице постало већи изазов млађим женама у урбаним срединама.

Интервали између живорођења након другог добијеног детета непрекидно су расли код оба пола од старијих ка млађим кохортама, што сугерише да су постали фактор смањења завршеног фертилитета. Просечна дужина интервала је типично нешто дужа у градским насељима, нарочито код родитеља троје или мање деце и, за разлику од жена, одржала се код свих генерација мушкараца, без обзира на број деце. Регионалне разлике су се смањиле код најмлађих генерација, нарочито у дужини интервала између другог и трећег детета, где су готово ишчезле.

Пад стопе прогресије ка првом детету односно пораст бездетности код кохорти оба пола, посебно интензиван код мушкараца у свим регионима и жена у региону главног града, рођених након 1960. године, кључни је разлог рецентног пада завршеног фертилитета, док се пад прогресије ка другом детету појавио као нови фактор. Благ раст прогресије ка вишим паритетима деце, иако је готово дупло више порастао код жена, представља недовољну противтежу том паду код млађих кохорти оба пола, нарочито код мушкараца у Београдском региону.

Резултат образовне транзиције, у којој су жене кроз генерације постале образованије од мушкараца у свим регионима, јесте изразит родни јаз у стопи завршеног фертилитета код најмлађих у корист нискообразованих жена у свим регионима. С друге стране, ова стопа је најраније почела да опада и убедљиво је најнижа код високообразованих жена у Београдском региону кроз све кохорте, што сугерише да су оне најдуже и најинтензивније под дејством фактора ниског фертилитета. Поред њих, најизазовније да остваре жељену величину породице постало је најмлађим генерацијама нискообразованих мушкараца, посебно у Београдском региону и Региону Војводине.

ЛИТЕРАТУРА

- Billari, F. C., Goisis, A., Liefbroer, A. C., Settersten, R. A., Aassve, A., Hagestad, G., & Spéder, Z. (2011). Social age deadlines for the childbearing of women and men. *Human Reproduction*, 26(3), 616–622. <https://doi.org/10.1093/humrep/deq360>
- Bobić, M. (2018). Transition to Parenthood: New Insights Into Socio-Psychological Costs of Childbearing. *Stanovništvo*, 56(1), 1–25. <https://doi.org/10.2298/STNV180403003B>
- Dudel, C., & Klüsener, S. (2016). Estimating male fertility in eastern and western Germany since 1991: A new lowest low? *Demographic Research*, 35, 1549–1560. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2016.35.53>
- Esping-Andersen, G., & Billari, F. C. (2015). Re-theorizing Family Demographics. *Population and Development Review*, 41(1), 1–31. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2015.00024.x>
- Gajić, A., Krunić, N., & Protić, B. (2018). Towards a new methodological framework for the delimitation of rural and urban areas: A case study of Serbia. *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography*, 118(2), 160–172. <https://doi.org/10.1080/00167223.2018.1503551>
- Jalovaara, M., Neyer, G., Andersson, G., Dahlberg, J., Dommermuth, L., Fallesen, P., & Lappegård, T. (2019). Education, Gender, and Cohort Fertility in the Nordic Countries. *European Journal of Population*, 35(3), 563–586. <https://doi.org/10.1007/s10680-018-9492-2>
- Keilman, N., Tymicki, K., & Skirbekk, V. (2014). Measures for Human Reproduction Should Be Linked to Both Men and Women. *International Journal of Population Research*, 2014, e908385. <https://doi.org/10.1155/2014/908385>
- Kohler, H.-P., & Ortega, J. A. (2002). Tempo-Adjusted Period Parity Progression Measures, Fertility Postponement and Completed Cohort Fertility. *Demographic Research*, 6, 91–144. <https://www.demographic-research.org/articles/volume/6/6>
- Lazzari, E., Compans, M. C., & Beaujouan, E. (2024). Change in the perceived reproductive age window and delayed fertility in Europe. *Population Studies*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/00324728.2023.2298678>
- Magdalenić, I. (2020). Starosni model rađanja u Srbiji i državama Evropske unije – izazov pronatalitetnim politikama. In I. Arsić & V. Mentus (Eds.), *Promišljanja aktuelnih društvenih izazova: Regionalni i globalni kontekst* (pp. 8-25). Beograd: Institut društvenih nauka.
- Magdalenić, I., & Vojković, G. (2015). Promene u starosnom modelu rađanja u Srbiji i zemljama EU – komparativna analiza. *Stanovništvo*, 53(2), 43-66. <https://doi.org/10.2298/STNV1502043M>
- Merz, E.-M., & Liefbroer, A. C. (2018). Cross-national differences in the association between educational attainment and completed fertility. Do welfare regimes matter? *Vienna Yearbook of Population Research*, 1, 95–120. <https://doi.org/10.1553/populationyearbook2017s095>
- Nikitović, V. (2011). Functional Data Analysis in Forecasting Serbian Fertility. *Stanovništvo*, 49(2), 73–89. <https://doi.org/10.2298/STNV1102073N>
- Nikitović, V. (2019). *U susret regionalnoj depopulaciji u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Nikitović, V., Arsenović, D., Sekulić, A., & Bajat, B. (2019). Is the Second Demographic Transition a useful framework for understanding the spatial patterns of fertility change in Serbia at the beginning of the 21st century? *AUC Geographica*, 54(2), 152–167. <https://doi.org/10.14712/23361980.2019.14>

Nikitovic, V., Buturovic, Z., & Ignjatovic, S. (2018). The effects of happiness on further childbearing plans among college educated mothers with one child. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 167, 421–431. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN1867421N>

Nikitović, V., & Magdalenić, I. (2024). Gender differences in cohort fertility patterns in Serbia: the role of educational gradient. *Stanovništvo*, 62(S1), S5-S35. <https://doi.org/10.59954/stnv.627>

Paget, W. J., & Timaeus, I. M. (1994). A Relational Gompertz Model of Male Fertility: Development and Assessment. *Population Studies*, 48(2), 333–340. <https://www.jstor.org/stable/2174895>

Рашевић, М. (2015). Фертилитет женског становништва. У В. Никитовић (ур.), *Популација Србије почетком 21. века* (стр. 74–95). Београд: Републички завод за статистику. <http://publikacije.stat.gov.rs/G2015/Pdf/G20154006.pdf>

Schoumaker, B. (2019). Male Fertility Around the World and Over Time: How Different is it from Female Fertility? *Population and Development Review*, 45(3), 459–487. <https://doi.org/10.1111/padr.12273>

Sobotka, T., Beaujouan, É., & Van Bavel, J. (2017). Introduction: Education and fertility in low-fertility settings. *Vienna Yearbook of Population Research*, 1, 1–16. <https://doi.org/10.1553/populationyearbook2017s001>

Stanojević, D. (2022). Addressing the Depopulation Challenge from the Family Life Perspective – Is Fertility Rise Possible? In D. Vuković (Ed.), *National Human Development Report—Serbia 2022: Human Development in Response to Demographic Change* (pp. 73–96). UNDP Serbia. <https://hdr.undp.org.rs/chapter-3/index.html>

Vojković, G., Živanović, Z., & Magdalenić, I. (2018). Prostorno-demografski disbalansi kao izazov populacionim politikama. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 167, 663-672. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN1867663V>

Zeman, K., Beaujouan, E., Brzozowska, Z., & Sobotka, T. (2018). Cohort fertility decline in low fertility countries: Decomposition using parity progression ratios. *Demographic Research*, 38, 651–690. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2018.38.25>

Др Јелена Деспић*

5

Мигрантске карактеристике становништва Републике Србије

5.1. АУТОХТОНО И МИГРАНТСКО СТАНОВНИШТВО

Лица која се нису никад селила, односно која од рођења живе у истом месту (аутохтоно становништво) према резултатима Пописа 2022. чине већину становништва Републике Србије, 3,55 милиона, односно 53,5%. Мушкарци су знатно бројнији и чине 61,5% становништва које се никад није селило. У односу на претходни попис (табела 5.1), пад апсолутног броја је био за скоро 400 хиљада лица, што је више него троструко веће смањење него између 2002. и 2011. године (Никитовић и др., 2015). Такође, када се упореде подаци два последња пописа, уочава се да је пад апсолутног броја лица која се никад нису селила у истом периоду нешто већи (индекс 0,90) у односу на пад броја укупног становништва Републике Србије (индекс 0,92). Код становништва које је у току свог живота барем једном променило насеље становања у исто време је забележено повећање удела са 45,0% на 46,5% и видан пад обима, од 145 хиљада лица (индекс 0,96).

Табела 5.1. Аутохтоно и мигрантско становништво, 2011–2022, Република Србија, по регионима

Регион	2011					2022				
	укупно	аутохтоно		мигрантско		укупно	аутохтоно		мигрантско	
		број	%	број	%		број	%	број	%
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	7186862	3949797	55,0	3237065	45,0	6647003	3554904	53,5	3092099	46,5
Београдски регион	1659440	799649	48,2	859791	51,8	1681405	814401	48,4	867004	51,6
Регион Војводине	1931809	1039953	53,8	891856	46,2	1740230	923177	53,0	817053	47,0
Регион Шумадије и Западне Србије	2031697	1191520	58,6	840177	41,4	1819318	1020872	56,1	798446	43,9
Регион Јужне и Источне Србије	1563916	918675	58,7	645241	41,3	1406050	796454	56,6	609596	43,4
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

* Виши научни сарадник у Институту друштвених наука – Центар за демографска истраживања, Београд;
<https://orcid.org/0000-0002-3947-9974>

Супротно тенденцијама регистрованим у пописима у другој половини прошлог века, када су и обим и удео мигрантског становништва расли, у последње две деценије забележени су супротни трендови (графикон 5.1). Све израженији пад броја млађег средовечног мигрантског становништва, који је регистрован и у претходном међупописном периоду, односно изразито старење становништва и дугорочан тренд снижавања нивоа рађања, у посматраном међупописном периоду се врло негативно одражавају на анализирана миграторна кретања. И на регионалном нивоу се у последњем међупописном периоду уочава интензитет тих промена. Позитиван миграциони баланс је регистрован само у Београдском региону. То је, такође, био случај у прошлом попису, с тим што је у овом попису он знатно смањен (графикон 5.1).

Графикон 5.1. Релативна промена величине аутохтоног и мигрантског становништва, 2002–2011. и 2011–2022, Република Србија, по регионима

5.2. МИГРАНТСКО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ПОРЕКЛУ И ВРЕМЕНУ ДОСЕЉЕЊА

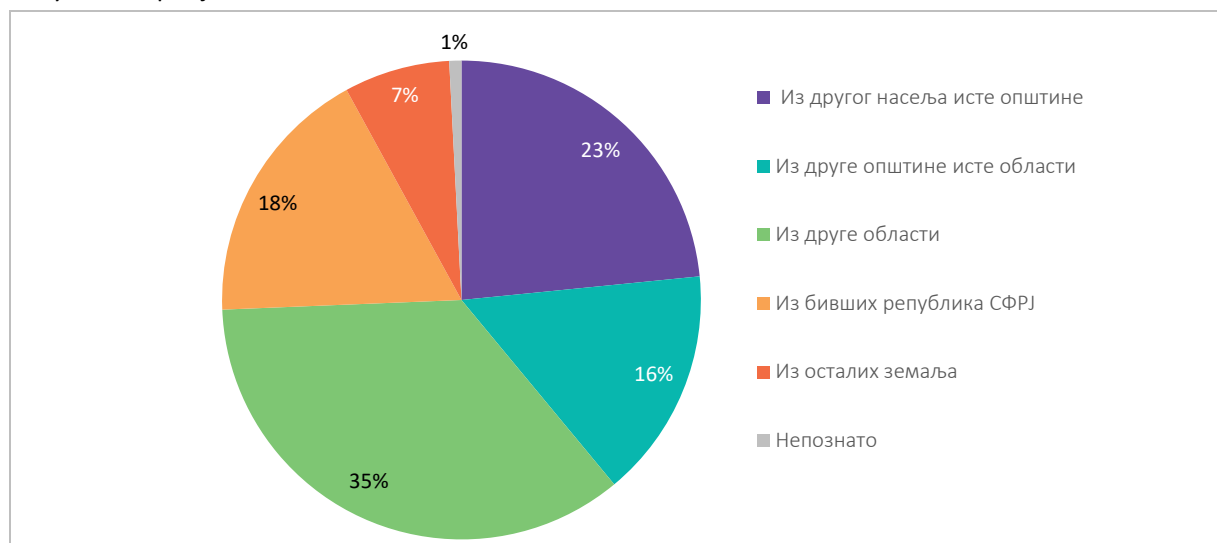
Пописни подаци о мигрантском становништву које је ушло у контингент присутног становништва односе се на досељено становништво, односно на карактеристике последњег пресељења. Подаци се односе на две врсте досељења, спољна – досељено становништво из иностранства, и унутрашња – пресељења унутар Републике Србије. Унутрашње миграције су подељене, односно приказују се кроз следеће категорије досељења: локалне миграције, односно пресељења између насеља у оквиру исте општине, пресељења између општина у оквиру исте области, или између различитих области.

У Попису 2022. регистровано је скоро 3,1 милион становника који су се барем једном преселили током живота. Скоро четвртина се доселила из иностранства, и то већина из бивших југословенских република – 768 хиљада (17,1% укупног броја пресељења, и 7,1% из осталих држава). Три од четири регистрована пресељења, 2,32 милиона, спадају у унутрашње миграције (графикон 5.2). Од тог броја, нешто више од половине (51,9%) чине пресељења у оквиру исте области. Остатак су досељења из друге области, која чине више од трећине укупног броја регистрованих досељења (35,4%). У оквиру миграција из исте области, скоро трећина (724 хиљаде, односно 23,4% укупног броја пресељења) досељених је из другог насеља исте општине, а 481 хиљада (15,6% укупног броја пресељења) из друге општине исте области.

Када се у анализу укључи подела насеља према типу (табела 5.2), види се да скоро две трећине укупних пресељења спада у групу пресељења у градска насеља (1,9 милиона, односно 63,5%). Такође, уочавају се одређене раније законитости. Ка градским насељима у највећој мери су усмерени мигранти из удаљенијих подручја земље, односно других области, а на краће дистанце, односно на локална пресељења, тј. у оквиру другог насеља исте општине, становништво из неградских подручја. У односу на прошли попис становништва, али и на претходне пописе, нису забележене битније разлике, а подаци потврђују раније налазе да су унутрашње миграције углавном усмерене на општинске, односно регионалне центре (Стевановић, 2006; Никитовић и др., 2015).

Посматрано по полу, слично резултатима ранијих пописа, већину миграната чине жене (1,8 милиона, односно 59,8%). То је нарочито случај код унутрашњих миграција, где оне чине скоро две трећине регистрованих досељења (62,1%). Њихов удео је најизраженији код локалних миграција, унутар исте општине (65,7%), код укупног броја повратника из иностранства чине тек нешто више од половине (52,9%), а у оквиру категорије досељених из земаља које нису чиниле СФРЈ чине мањину (45,7%).

Графикон 5.2. Мигрантско становништво према подручју из ког се доселило, по Попису 2022, Република Србија

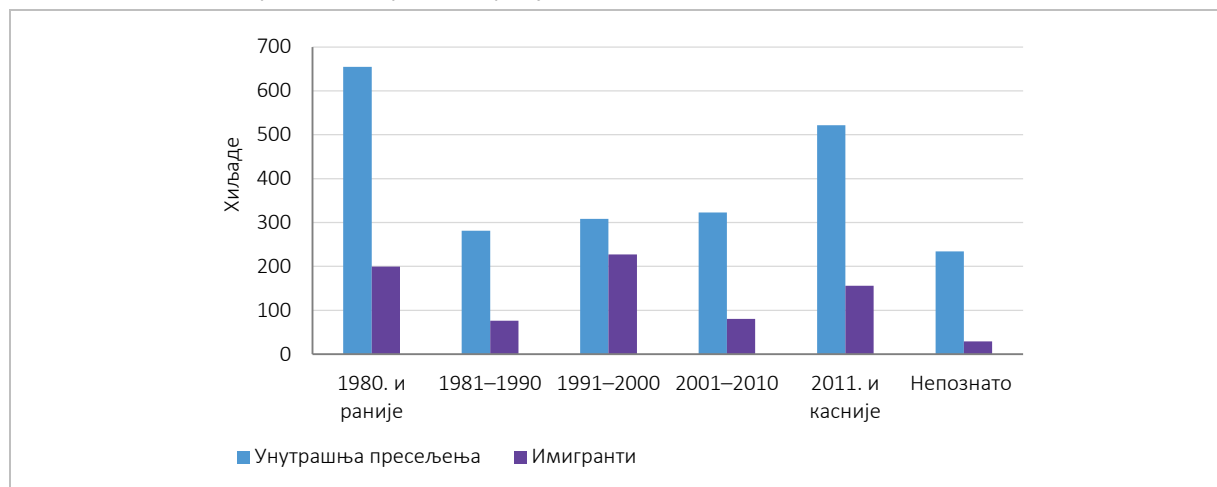
Према уделу мигрантске популације, међурегионалне разлике су присутне, но мање наглашене него у претходном попису (табела 5.1). Највише уделе има Београдски регион (51,6%), вредности за Регион Војводине су тек нешто више од просека за целу земљу (47,0%), а најниже уделе имају Регион Шумадије и Западне Србије (43,9%) и Регион Јужне и Источне Србије (43,4%). Разлике су нешто уочљивије када се унутрашње и спољне миграције посматрају одвојено. У Војводини су наглашенији удели досељених из иностранства у односу на просечне вредности за Републику Србију (34,6% према 24,9%). Они се у великој мери дугују миграцијама из земаља насталих распадом СФРЈ, регистрованих као последње досељење. Ово се нарочито односи на досељења из Босне и Херцеговине и Хрватске. Наиме, на територији Војводине је последњим пописом регистрована скоро половина досељења из иностранства у Републику Србију из ове две земље (203 хиљаде од укупно 434 хиљаде лица, односно 46,8%). Она су највише последица ранијих миграционих таласа из тих подручја, а нарочито током последње деценије 20. века (Лукић, 2015, Никитовић и др., 2015). Унутрашње миграције преовлађују у Региону Шумадије и Западне Србије и Региону Јужне и Источне Србије (83,8% односно 86,1%). Локалне миграције, односно пресељења у оквиру исте општине, најбројнија су у оба региона, и чине 38,0% у Региону Јужне и Источне Србије, а чак 44,3% свих унутрашњих пресељења у Региону Шумадије и Западне Србије. То је знатно више у односу на републички просек (31,2%).

Табела 5.2. Мигрантско становништво према времену досељења и типу насеља (ниво региона), по Попису 2022, Република Србија

	Укупно	1980. и раније	1981- 1990	1991- 2000	2001- 2010	2011- 2015	2016- 2019	2020	2021	До Пописа 2022	Непозната година
РЕПУБЛИКА СРБИЈА											
Укупно	3092099	854270	357543	536124	403484	212954	221838	70852	70932	100833	263269
Градско (%)	63,5	66,9	58,4	63,2	62,8	61,1	62,2	60,4	61,3	64,2	64,6
Остало (%)	36,5	33,1	41,6	36,8	37,2	38,9	37,8	39,6	38,7	35,8	35,4
Београдски регион											
Свега	867004	210720	84540	165269	130894	65750	66944	19748	19157	28694	75288
Градско (%)	80,8	85,5	75,3	80,7	79,0	78,0	78,1	76,3	75,9	80,1	84,5
Остало (%)	19,2	14,5	24,7	19,3	21,0	22,0	21,9	23,7	24,1	19,9	15,5
Регион Војводине											
Свега	817053	222231	82411	162314	105956	57595	64754	21590	22528	31482	46192
Градско (%)	63,4	64,9	58,6	60,6	65,5	64,0	64,3	61,4	63,6	68,2	65,9
Остало (%)	36,6	35,1	41,4	39,4	34,5	36,0	35,7	38,6	36,4	31,8	34,1
Регион Шумадије и Западне Србије											
Свега	798446	234183	107042	120491	94516	48913	49442	16212	16612	21868	89167
Градско (%)	50,3	56,2	47,3	48,7	46,5	44,9	47,0	48,1	48,0	49,1	50,8
Остало (%)	49,7	43,8	52,7	51,3	53,5	55,1	53,0	51,9	52,0	50,9	49,2
Регион Јужне и Источне Србије											
Свега	609596	187136	83550	88050	72118	40696	40698	13302	12635	18789	52622
Градско (%)	56,1	61,8	55,2	55,2	50,8	49,3	51,4	50,3	52,6	50,8	58,6
Остало (%)	43,9	38,2	44,8	44,8	49,2	50,7	48,6	49,7	47,4	49,2	41,4
Регион Косово и Метохија											
Свега	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

Када се миграције посматрају према времену досељења (графикон 5.3), уочава се да Пописом 2022. регистрована досељења из иностранства током последње деценије 20. века чине скоро трећину (227 хиљада, односно 29,6%) укупне имиграције и чак 42,2% укупних досељавања у Републику Србију у том периоду. Њих у највећој мери чине лица из Босне и Херцеговине, Хрватске, као и из других ратом захваћених подручја тадашње Југославије. Од укупног броја Пописом регистрованих досељења свако пето досељење из иностранства (156 хиљада или 20,3%) и скоро свако четврто у оквиру унутрашњих миграција (521,5 хиљада или 22,4%) догодило се у последњем међупописном периоду.

Графикон 5.3. Мигрантско становништво према типу миграција (унутрашње/међународне) и времену досељења, по Попису 2022, Република Србија

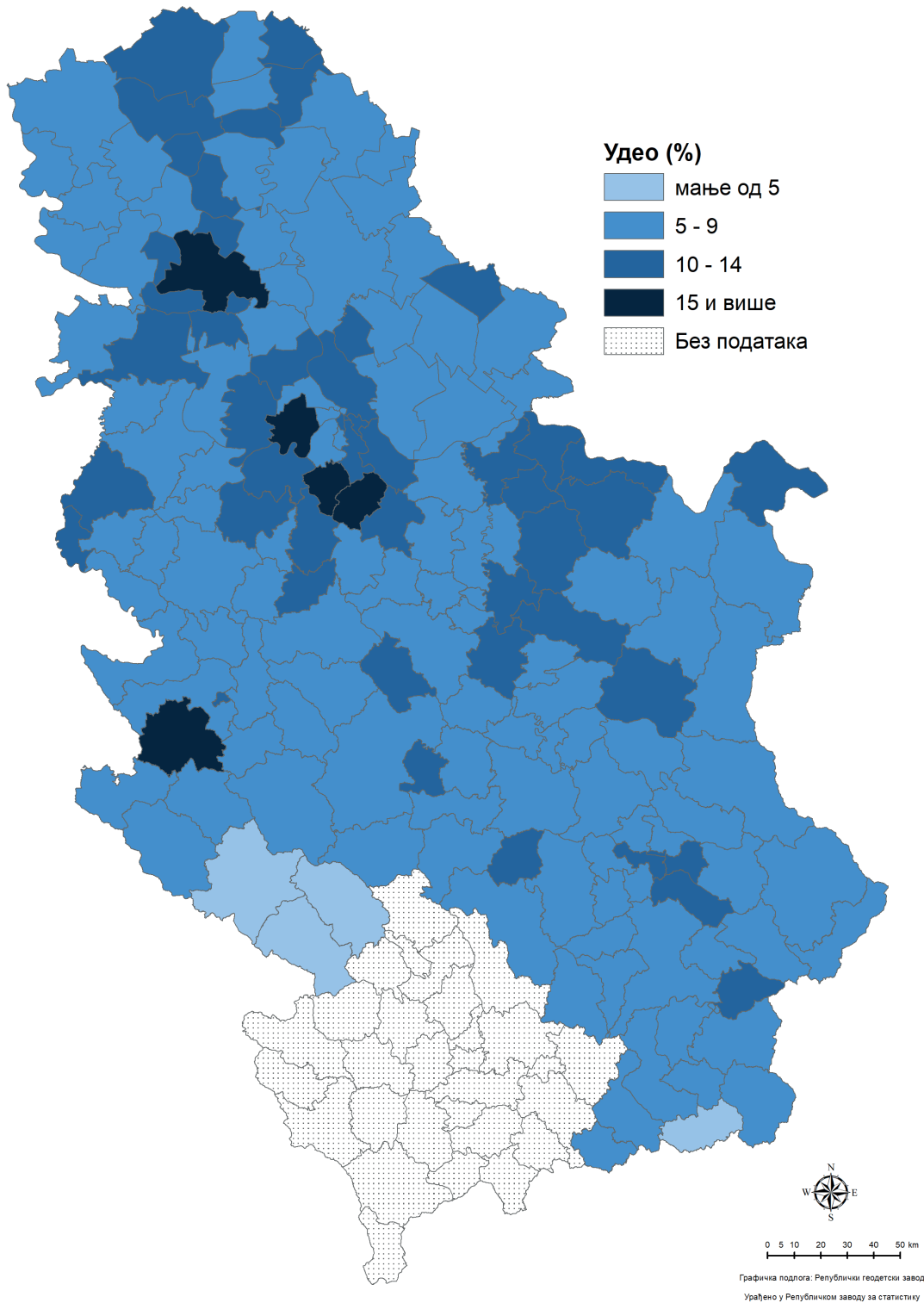

5.3. СТАНОВНИШТВО ДОСЕЉЕНО У МЕЂУПОПИСНОМ ПЕРИОДУ 2011–2022.

Становништво које је досељено у последњем међупописном периоду, односно након 2011. године, анализирано је према најважнијим социодемографским карактеристикама. У том периоду је регистровано да се барем једном преселило укупно 640 хиљада лица. Већина се доселила у Београд (29,4%) и Војводину (29,3%), док су вредности за Регион Јужне и Источне Србије биле најмање (112 хиљада лица или 18,6%). Унутрашње миграције су чиниле 76,7% укупног обима миграција, при чему је удео пресељења у оквиру исте области био нешто већи у односу на миграције између различитих области (51,8 према 46,9%). Највише досељених је регистровано у општинама које гравитирају ка градским центрима или су у њиховом саставу (карта 5.1). Укупно 57 општина је у свом саставу имало више од 10%, а 61 општина има преко 8% досељених у последњем међупописном периоду. У односу на претходни попис становништва (Никитовић и др., 2015), то представља значајан пораст и у увећању удела у укупном становништву општина и у броју општина са високим уделима досељеног становништва са „најкраћим миграционим стажом“ у укупном становништву општине.

Све приградске општине Града Београда (Барајево, Сурчин, Сопот, Гроцка, Обреновац, Лазаревац и Младеновац), као и половина градских општина које се делом или потпуно налазе у ужем градском језгру (Палилула, Вождовац, Звездара, Врачар, Савски венац), имају више од 10% укупног становништва општине које се доселило у периоду између два последња пописа становништва. Општина Барајево има највиши удео на нивоу Републике Србије (17,7%). Поред њих, Град Нови Сад, као и општине Беочин, Сремски Карловци, Инђија и Стара Пазова, које спајају два велика урбана центра, Нови Сад и Београд, имају врло високе уделе анализираних категорија досељених.

Карта 5.1. Удео досељених (%) у периоду 2012–2022. у укупном становништву, према општинама/градовима, по Попису 2022.

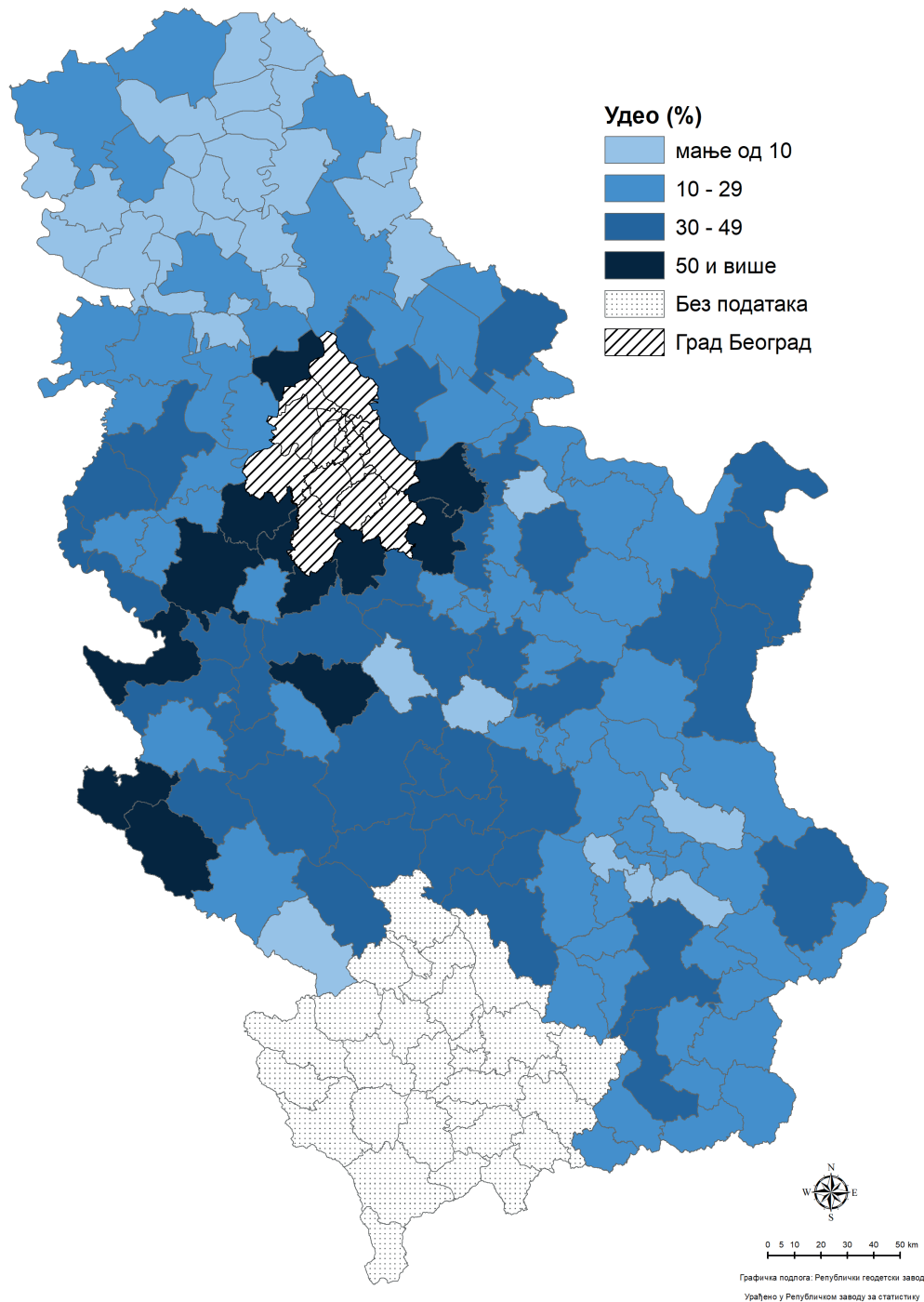
Када се посматра апсолутни број досељених, Нови Сад са скоро 60 хиљада досељених у последњој деценији, београдске општине – Палилула, Вождовац, Звездара, Нови Београд, Земун, Чукарица и Гроцка, као и градови Суботица, Крагујевац и Панчево, у свом саставу имају више од 10 хиљада досељених лица након 2011. године. Све наведене општине и градови, изузев Крагујевца (6,8%), имају високе уделе (9% и више) досељених у укупном становништву општине.

Општине у источној Србији, нарочито делови Подунавске и Браничевске области, које се налазе у најстаријој емиграционој зони (Пенев & Предојевић-Деспић, 2012), такође у укупном становништву имају висок удео досељених након 2011. То су углавном мале општине са високим релативним уделом становништва у иностранству у укупном броју становништва у земљи и иностранству (за више информација видети поглавље седам ове студије) и високим уделом повратника из иностранства, и то углавном из земаља ван подручја СФРЈ, који су се у Републику Србију вратили током последње деценије 20. века. То су општине Велико Градиште, Голубац, Мало Црниће, Петровац на Млави, Деспотовац и Бојевац. Од већих општина у овој групи је општина Пожаревац, коју, поред релативно високог удела повратника из иностранства, карактерише и прилив миграната из Београда, који чине око четвртине међуобласних миграција ка овој општини. Такође, општина Јагодина, у којој је поред сличних карактеристика, између 2011. и 2022. регистрован и знатан прилив миграната из општина са Косова и Метохије.

Београдски регион има највећи број досељених у последњем међупописном периоду (188 хиљада лица). Када се посматрају само унутрашње миграције, и то миграције из једне у другу општину, укључујући миграције из других области.¹⁰ Пописом 2022. је регистровано укупно 120 хиљада лица која су се доселила у Београд након 2011. године. Карта 5.2 на илустративан начин представља порекло досељених лица са тзв. најкраћим мигрантским стажом, и то кроз уделе у укупном броју одсељених из општина/градова у Републици Србији. Поред значаја општина које се граниче са Београдским регионом и из којих се досељава највећи број лица, види се и значај који западни и централни делови Републике Србије имају за демографски потенцијал и социоекономски развитак главног града. Анализа показује значај селективности миграција према географској дистанци. Међутим, анализа потврђује и селективност миграција према различитим карактеристикама миграната и њиховом регионалном пореклу, и указује на значај мигрантских мрежа које се развијају у дужем периоду (Пенев & Предојевић-Деспић, 2012, 2019).

¹⁰ Према методологији пресељењем се не сматра промена адресе у оквиру истог насељеног места. Стога, у Београду нису укључена пресељења из једне централне градске општине у другу.

Карта 5.2. Досељени у Град Београд према њиховом уделу у укупном броју миграната по општинама и градовима претходног становања (%), Попис 2022.

5.3.1. Структура досељених према старости и полу

Укључивање структуре досељеног становништва према старости и полу доприноси бољем разумевању демографског потенцијала анализираних популација. Према Попису 2022, у Републици Србији је регистрована скоро 641 хиљада становника који су се преселили након 2011. године. То значи да се свако пето пописом регистровано пресељење догодило у деценији која је претходила Попису.

Женско становништво је традиционално више укључено у миграциона кретања у односу на мушкарце, што потврђују и подаци последњег пописа. У укупном контингенту досељених после 2011. године жене чине 56,8% укупног броја (табела 5.3).

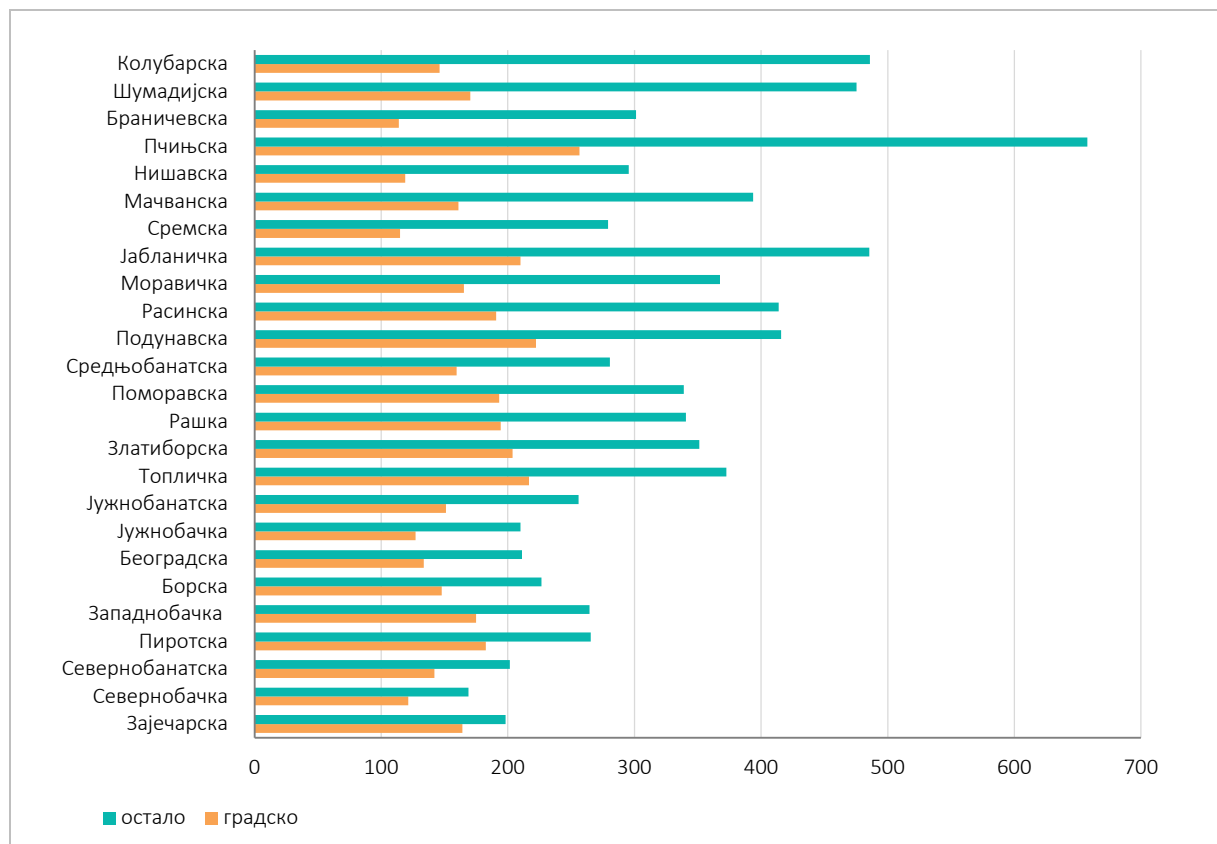
Табела 5.3. Становништво досељено у периоду 2012–2022. према подручју последњег пресељења и полу, по Попису 2022, Република Србија

Пол	Укупно	Досељено са подручја Републике Србије					Досељено из иностранства
		свега	из исте области		из друге области	непозната општина досељења	
			из другог насеља исте општине	из друге општине			
Укупно	640804	491642	145717	108813	230528	6584	149162
Мушко	276593	197171	54084	42041	98095	2951	79422
Женско	364211	294471	91633	66772	132433	3633	69740
Полна структура (%)							
Мушко	43,2	40,1	37,1	38,6	42,6	44,8	53,2
Женско	56,8	59,9	62,9	61,4	57,4	55,2	46,8

Жене доминирају код унутрашњих пресељења (59,9%), а нарочито код пресељења на краће дистанце, односно у оквиру исте области, било да је реч о досељењима из друге општине (61,4%) или другог насеља исте општине (62,9%). Међутим, код досељеног становништва из иностранства, од скоро 150 хиљада, жене чине мањину (46,8%). У поређењу са подацима претходног пописа, уочава се извесно смањење доминације женског становништва у унутрашњим миграционим кретањима, док је први пут забележена доминација мушког становништва у „временски најкраћим“ категоријама досељења из иностранства, коју у значајној мери чине повратничке миграције (Никитовић и др., 2015; Стевановић, 2006).

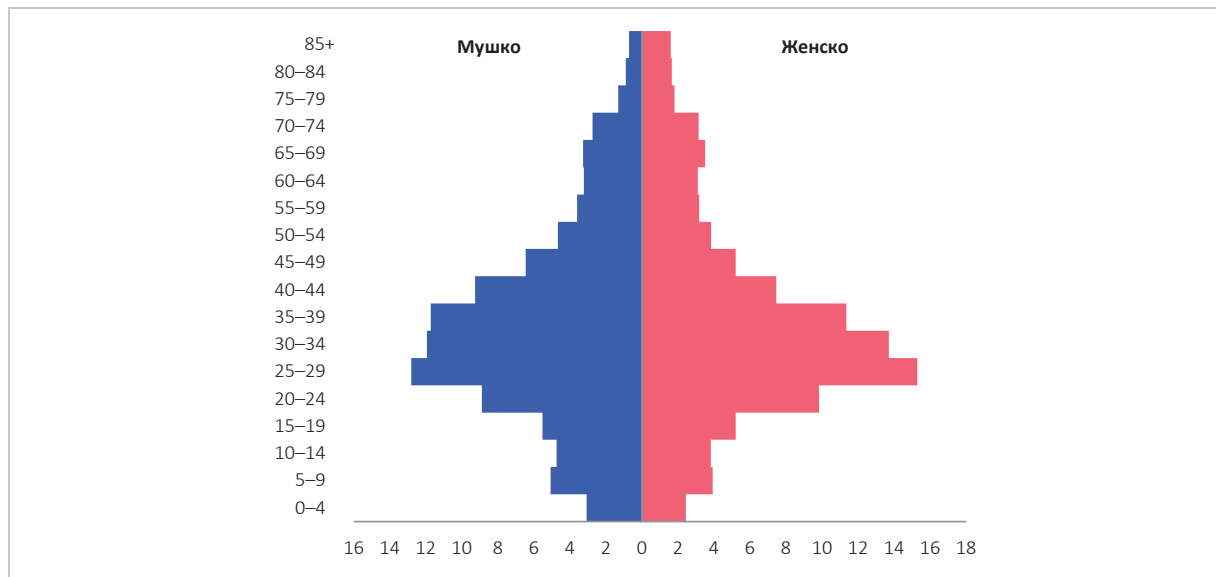
Већина регистрованог броја лица у земљи која су променила место становања после 2011. године била је у Београдском региону и Региону Војводине и износила је 58,8% анализираних контингента. У односу на просек Републике Србије, а нарочито у односу на остала два региона, учешће мушкараца у миграцијама је на овим подручјима нешто више. Један од разлога је специфичност насељске структуре у Региону Војводине и Београдском региону, односно заступљеност мањег броја популационо већих насеља. С тим у вези, један од разлога је што потпун обим локалних последњих пресељења у периоду између последња два пописа није регистрован у оквиру једне градске целине. Наиме, у методологији пописа се локалне миграције региструју као пресељења из једног насељеног места у друго. То је разлог што у оквиру насеља Београд нису регистроване миграције у оквиру исте градске општине, као и између општина које чине градско језгро. Слично је и са градским општинама Града Ниша чији делови припадају територији насеља Ниш.

Графикон 5.4. Стопа феминитета (мушко = 100) досељених (старости 20–34 год. у време пресељења) у периоду 2011–2022. према типу насеља, по Попису 2022, Република Србија (ниво области)

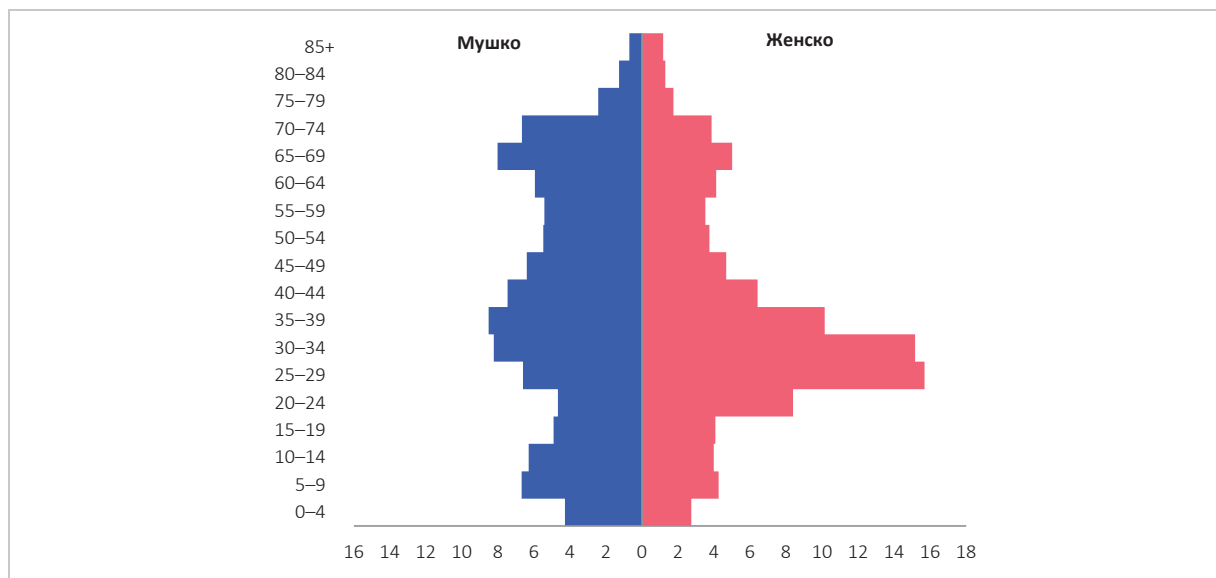

Када се посматрају миграционе карактеристике становништва према типу насеља, уочавају се значајније регионалне разлике у полној структури. Удео женског становништва досељеног у неградска подручја видно је већи у Региону Јужне и Источне Србије (60,7%) и Региону Шумадије и Западне Србије (61,9%). Када се анализа спусти на нижи ниво и посматра се само контингент од 20 до 34 године старости, који у највећој мери учествује у миграцијама (графикон 5.4), уочавају се веома наглашене разлике, што указује на веома ниску просторну покретљивост мушког становништва у неградским насељима (Никитовић и др., 2015). Стопа феминитета у овој мигрантској старосној групи је значајно различита и када се пореде градска и остала насеља, али и кад се посматрају одвојено. Када се посматрају само пресељења у градска насеља, разлика између Браничевске области (113,9), која има најниже, и Пчињске области (256,6), која има највише вредности анализираних групе досељених, јесте значајна. Међутим, у неградским подручјима су те разлике много наглашеније на нивоу области. Између најсеверније, Севернобачке области (169,0), са најнижим стопама феминитета, и најјужније, Пчињске области (657,7) – разлика је скоро четворострука. Поређењем градских и неградских подручја према стопи феминитета уочава се да у Зајечарској области постоји најмања разлика, а у Колубарској највећа, више него трострука, разлика у учешћу мушкараца и жена старости 20–34 године у пресељењима регистрованим у последњем међупописном периоду. Иако се у посматраној старосној категорији између два пописа смањила разлика у учешћу мушког и женског становништва старости 20–34 године, резултати поређења према типу насеља у које се лице доселило показују да су на нивоу области анализираних разлике по полу између досељавања у градска и остала насеља видно веће.

Графикон 5.5. Становништво досељено у периоду 2011–2022. у градска насеља, према старости у време пресељења и полу, по Попису 2022, Република Србија

Графикон 5.6. Становништво досељено у периоду 2011–2022. у остала (неградска) насеља, према старости у време пресељења и полу, по Попису 2022, Република Србија

Посматрано по старости, лица узраста 15–34 године чине најбројнију групу која је променила место становања после 2011. године, и она чине две петине (39,4%) укупног контингента. Следи становништво старости 35–39 година, ког има скоро трећина (32,1%). Свако шесто лице има 60 или више година (16,2%), а свако осмо припада најмлађим категоријама миграната (лица старости до 15 година чине 12,2% укупног контингента). У претходном попису, иста мигрантска старосна група је имала нешто повољнију старосну структуру (Никитовић и др., 2015), са већим уделима млађих категорија (0–14 и 15–34 године) и нижим уделима старијих старосних група (35–59 и 60 и више година).

Поређењем мушког и женског мигрантског становништва које се преселило након 2011. године уочавају се већи удели женског становништва само у старосној категорији 15–34 године (43,7% према 34,0%), док у свим осталим великим старосним групама мушкарци чине већину (10,5% према 14,4% у старости 0–14 година, 30,0% према 34,9% код старосне групе 35–59 година, и 15,8% према 16,7% код миграната старих 60 и више година). Старосна структура досељених из иностранства и повратника је очекивано нешто другачија од миграната који су учествовали у унутрашњим пресељењима, са тек нешто вишим уделима најмлађих и видно већим уделима најстаријег становништва.

Поред селективности миграната према полу, која се најбоље уочава у старосним групама које су у мигрантском смислу најактивније, како је већ наведено, укључивање анализе према типу насеља указује на знатне разлике и неравнотежу у полној структури досељених са тзв. најкраћим стажом (Никитовић и др., 2015; Стевановић, 2006). Графички приказ старосно-полне структуре досељених према типу насеља, представљен путем старосних пирамида (графикони 5.5 и 5.6), додатно наглашава значајне разлике у просторној покретљивости мушкараца и жена, нарочито у неградским подручјима. Разлика у односу на прошли попис становништва је та што су разлике према полу, које су биле највеће између 20. и 34. године старости, постале наглашене и у старијим групама становништва, нарочито код досељених у неградска насеља.

Табела 5.4. Просечна старост (у годинама) досељених у време досељења (2011–2022) према полу и типу насеља, по Попису 2022, Република Србија, по регионима

Тип насеља	Република Србија			Београдски регион			Регион Војводине			Регион Шумадије и Западне Србије			Регион Јужне и Источне Србије			Регион Косово и Метохија
	у	м	ж	у	м	ж	у	м	ж	у	м	ж	у	м	ж	
Укупно	37,5	37,6	37,3	37,4	36,8	37,9	36,2	35,9	36,4	38,0	39,1	37,2	39,0	40,4	38,0	...
Градска	36,6	36,0	37,1	36,6	35,8	37,3	35,9	35,3	36,5	36,9	3,4	37,3	37,4	37,2	37,5	...
Остала	38,9	40,7	37,7	40,1	40,3	39,9	36,5	37,0	36,2	38,9	41,8	37,1	40,7	44,2	38,5	...

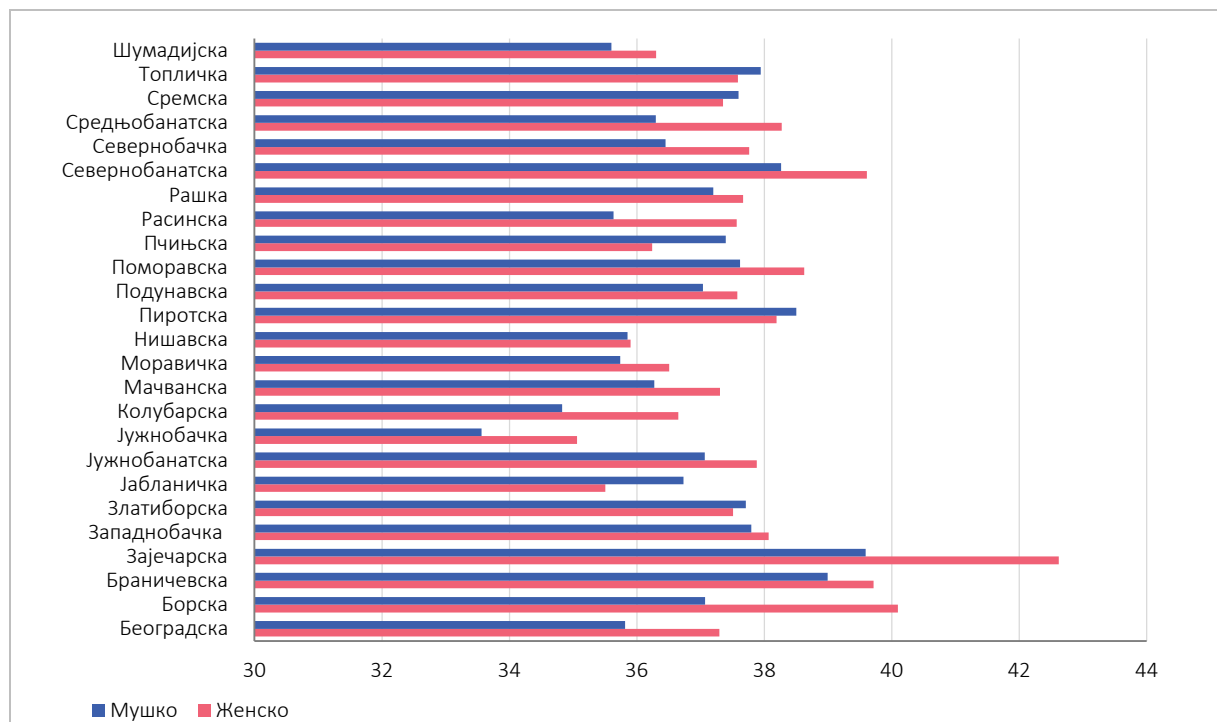
Просечна старост досељених лица на територији Републике Србије након 2011. године је 37,5 година (табела 5.4).¹¹ У градска насеља се досељавало становништво млађе за просечно нешто више од две године. Разлике између региона су уочљивије. Најмања разлика, од непуних годину дана, регистрована је у Региону Војводине, где је и најнижа просечна старост досељених, а затим у Региону Шумадије и Западне Србије – две године. Највећа разлика је у Београдском региону, где је становништво досељено у градска насеља, која чине огромну већину укупног миграционог обима, просечно млађе за три и по године. У Региону Јужне и Источне Србије, у коме је просечна старост досељених после 2011. највиша, ова разлика је тек за нијансу нижа.

Регионалне разлике између мушкараца и жена у просечној старости досељеног становништва су наглашеније, и то и у Региону Шумадије и Западне Србије и Региону Јужне и Источне Србије. Регистроване промене се донекле могу објаснити повећањем удела повратничких миграција, у којима је значајно заступљено старије становништво, већ наведеном специфичношћу структуре насеља, нарочито у Војводини, док се делом дугују и недостацима у усаглашености административне типологије насеља и урбанистичког развитака.

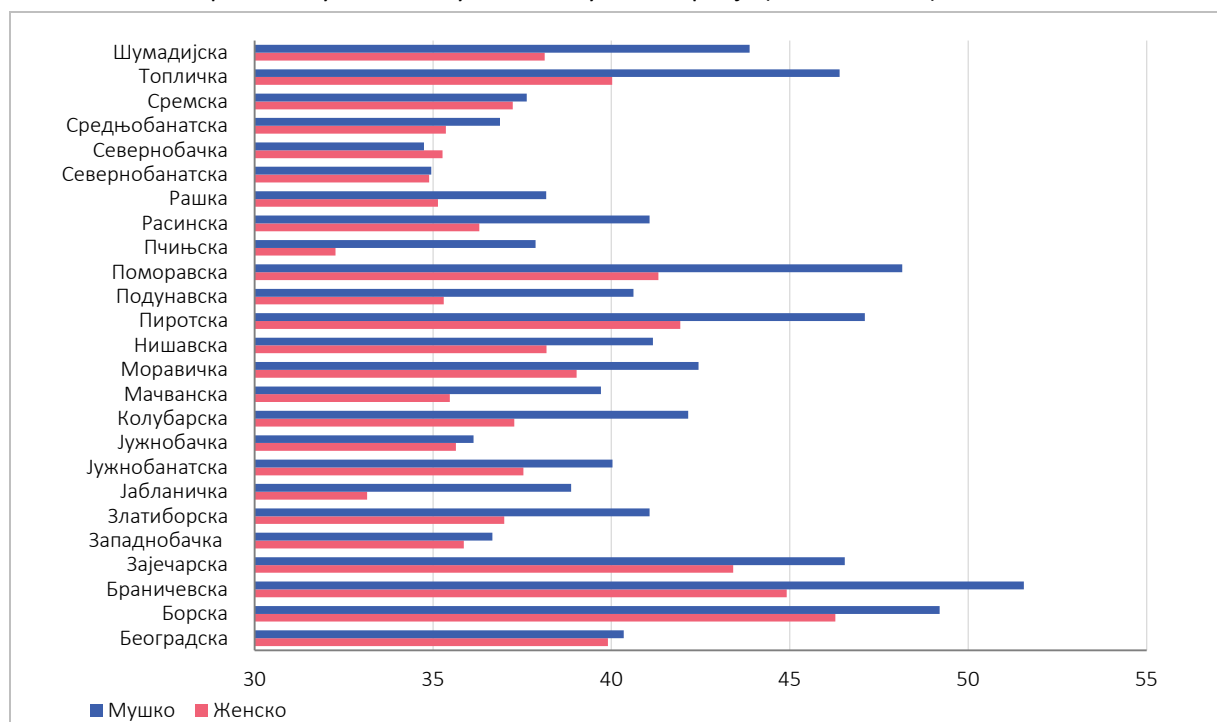
Када се анализа спусти на ниво области Републике Србије (графикони 5.7 и 5.8), разлике према полу у градским и неградским насељима постају још уочљивије. Нарочито су наглашене у областима које су у саставу јужне статистичке целине. На пример, Браничевска, Борска, Поморавска и Топличка област бележе најстарију просечну старост досељеног становништва оба пола у неградска подручја. Такође, уочавају се велике разлике у просечној старости између мушкараца и жена. На пример, у Браничевској, Топличкој или Поморавској области та разлика износи око седам година.

¹¹ У овом одељку, просечна старост досељених у периоду 2011–2022. односи се на старост у критичном моменту Пописа 2022.

Графикон 5.7. Просечна старост (у годинама) у време досељења лица досељених (2011–2022) у градска насеља, према полу, по Попису 2022, Република Србија (ниво области)

Графикон 5.8. Просечна старост (у годинама) у време досељења лица досељених (2011–2022) у остала насеља, према полу, по Попису 2022, Република Србија (ниво области)

5.3.2. Структура досељених према образовању и економској активности

Иако попис становништва не региструје сва пресељења која је особа могла имати током свог живота, већ само последње, анализа структура мигрантске популације која се доселила у периоду између два пописа према образовању и економској активности представља важан демографски показатељ друштвеног развоја. Стога, веома је важно што су ови подаци доступни за анализу и омогућавају боље разумевање социоекономских процеса и на националном и на локалном нивоу.

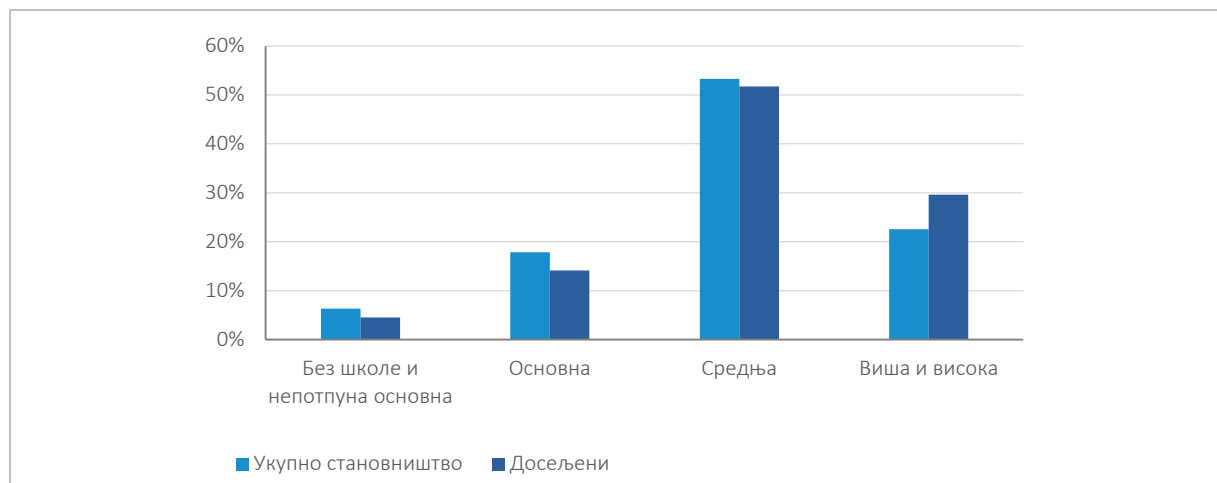
Од укупно 562,6 хиљада лица старости 15 и више година која су се након 2011. године преселила (табела 5.5) 4,5% има ниже образовање од основног. Основну школу је завршио сваки седми мигрант (14,1%), док је више од половине (51,6%) завршило средњу школу. Више (5,9%) и високо (23,6%) образовање има скоро трећина анализираних мигрантске популације. Становништво досељено из иностранства, иако чини мање од четвртине контингента, имало је видног утицаја на структуру по образовању. Иако у њиховом саставу, у односу на унутрашње мигранте, већи удео чине лица са непотпуном основном школом, као и основним образовањем, удео лица са високим образовањем је видно већи (26,9% према 22,6%). Досељени из бивших југословенских република – Босне и Херцеговине, Македоније и Црне Горе, као и досељени из земаља ван тог региона, имају највише уделе најобразованијих категорија становништва.

Слична образовна структура досељеног становништва забележена је и на претходном попису, уз видан пораст удела популације старе 15 и више година (са 14,9% на 23,1%). Такође, у поређењу са образовном структуром укупног становништва Републике Србије (графикон 5.9), образовна структура досељених после 2011. године је нешто повољнија, уз видно ниже уделе мање образованих и више уделе најобразованијег становништва. Може се рећи да се наставља тренд гравитирања млађег становништва из одређених земаља Западног Балкана ка Републици Србији. Такође, досељени из других земаља имају нешто повољнију образовну структуру.

Табела 5.5. Образовна структура досељених (старости 15 и више година) у периоду 2011–2022. према полу и типу миграција (унутрашње/међународне), по Попису 2022, Република Србија

	Досељени - укупно		Досељено са подручја Републике Србије		Досељено из других земаља	
	број	%	број	%	број	%
Укупно	562613	100,0	432598	100,0	130015	100,0
Без школе	6064	1,1	4866	1,1	1198	0,9
Непотпуна основна	19321	3,4	13059	3,0	6262	4,8
Основна	79252	14,1	59528	13,8	19724	15,2
Средња	290388	51,6	230244	53,2	60144	46,3
Виша	33339	5,9	26617	6,2	6722	5,2
Висока	132845	23,6	97922	22,6	34923	26,9
Непознато	1404	0,2	362	0,1	1042	0,8

Графикон 5.9. Образовна структура становништва старости 15 и више год. – досељени у периоду 2011–2022. и укупно становништво, по Попису 2022, Република Србија

Спуштањем анализе на регионални ниво (табела 5.6) уочавају се велике разлике у образовној структури досељених након 2011. године. Београдски регион је подручје са највећим уделом досељених, које одликује и најповољнија образовна структура. Удео досељених са основним и нижим нивоом образовања је вишеструко нижи у Београдском него у два јужна региона. Док је у Београдском региону тек сваки десети (10,1%) досељени после 2011. имао основно или ниже образовање, у Региону Шумадије и Западне Србије их је било двоструко више (21,6%), а у Региону Јужне и Источне Србије више од четвртине укупног броја (27,3%). Супротно је са уделима лица највиших образовних квалификација. У Београдском региону, чак 40,9% има завршену вишу или високу школу, док је у два јужна региона тај удео скоро упола нижи (23,2% и 21,6% респективно). Иако се у односу на претходни попис становништва бележи смањење удела мање образованих и изванредан пораст удела најобразованијих, у последњем попису разлике између региона постају наглашеније.

Табела 5.6. Образовна структура досељених (старости 15 и више год.) у периоду 2011–2022, према Попису 2022, Република Србија, по регионима

Регион	Укупно	Без школе	Непотпуна основна	Основна	Средња	Виша	Висока	Непознато
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	562613	6064	19321	79252	290388	33339	132845	1404
	Удео (%)	1,1	3,4	14,1	51,6	5,9	23,6	0,2
Београдски регион	169987	941	2107	14155	82670	11990	57567	57
	Удео (%)	0,6	1,2	8,3	48,6	7,1	33,9	0,3
Регион Војводине	161620	2149	5695	23623	85061	8548	36262	282
	Удео (%)	1,3	3,5	14,6	52,6	5,3	22,4	0,2
Регион Шумадије и Западне Србије	125982	1317	5224	20717	69214	7180	21999	331
	Удео (%)	1,0	4,1	16,4	54,9	5,7	17,5	0,3
Регион Јужне и Источне Србије	105024	1657	6295	20757	53443	5621	17017	234
	Удео (%)	1,6	6,0	19,8	50,9	5,4	16,2	0,2
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...	...	...

Економски активно становништво које се доселило након 2011. године чинило је око половине (320 хиљада или 49,5%) укупног анализираниог контингента (табела 5.7), од чега је 84,9% запослено, тј. обавља занимање. Већина досељеног активног становништва су унутрашњи мигранти (80,9%), док је петина из иностранства (18,1%). Досељени из иностранства имају и натпросечне уделе активних који не обављају занимање, тј. незапослених, који чине четвртину укупног контингента досељених након 2011. године. Такође, међу досељенима из иностранства је натпросечан удео пензионера (30 хиљада или 33,4%), који чине трећину укупног анализираниог контингента. Иако малобројан, контингент досељених са приходом од имовине или инвестиција (1 753 лица) већински чине лица досељена из иностранства (53,5%).

Табела 5.7. Становништво досељено у периоду 2011–2022. према полу, активности и типу миграција (унутрашње/међународне), по Попису 2022, Република Србија

Активност миграната	Досељени	Досељено са подручја Републике Србије		Досељено из других земаља	
	број	број	%	број	%
Укупно	640804	491642	76,7	149162	23,3
Економски активни – обављају занимање	271786	222580	81,9	49206	18,1
Економски активни – незапослени	48289	35898	74,3	12391	25,7
Деца млађа од 15 година	78191	59044	75,5	19147	24,5
Ученици, студенти	48639	37737	77,6	10902	22,4
Пензионери	91036	60660	66,6	30376	33,4
Лица са приходом од имовине или инвестиција	1753	816	46,5	937	53,5
Лица која се баве производњом добара за потребе свог домаћинства	4385	2975	67,8	1410	32,2
Лица која обављају неплаћене кућне послове у свом домаћинству	56940	44637	78,4	12303	21,6
Остало	39785	27295	68,6	12490	31,4

У односу на претходни попис, досељени из иностранства бележе знатан пораст удела економски активног становништва, са 10,8% на 18,1% у укупном контингенту. То је такође случај са уделом пензионера (са 20,0% на 33,4%), што је донекле условљено старосном структуром укупног становништва, као и становништва из Републике Србије које ради или борави у иностранству, њиховим везама са земљом порекла, њиховим миграционим плановима након пензионисања, који неретко подразумевају практиковање различитих модела транснационалне мобилности између земаља порекла и пријема (Предојевић-Деспич, 2009; Predojević-Despić & Penev, 2016).

5.3.3. Структура досељених према држављанству

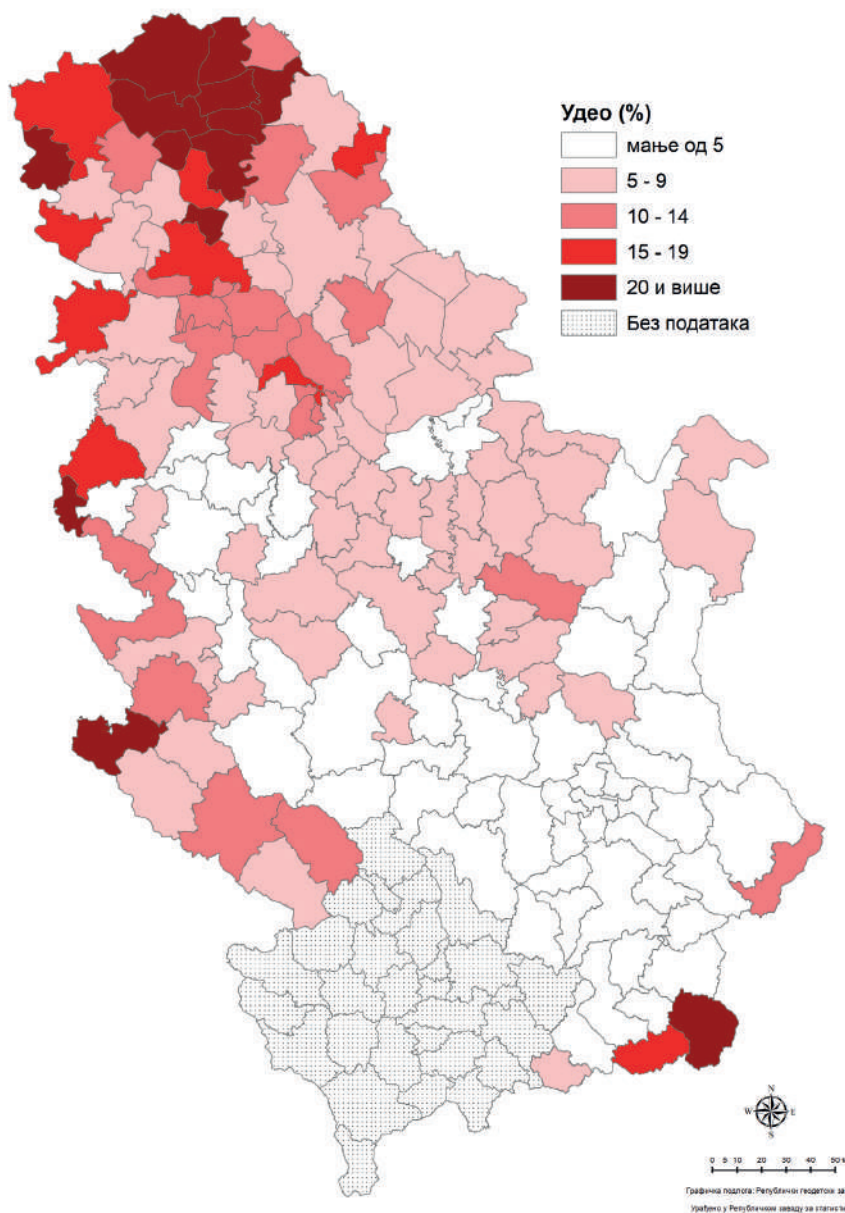
Досељено становништво након 2011. године (табела 5.8) у највећој мери је поседовало само држављанство Републике Србије (85,8%). Двојно држављанство је имао сваки десети мигрант (10,5%), а пасош неке друге земље свега 3,6% контингента. Највећи број досељених који поседују само пасош Републике Србије је у Београдском региону (158,7 хиљада), док се у Региону Војводине налази највећи број миграната са пасошем Републике Србије и неке друге државе.

Табела 5.8. Структура досељених у периоду 2012–2022. према држављанству, по Попису 2022, Република Србија, по регионима

Регион	Укупно	Држављанство			
		Републике Србије	Републике Србије и неке друге државе	неке друге државе	без држављанства
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	640804	549769	67581	23257	197
	Удео (%)	85,8	10,5	3,6	0,0
Београдски регион	188681	158737	20401	9499	44
	Удео (%)	84,1	10,8	5,0	0,0
Регион Војводине	187978	148375	31329	8186	88
	Удео (%)	78,9	16,7	4,4	0,0
Регион Шумадије и Западне Србије	144904	130439	10908	3534	23
	Удео (%)	90,0	7,5	2,4	0,0
Регион Јужне и Источне Србије	119241	112218	4943	2038	42
	Удео (%)	94,1	4,1	1,7	0,0
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...

У односу на претходни попис, удео досељених само са пасошем Републике Србије повећан је за око 150 хиљада лица, међутим, њихов удео је смањен за око два процентна поена. Са друге стране, удео досељених са двојним држављанством није забележио велики скок (са 8,5% на 10,5%), али њихов број је повећан за скоро 30 хиљада лица. Слично је и са досељеним странцима (3,4% према 3,6%), чији је број код категорије досељених са тзв. најкраћим стажом порастао за осам хиљада лица. Посматрано по регионима, највећи пораст броја анализираних групе миграната са двојним држављанством је регистрован у Војводини, и то са 16 хиљада на 31 хиљаду лица. Највећи број се доселио у Нови Сад (10,5 хиљада лица), док већина општина Севернобанатске и Севернобачке области, као и делови Јужнобачке области, имају високе уделе мигрантског становништва са двојним држављанством (Републике Србије и неке друге државе) у укупном броју досељених у периоду 2012–2022. године (карта 5.3). Такође, релативно високи удели су регистровани и у већини централних београдских општина, а нарочито у општини Земун.

Карта 5.3. Удео мигрантског становништва с двојним држављанством (Републике Србије и неке друге земље) у укупном броју досељених у периоду 2011–2022, по општинама/градовима, Попис 2022.

Од укупног броја досељених из иностранства (149 хиљада) регистровано је да само пасош Републике Србије има 81 хиљада лица, 45,5 хиљада има двојно држављанство, а пасош неке друге земље 22,3 хиљаде лица. Док укупно 13,4 хиљаде лица која су се доселила из бивших република СФРЈ има само српско држављанство, њих 21,1 хиљада има двојно држављанство. Такође, од скоро 30 хиљада досељених из Немачке и Аустрије тек нешто више од четири хиљаде има двојно држављанство. Од досељених из иностранства трећина укупног броја лица која не поседују пасош Републике Србије се доселила из Руске Федерације. Од 11,5 хиљада досељених из Русије 2,6 хиљада лица има српски пасош, двојно држављанство тек нешто више од 1 000 лица, док је за 7,6 хиљада лица регистровано да имају пасош неке друге земље.

ЛИТЕРАТУРА

Лукић, В. (2015). *Две деценије избеглиштва у Србији: Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*. Београд: Републички завод за статистику.

Никитовић, В., Предојевић-Деспић, Ј., & Маринковић, И. (2015). Мигрантско становништво. У В. Никитовић (ур.), *Популација Србије почетком 21. века. Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији* (стр. 98–129). Београд: Републички завод за статистику.

Пенев, Г., & Предојевић-Деспић, Ј. (2012). Просторни аспекти емиграције из Србије. Три 'вруће' емиграционе зоне. *Становништво*, 50(2), 35–64.

Пенев, Г., & Предојевић-Деспић, Ј. (2019). Промене становништва Србије у постјугословенском периоду (1991–2017): Важнији демографски аспекти / The population change in Serbia in the post-Yugoslav period (1991–2017): Significant demographic aspects, *Sociološki pregledu*, 53(3), 1183–1216.

Predojević-Despić, J. (2009). "Migrantske mreže: nezaobilazna perspektiva u proučavanju savremenih međunarodnih migracija". *Sociološki pregled*, 43 (2), 209-229.

Predojević-Despić, J., & Penev, G (2016) Population of Serbia Abroad by Destination Countries: Regional Approach, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, 96(2), 83–106

Стевановић, Р. (2006) Мигрантско становништво Србије. У Г.Пенев (ур.), *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године* (стр. 71 -106). Београд: Републички завод за статистику.

Мср геогр. Милена Секулић*

6

Домаћинства Републике Србије

„Домаћинства се класификују на: (1) приватна (индивидуална) домаћинства и (2) колективна (институционална) домаћинства. У свету се примењују два концепта дефинисања приватних домаћинстава. Према тзв. housekeeping концепту, који је примењен у нашој пописној пракси, домаћинством се сматрају лица која заједно станују и заједнички троше приходе за подмиривање основних животних потреба (исхрана, становање и др.)“ (Републички завод за статистику, 2023а: 8, 9). У оквиру овог поглавља биће анализирани само подаци за приватна (индивидуална) домаћинства.

6.1. БРОЈ И ПРОСЕЧНА ВЕЛИЧИНА ДОМАЋИНСТАВА

Укупан број домаћинстава у Републици Србији у међупописном периоду 2011–2022. године повећао се за 101 458. Највећи пораст броја домаћинстава забележен је у Београдском региону (чак 88 385 домаћинстава), а најмањи у Региону Јужне и Источне Србије (2 047). Просечан број чланова домаћинства у Републици Србији је смањен за 0,3 члана у посматраном периоду (табела 6.1). У Региону Шумадије и Западне Србије, где је 2011. године овај показатељ био највиши (3,1), до 2022. смањен је на 2,7 чланова. Два јужна региона и даље бележе ниво изнад републичког просека, док Београдски регион и Регион Војводине у оба посматрана пописа имају вредности испод републичког просека.

Табела 6.1. Укупан број домаћинстава и просечан број чланова по домаћинству, према регионима

Регион	Укупан број домаћинстава	Просечан број чланова домаћинства	Укупан број домаћинстава	Просечан број чланова домаћинства
	2011		2022	
Република Србија	2487886	2,9	2589344	2,6
Београдски регион	606433	2,7	694818	2,4
Регион Војводине	696157	2,8	698452	2,5
Регион Шумадије и Западне Србије	662769	3,1	671500	2,7
Регион Јужне и Источне Србије	522527	3,0	524574	2,7
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...

* Истраживач сарадник у Институту друштвених наука – Центар за демографска истраживања, Београд;
<https://orcid.org/0000-0002-3947-9974>

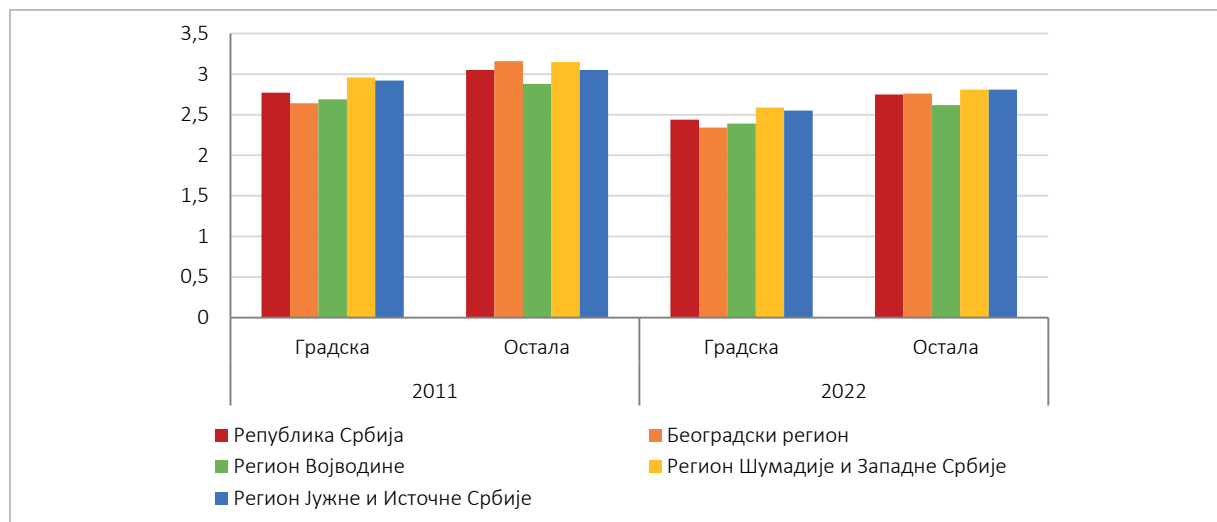
Према Попису из 2022. године, готово једну трећину домаћинстава у Републици Србији чине домаћинства са само једним чланом. У структури домаћинстава према броју чланова приметне су разлике у односу на Попис 2011. године. Повећан је удео домаћинстава са једним чланом и два члана, али је и смањен удео домаћинстава са три члана и више чланова. Највеће промене забележене су у Београдском региону, а најмање у Региону Шумадије и Западне Србије и Региону Јужне и Источне Србије (табела 6.2). Најмањи удео имају домаћинства са шест и више чланова у свим регионима.

И поред смањења у међупописном периоду, просечна величина домаћинства 2022. године у Републици Србији била је у свим регионима већа у осталим насељима (2,8) у односу на насеља градског типа (2,4) (графикон 6.1).

Табела 6.2. Структура домаћинстава према броју чланова (%), по регионима

Попис	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	2011	2022	2011	2022	2011	2022	2011	2022	2011	2022	
1 члан	22,3	29,9	24,6	33,4	23,6	30,8	21,0	27,1	20,8	27,5	...
2	25,6	27,5	25,7	26,5	26,5	28,5	24,6	27,2	25,8	27,9	...
3	19,2	17,8	20,4	18,1	19,6	17,6	18,2	17,6	18,3	17,8	...
4	18,3	14,5	18,2	14,6	18,3	14,1	18,6	14,9	17,9	14,4	...
5	7,9	6,0	6,6	4,8	7,1	5,6	9,4	7,3	8,7	6,6	...
6 и више чланова	6,7	4,3	4,4	2,6	4,9	3,4	9,2	5,9	8,5	5,8	...

Графикон 6.1. Просечан број чланова домаћинства према типу насеља, по регионима

Ниво општина и градова је веома важан при анализи просечне величине домаћинства. Општина Црна Трава је и према Попису из 2022. године имала најмању просечну величину домаћинства и била уједно и једина са просечном величином домаћинства мањом од два члана (1,9). Одмах иза ње је београдска општина Стари град, са просечном вредношћу од 2 члана. Само општине Бујановац (4,1) и Прешево (4,5) бележе просечне вредности више од 4 члана. У највећем броју општина (94%) просечан број чланова домаћинства износи између два и три.

6.2. САМАЧКА ДОМАЋИНСТВА

Самачко домаћинство чини лице које живи само и нема своје домаћинство у другом месту, или живи у стану са другим лицима, али са њима не троши заједнички своје приходе (Републички завод за статистику, 2023а).

6.2.1. Број самачких домаћинстава и удео у укупном броју домаћинстава

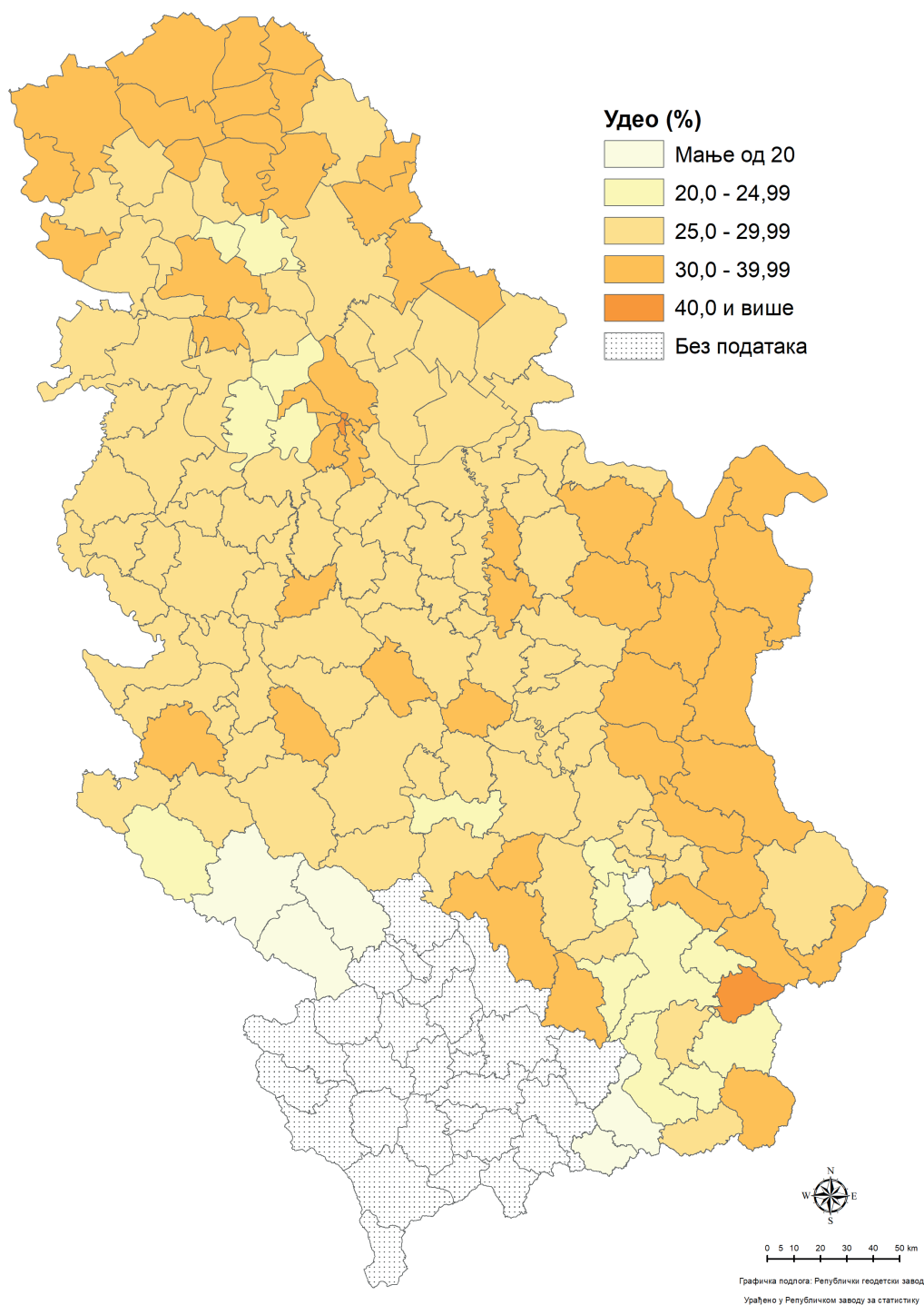
Према Попису из 2022. године утврђено је да у Републици Србији постоји 773 945 самачких домаћинстава, што обухвата 29,9% укупног броја домаћинстава. Већи проценат лица која живе сама у домаћинству живи у градовима, 31,6%, док нешто више од четвртине живи у насељима осталог типа. Најмање разлике у заступљености самачких у укупном броју домаћинстава у зависности од типа насеља присутне су у Региону Шумадије и Западне Србије, свега 0,6 процентних поена (табела 6.3). Највећи пораст удела самачких домаћинстава у међупописном периоду 2011–2022. године забележен је у Београдском региону (8,8 процентних поена), а нарочито у насељима градског типа (9,1), тако да је у 2022. години чак свако треће домаћинство било самачко. Најмање једночланих домаћинстава било је у два јужна региона.

У четири општине, Пописом 2022. године забележено је више од 40% самачких домаћинстава. Највећи удео био је у Црној Трави (48,5%) (карта 6.1), што је очекивано, јер је реч о општини која се већ деценијама суочава са израженом депопулацијом и веома неповољном демографском сликом (Đurkin & Vukašinović, 2024). Остале три општине представљају најуже градско језгро Града Београда: Стари град (45,2%), Врачар (43,5%) и Савски венац (42,4%). Општине у којима је забележен удео самачких домаћинстава мањи од 20% су: Прешево (8,5%), Бујановац (12,5%), Тутин (17,4%), Медвеђа (18,6%) и Сјеница (19%). У овим општинама деценијама су заступљена вишечлана домаћинства и велике породице првенствено као резултат високих стопа рађања у поређењу са остатком земље.

Табела 6.3. Самачка домаћинства према типу насеља, по регионима

Тип насеља	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	2011	2022	2011	2022	2011	2022	2011	2022	2011	2022	
Укупан број домаћинстава											
Свега	2487886	2589344	606433	694818	696157	698452	662769	671500	522527	524574	...
Градска	1533866	1675091	507076	587784	424010	445962	324146	349310	278634	292035	...
Остала	954020	914253	99357	107034	272147	252490	338623	322190	243893	232539	...
Укупан број самачких домаћинстава											
Свега	555467	773945	148973	232252	164346	215429	133533	181716	108615	144548	...
Градска	350052	528823	130908	205113	102758	144609	62211	96617	54175	82484	...
Остала	205415	245122	18065	27139	61588	70820	71322	87010	54440	62064	...
Процентуална заступљеност самачких домаћинстава у укупном броју домаћинстава											
Свега	22,3	29,9	24,6	33,4	23,6	30,8	21,0	27,1	20,8	27,5	...
Градска	22,8	31,6	25,8	34,9	24,2	32,4	19,2	27,6	19,4	28,2	...
Остала	21,5	26,8	18,2	25,4	22,6	28,0	21,1	27,0	22,3	26,7	...

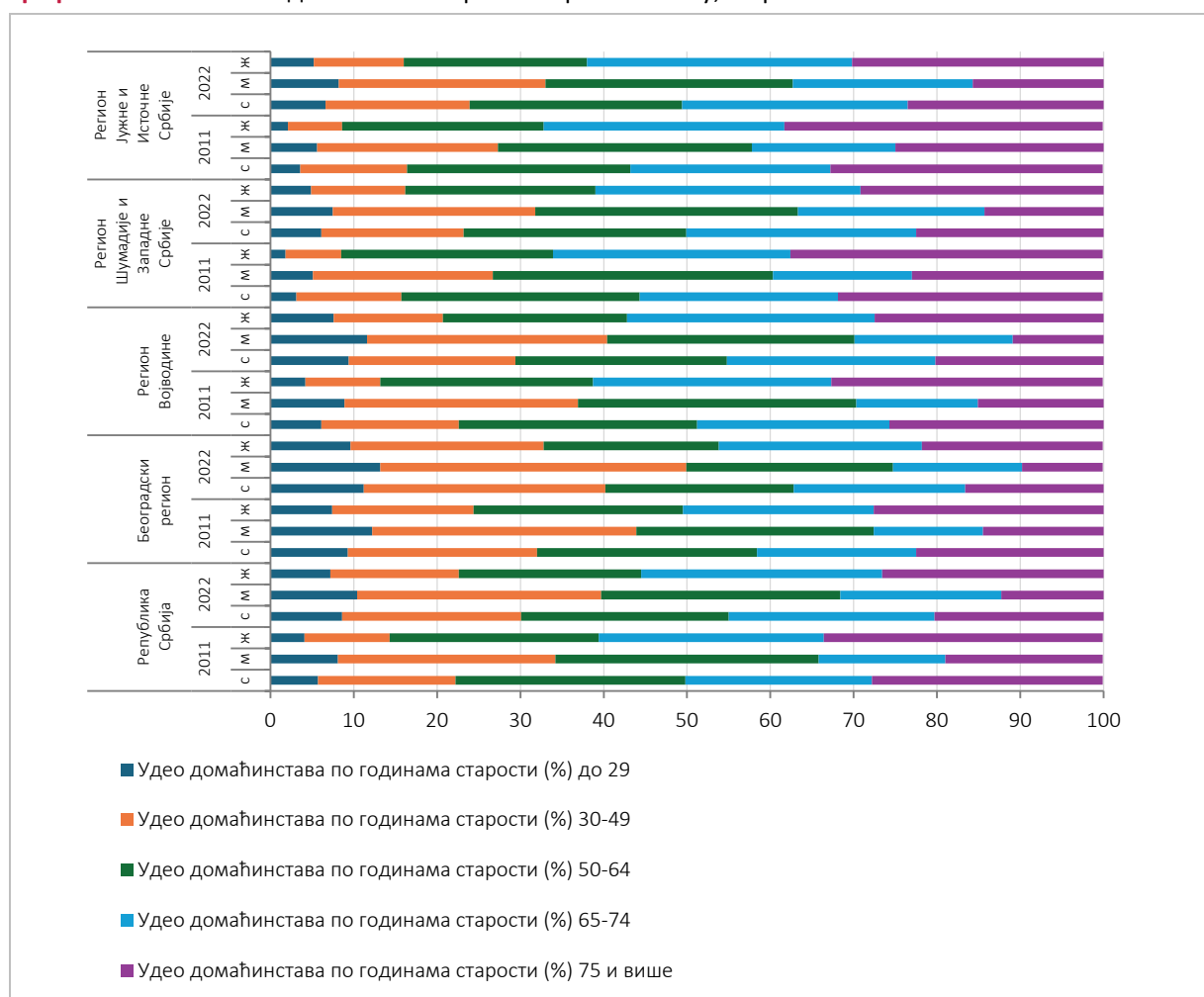
Карта 6.1. Удео самачких домаћинстава у укупном броју домаћинстава, по општинама и градовима, Република Србија

6.2.2. Пол и старост лица у једночланим домаћинствима

Старосна структура представља једно од најважнијих обележја становништва, и на основу њене анализе добијамо фундаменталну базу за демографска истраживања. На промене у старосној структури утичу токови природног и механичког кретања становништва (Ђурђев и др., 2016). Старосна структура лица која живе сама у домаћинству, на републичком нивоу, променила се у односу на Попис 2011. године. У старосним категоријама лица млађих од 30 година¹² и старих 30–49 година, према Попису из 2022. године, повећали су се удели за 2,9 односно 5 процентних поена. Приметан је већи контингент једночланих домаћинстава становништва у фертилном периоду у свим регионима у односу на Попис 2011. године. На промене у овим категоријама у великој мери утичу фертилитет и миграције. Промене које обухватају фертилни контингент становништва указују на већу жељу младих за самосталним животом, ван родитељског дома, како би могли једног дана да формирају своје властите породице (Bobić, 2012).

Графикон 6.2. Самачка домаћинства према старости и полу, по регионима

¹² У методологији пописа и 2011. и 2022. године издвојене су категорије лица у самачким домаћинствима млађих од 15 година и узраста 15–29 година. Међутим, због изузетно малог броја лица млађих од 15 година (мање од 1%), ове две старосне категорије су спојене у једну.

Такође, приметан је благи пораст, од 3,3 процентна поена, у старосној категорији лица 65–74 године. Међутим, удео становништва старости 50–64 године и 75 и више година чини мањи број самачких домаћинстава у односу на претходни попис, 2011. године. На промене које обухватају становништво старо 75 и више година у највећој мери утиче mortalитет и оне су нарочито приметне у полној структури лица у једночланим домаћинствима (графикон 6.2). Иако је присутна глобална правилност да се „на 1000 женске деце рађа између 1050 и 1070 мушке деце, тај однос се мења касније у току живота, под утицајем mortalитета и миграција“ (Ђурђев & Арсеновић, 2014: 30). У Републици Србији 2022. године у више од половине (55,9%) једночланих домаћинстава живе су жене. Овај удео је био нешто виши у Београдском региону (57,4%) и Региону Војводине (56%), односно незнатно нижи у Региону Шумадије и Западне Србије (55,4%) и Региону Јужне и Источне Србије (53,9%). Више од половине жена у једночланим домаћинствима у Републици Србији старије је од 65 година (55,5%). У свим старосним категоријама младог и зрелог становништва већину у једночланим домаћинствима чине мушкарци у свим регионима.

6.3. СТАРАЧКА ДОМАЋИНСТВА

Старачка домаћинства представљају она домаћинства чији су сви чланови старији од 64 године. Укупан број ових домаћинстава у 2022. години повећао се за 124 028 у односу на 2011. годину. Највећи пораст био је у Београдском региону (40 193), а најмањи у Региону Јужне и Источне Србије (19 802). Највећи број старачких домаћинстава био је у Региону Војводине – 152 761, а највећи удео у укупном броју домаћинстава у Региону Јужне и Источне Србије – 23,3% (табела 6.4).

Табела 6.4. Удео старачких домаћинстава у укупном броју домаћинстава, по регионима

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
Попис	2011	2022	2011	2022	2011	2022	2011	2022	2011	2022	
Укупан број домаћинстава	2487886	2589344	606433	694818	696157	698452	662769	671500	522527	524574	...
Укупан број старачких домаћинстава	434548	558576	93964	134175	121276	152761	117132	149665	102176	121975	...
Релативни удео (%)	17,5	21,6	15,5	19,3	17,4	21,9	17,7	22,3	19,6	23,3	...

6.3.1. Старачка домаћинства према величини

Укупан број лица која живе у старачким домаћинствима 2022. године износио је 773 181 (табела 6.5), што је број већи за 23,2% у односу на Попис 2011. године. Међутим, просечна величина ових домаћинстава (1,38 у 2022) практично се није променила у односу на претходни попис (1,37) (Ђурђев и др., 2015). И разлике по регионима су занемарљиве – од 1,36 у Београдском региону до 1,41 у Региону Јужне и Источне Србије. Региони са највећим бројем чланова старачких домаћинстава јесу Регион Шумадије и Западне Србије и Регион Војводине, са око 209 хиљада, док је најмањи број у Региону Јужне и Источне Србије – око 172 хиљаде. Према броју чланова, највише старачких домаћинстава у Републици Србији 2022. године било је са два члана (53,4%) и са једним чланом (45%), док је удео вишечланих занемарљив. У односу на Попис из 2011. године, удео старачких домаћинстава са два члана повећао се за 6,5 процентних поена, док је удео свих осталих категорија незнатно опао. Поред описаних промена, не постоје значајне регионалне разлике.

Табела 6.5. Старачка домаћинства према величини, по регионима

	Попис	Лица у старачким домаћинствима				
		укупно	са 1 чланом	са 2 члана	са 3 члана	са 4 и више чланова
Република Србија	2011	593518	278121	307938	7128	331
	2022	773181	348177	412622	11922	460
Београдски регион	2011	126285	61976	63320	969	20
	2022	182809	86475	93578	2664	92
Регион Војводине	2011	162815	80278	80938	1551	48
	2022	209053	97369	109024	2583	77
Регион Шумадије и Западне Србије	2011	160803	74182	84514	2001	106
	2022	209368	91155	114706	3363	144
Регион Јужне и Источне Србије	2011	143615	61685	79166	2607	157
	2022	171951	73178	95314	3312	147
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...

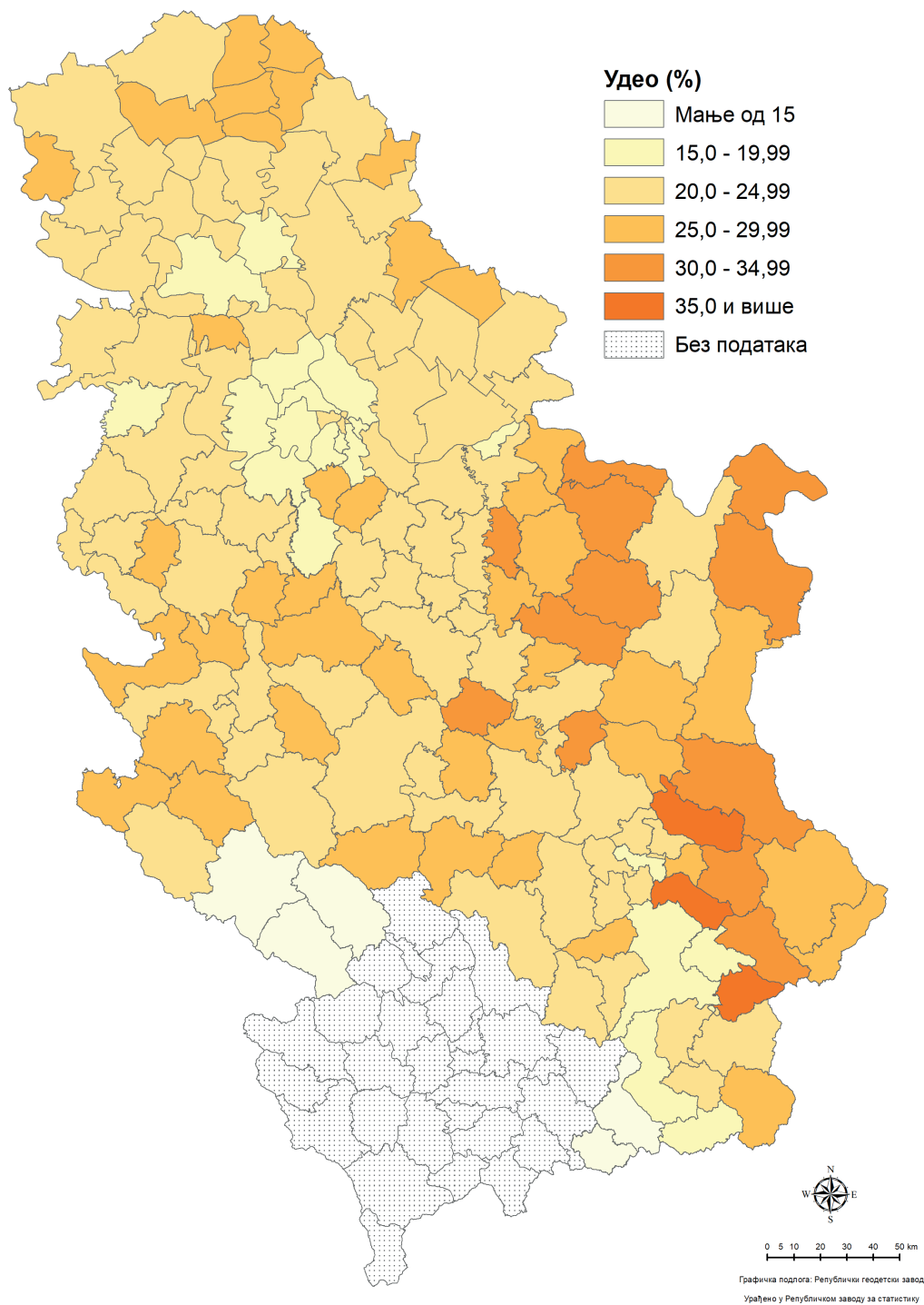
Анализа старачких домаћинстава по општинама и градовима у Републици Србији детаљније указује на феномен старења становништва, који је веома заступљен (Sekulić, 2023a). У просеку, свако пето домаћинство (21,6%) у Републици Србији 2022. године чинили су чланови стари 65 и више година. Свако треће домаћинство у Црној Трави, Гаџином Хану и Сврљигу чине старачка домаћинства (карта 6.2). Свако десето домаћинство у општинама/градовима Сјеница, Нови Пазар, Тутин, Бујановац и Прешево припада категорији старачких домаћинстава. Удео старачких домаћинстава нижи од републичког просека има свега 32,1% општина у Републици Србији.

6.3.2. Лица у старачким домаћинствима према полу, типу насеља и величини домаћинства

Удео лица у старачким домаћинствима већи је у градским насељима (60,4%) него у насељима осталог типа (39,6%) на републичком нивоу. Жене су много заступљеније у старачким домаћинствима у свим типовима насеља у односу на мушкарце. Најизраженија разлика према типу насеља је у Београдском региону, где је чак 82,8% старачких домаћинстава у градским срединама. Ситуација је обрнута у Региону Шумадије и Западне Србије (48%) и Региону Јужне и Источне Србије (49,4%).

Оваква дистрибуција прати и расподелу насеља према типу у поменутим регионима. Полна структура лица у старачким домаћинствима прати полну структуру становништва Републике Србије старог 65 и више година. Бројност старачких домаћинстава са једним чланом и два члана већа је у градским насељима него у осталим насељима на републичком нивоу (табела 6.6).

Карта 6.2. Удео старачких домаћинстава у укупном броју домаћинстава, по општинама и градовима, Република Србија

Табела 6.6. Чланови старачких домаћинстава према величини домаћинства, полу и типу насеља, по регионима, Попис 2022.

Регион тип насеља пол	Лица у старачким домаћинствима				
	укупно	са 1 чланом	са 2 члана	са 3 члана	са 4 и више чланова
Република Србија	773181	348177	412622	11922	460
Мушкарци	316133	107895	203114	4918	206
Жене	457048	240282	209508	7004	254
<i>Градска</i>	467014	215754	245052	6015	193
Мушкарци	182090	59513	120116	2378	83
Жене	284924	156241	124936	3637	110
<i>Остала</i>	306167	132423	167570	5907	267
Мушкарци	134043	48382	82998	2540	123
Жене	172124	84041	84572	3367	144
Београдски регион	182809	86475	93578	2664	92
Мушкарци	71740	24975	45650	1074	41
Жене	111069	61500	47928	1590	51
<i>Градска</i>	151305	73479	75624	2130	72
Мушкарци	57799	20161	36764	842	32
Жене	93506	53318	38860	1288	40
<i>Остала</i>	31504	12996	17954	534	20
Мушкарци	13941	4814	8886	232	9
Жене	17563	8182	9068	302	11
Регион Војводине	209053	97369	109024	2583	77
Мушкарци	83096	28364	53668	1032	32
Жене	125957	69005	55356	1551	45
<i>Градска</i>	130427	60830	68002	1551	44
Мушкарци	50306	16259	33418	609	20
Жене	80121	44571	34584	942	24
<i>Остала</i>	78626	36539	41022	1032	33
Мушкарци	32790	12105	20250	423	12
Жене	45836	24434	20772	609	21
Регион Шумадије и Западне Србије	209368	91155	114706	3363	144
Мушкарци	87855	29683	56698	1409	65
Жене	121513	61472	58008	1954	79
<i>Градска</i>	100418	44263	54906	1197	52
Мушкарци	39538	12064	26984	467	23
Жене	60880	32199	27922	730	29
<i>Остала</i>	108950	46892	59800	2166	92
Мушкарци	48317	17619	29714	942	42
Жене	60633	29273	30086	1224	50
Регион Јужне и Источне Србије	171951	73178	95314	3312	147
Мушкарци	73442	24873	47098	1403	68
Жене	98509	48305	48216	1909	79
<i>Градска</i>	84864	37182	46520	1137	25
Мушкарци	34447	11029	22950	460	8
Жене	50417	26153	23570	677	17
<i>Остала</i>	87087	35996	48794	2175	122
Мушкарци	38995	13844	24148	943	60
Жене	48092	22152	24646	1232	62
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...

Израженије су разлике међу регионима. У Београдском региону и Региону Војводине старачка домаћинства свих величина су заступљенија у градским насељима. Однос бројности величине старачких домаћинстава је обрнуто пропорционалан у Региону Шумадије и Западне Србије, док се Регион Јужне и Источне Србије разликује само код једночланих старачких домаћинстава, која су више заступљена у градским срединама.

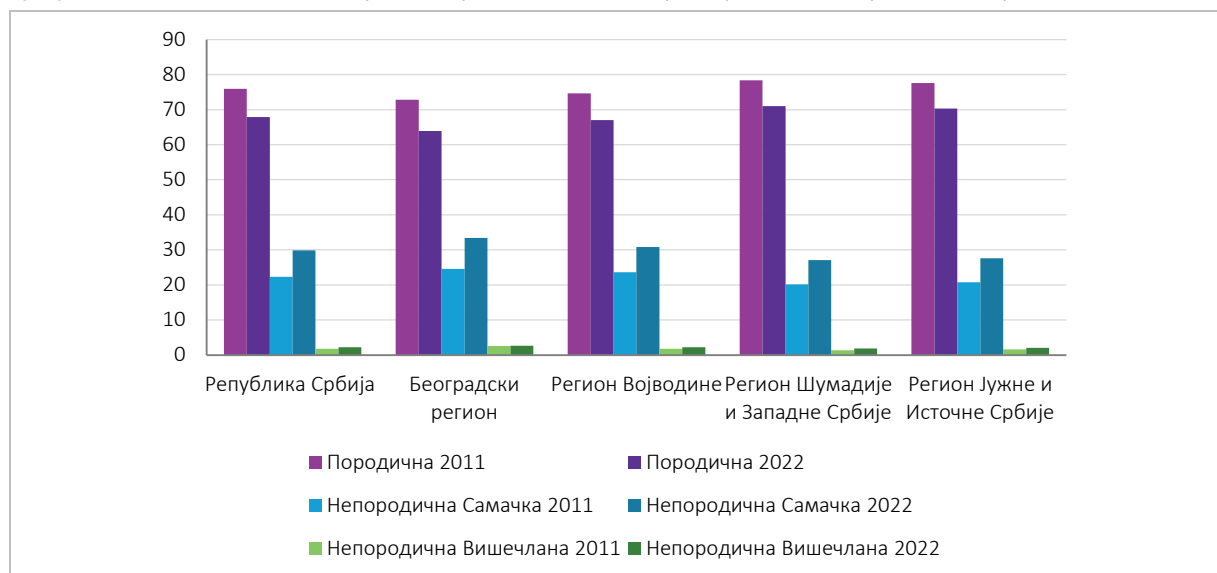
6.4. ДОМАЋИНСТВА ПРЕМА ПОРОДИЧНОМ САСТАВУ

„Породица је заједница коју чине брачни или ванбрачни пар, или родитељи (оба или један) и њихова деца. При томе, дететом се сматра свако лице, без обзира на старост и на брачни статус, које живи у домаћинству с једним родитељем или са оба родитеља и које у том домаћинству нема брачног/ванбрачног партнера или своје дете. У Попису 2011. први пут су засебно исказани подаци за породице типа ванбрачни пар без деце, односно ванбрачни пар са децом. У претходним пописима ови подаци су приказивани збирно са подацима за породице типа брачни пар без деце, односно брачни пар са децом“ (Републички завод за статистику, 2023б: 9). У оквиру овог поглавља анализирана су искључиво породична домаћинства, без других чланова домаћинства који не припадају породици.

6.4.1. Породични састав

Као што је претходно поменуто, укупан број домаћинстава у Републици Србији се повећава у свим регионима. Међутим, када посматрамо породични састав домаћинстава, уочава се диспропорција у трендовима кретања удела породичних и непородичних домаћинстава. Наиме, удео породичних у укупном броју домаћинстава у Републици Србији је 2022. године (67,9%) био мањи у односу на Попис 2011. године (75,9%) (графикон 6.3), док удео самачких и вишечланих непородичних домаћинстава расте. Највећи раст удела самачких домаћинстава забележен је у Београдском региону (8,8 процентних поена), а најмањи у Региону Јужне и Источне Србије (6,8). С друге стране, раст удела вишечланих непородичних домаћинстава био је минималан – од само 0,1 процентног поена у Београдском региону до 0,5 у два јужна региона (графикон 6.3).

Графикон 6.3. Домаћинства према породичном саставу, по регионима (релативни удео, %)

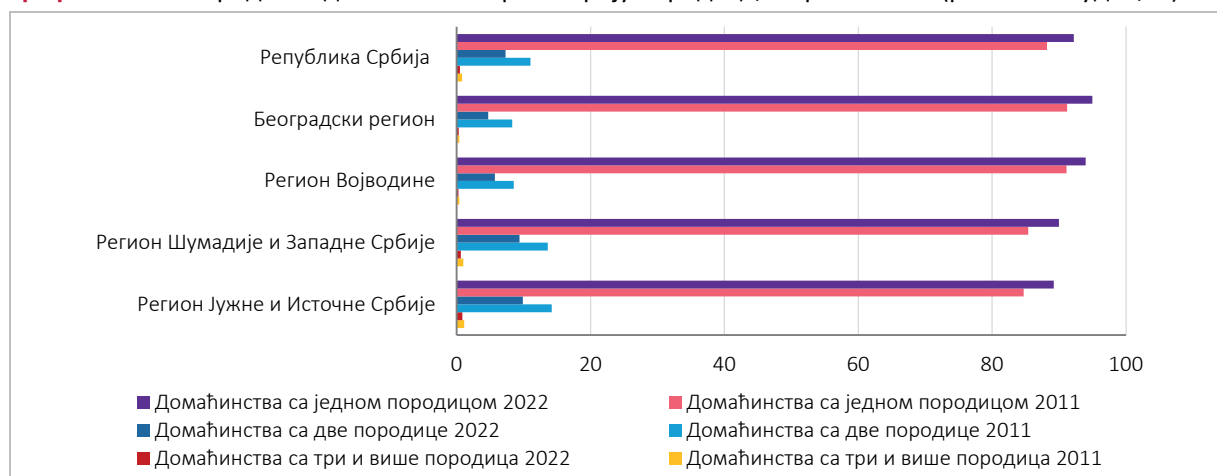

6.4.2. Породична домаћинства

Иако је присутан тренд смањења породичних домаћинстава у укупном броју домаћинстава у Републици Србији, удео домаћинстава са једном породицом повећао се за 4 процентна поена у међупописном периоду 2011–2022. Овај пораст је присутан у свим регионима и представља директну последицу смањења укупног броја породичних домаћинстава. Највећи пораст забележен је у Региону Шумадије и Западне Србије (4,6) и Региону Јужне и Источне Србије (4,5), а најмањи у Региону Војводине (2,9) (графикон 6.4).

С друге стране, приметан је пад вишепородичних домаћинстава у свим регионима. У Региону Јужне и Источне Србије број домаћинстава са две породице смањено се за 4,3 процентна поена, а у Региону Војводине за 2,8. Домаћинства са три и више породица 2022. године су највише била заступљена у Региону Јужне и Источне Србије (3 161), а најмање у Региону Војводине (1 191). Чак и у два јужна региона, где се традиционални и патријархални начин живота дуже задржао, долази до заснивања засебних домаћинстава када млађи чланови породице одлуче да заснују своје сопствене породице.

Графикон 6.4. Породична домаћинства према броју породица, по регионима (релативни удео, %)

6.4.3. Породице према саставу

У Републици Србији 2022. године, најзаступљенији тип породице био је *брачни пар са децом* (43,3%). Регионално, удео се кретао од 41,5% у Региону Војводине до 45,6% у Региону Шумадије и Западне Србије. Сличан тренд је забележен и у Попису из 2011. године (Ђурђевић и др., 2015). *Брачни пар без деце* је био други тип породице по заступљености 2022. године (28,1%), а регионални распон се кретао од 22,9% у Београдском региону до 31,4% у Региону Јужне и Источне Србије (табела 6.7).

Једнородитељске породице обухватале су једну петину (21,5%) од укупног броја породица у Републици Србији 2022. године, при чему им је удео у односу на 2011. годину порастао за 4,2 процентна поена. Од тога је тип породице *мајка са децом* обухватао 16,8%, а тип *отац са децом* свега 4,7%. Првом типу је припадала свака пета породица у Београдском региону, док их је у Региону Јужне и Источне Србије било пропорционално најмање (14,9%). Други тип је био уједначено заступљен у свим регионима.

Породице *ванбрачних парова са децом* 2022. године чиниле су 4% породица у Републици Србији. Највећи удео је забележен у Региону Војводине (5,1%), а најмањи у Региону Шумадије и Западне Србије (2,6%). Најмање заступљен тип породице у Републици Србији 2022. године био је *ванбрачни пар без деце* (3%), од којег је чак једна трећина била у Региону Војводине (табела 6.7).

Табела 6.7. Породице према типу, по регионима

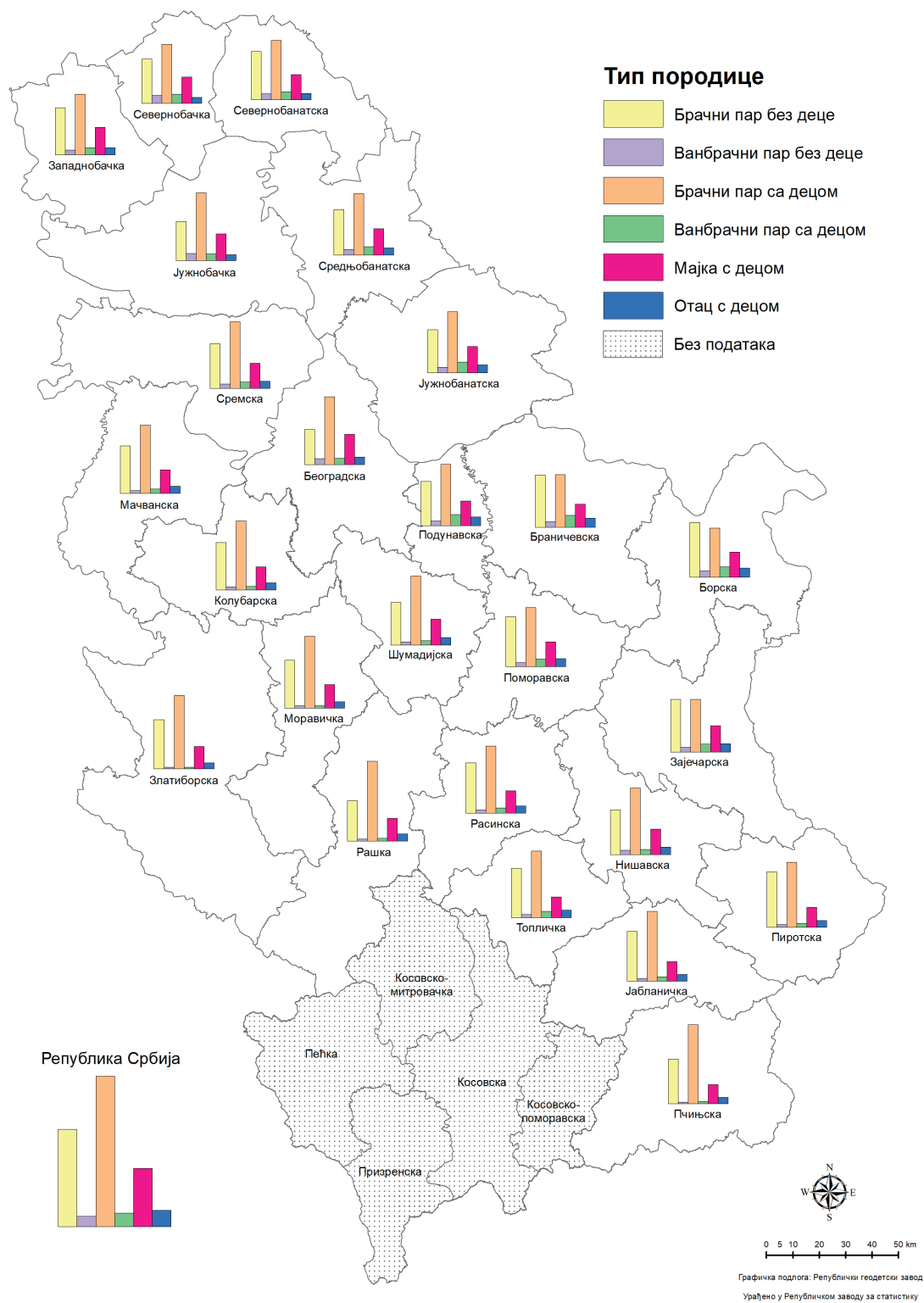
Тип породице	Попис	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косово и Метохија
Укупно	2011	2125772	483018	568117	602229	472408	...
	2022	1904314	467110	497139	527592	412473	...
Брачни пар без деце	2011	600724	113510	151770	180676	154768	...
	2022	534725	107037	139057	159146	129485	...
Ванбрачни пар без деце	2011	48943	14330	16476	8523	9614	...
	2022	57877	18154	19863	9334	10526	...
Брачни пар са децом	2011	1040177	237552	274885	308062	219678	...
	2022	825428	206417	206424	240576	172011	...
Ванбрачни пар са децом	2011	67971	15402	22391	12674	17504	...
	2022	76238	19371	25300	13479	18088	...
Мајка са децом	2011	291522	83537	82689	72007	53289	...
	2022	320057	93112	84739	80621	61585	...
Отац са децом	2011	76435	18687	19906	20287	17555	...
	2022	89989	23019	21756	24436	20778	...

До пре неколико деценија, брак је био једини друштвено прихватљив оквир заједнице партнера различитог пола са циљем стварања породице (Ivkov Džigurski и др., 2022). Данас смо сведоци све заступљенијих алтернативних форми партнерстава које се разилазе са традиционалним начином живота (Sekulić, 2023b). Већа заступљеност ванбрачних породица (са децом и без деце) из пописа у попис и опадање тренда склопљених бракова, односно породица брачних парова (са децом и без деце) доводе до промена у породичној структури и значајно модификују будуће демографске трендове (Sekulić, 2022).

Удео брачних парова са децом и без деце на републичком нивоу бележи благи пад 2022. године, од 5,6, односно 0,2 процентних поена, у односу на Попис из 2011. године, док је удео породица типа ванбрачни пар са децом и без деце у порасту од 0,8 односно 0,7 процентних поена. Удео једнородитељских породица типа мајка са децом и отац са децом порастао је за 3,1, односно 1,1 процентни поен. Од укупног броја домаћинстава у Републици Србији 2022. године само једну четвртину чине домаћинства са децом (Eurostat, 2024).

Просечна величина породице према Попису 2022. године није се променила у односу на Попис из 2011. године, када је износила 2,9 чланова (Sekulić & Solarević, 2021). Разлике на нивоу региона су занемарљиве – од 2,8 чланова у Региону Јужне и Источне Србије до 2,9 чланова у Региону Шумадије и Западне Србије (2022. године). У општини Неготин забележен је најмањи просечни број чланова породице (2,6), док је свега девет од 168 општина у Републици Србији имало просечну породицу већу од три члана: Тутин (3,6), Прешево, Нови Пазар (3,4), Бујановац, Сјеница (3,3), Пријепоље (3,1), Медвеђа, Трговиште и Жабал (3).

Најзаступљенији породични тип у готово свим областима у Републици Србији је брачни пар са децом (више од трећине укупног броја породица, а у појединим областима обухвата и половину), сем у Борској области, где примат заузима брачни пар без деце (са разликом од 3,8 процентних поена), док су у Зајечарској и Браничевској области удели типова породице брачни пар са децом и без деце готово изједначени (карта 6.3). У свим областима најмање је заступљен тип породице отац са децом, и ни у једној не прелази 6 процената од укупног удела породица.

Карта 6.3. Удео породица према типу, Република Србија, по областима, Попис 2022.

6.5. ПОРОДИЦЕ БРАЧНИХ ПАРОВА

Према Породичном закону Републике Србије, брак представља заједницу две особе различитог пола која је уређена законом („Службени гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).

6.5.1. Породице брачних парова са децом и без деце према типу насеља

У току међупописног периода 2011–2022. године, удео породица брачних парова је смањен за 17% у Републици Србији. Ово смањење је било израженије у осталим насељима (20,9%) у односу на градска насеља (14,3%). Брачни пар са децом чини 60,7% свих породица брачних парова. Тип породице брачни пар без деце је забележио мањи пад, од 11%, у односу на брачне парове са децом, чији удео је смањен за 20,6% (табела 6.8). Најблаже смањење броја породица брачних парова са децом и без деце, у односу на 2011. годину, присутно је у Београдском региону, 10,7%, а највеће у Региону Шумадије и Западне Србије, 18,2%. У оба пописа, и поред знатног смањења, највећи број брачних парова са децом и без деце (око 30%) живео је у Региону Шумадије и Западне Србије.

Табела 6.8. Породице брачних парова према типу породице и типу насеља, по регионима

Регион/тип насеља	Укупно		Брачни пар без деце		Брачни пар са децом	
	2011	2022	2011	2022	2011	2022
Република Србија	1640901	1360153	600724	534725	1040177	825428
Градска	940383	805802	311533	294856	628850	510946
Остала	700518	554351	289191	239869	411327	314482
Београдски регион	351062	313454	113510	107037	237552	206417
Градска	277254	251059	87434	83186	189820	167873
Остала	73808	62395	26076	23851	47732	38544
Регион Војводине	426655	345481	151770	139057	274885	206424
Градска	249034	207881	85675	80981	163359	126900
Остала	177621	137600	66095	58076	111526	79524
Регион Шумадије и Западне Србије	488738	399722	180676	159146	308062	240576
Градска	224764	192336	72741	70434	152023	121902
Остала	263992	207386	107953	88712	156039	118674
Регион Јужне и Источне Србије	374446	301496	154768	129485	219678	172011
Градска	189331	154526	65683	60255	123648	94271
Остала	185115	146970	89085	69230	96030	77740
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...

У Београдском региону, 2022. године, највише породица типа брачни пар без деце (28,2%) и брачни пар са децом (32,9%) живело је у градским насељима, а најмање у Региону Јужне и Источне Србије (20,4% односно 18,5%).

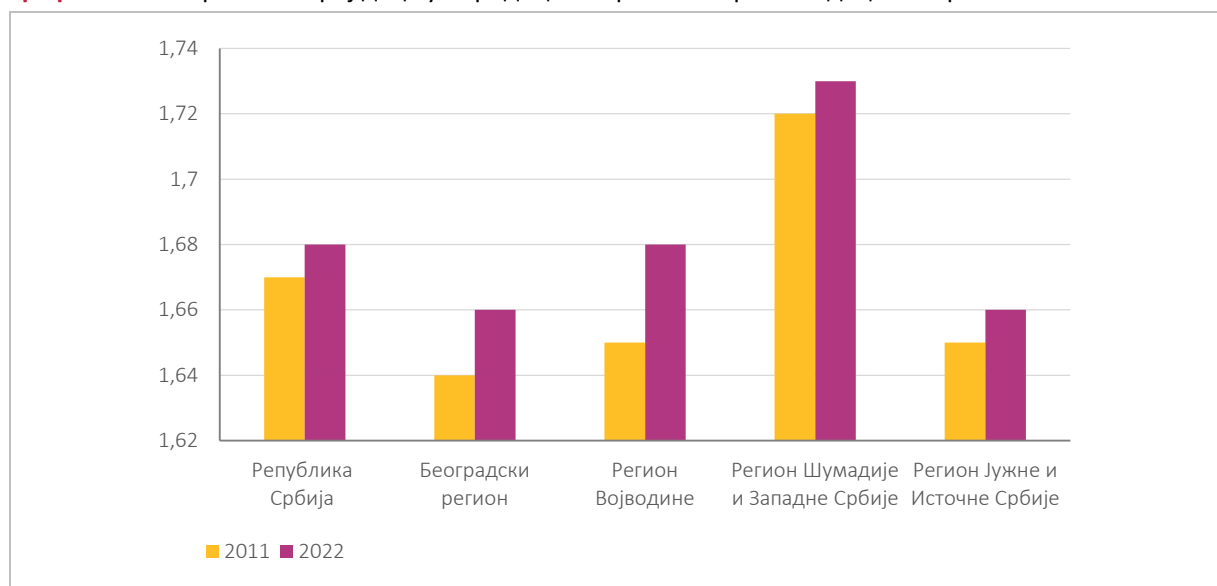
6.5.2. Структура породица брачних парова према броју деце

У Републици Србији су се, 2022. године, у оквиру породичног типа брачни пар са децом, издвајале породице са једним дететом као најбројније (45,5%). Друго место по бројности заузимају породице са двоје деце (42,8%). Забележено је смањење броја породица са једним (18,6 процентних поена), двоје (26,6 процентних поена) и троје деце (1,8 процентних поена), у односу на 2011. годину. Породице брачних парова са децом 2022. године су биле најбројније, као што је већ поменуто, у Региону Шумадије и Западне Србије, у оквиру свих категорија од једног детета, до петоро и више деце (табела 6.9). Регион Јужне и Источне Србије бележи најмањи број деце у породицама брачних парова са једним (21,5%), двоје (20,6%) и троје (18,8%) деце, док у Београдском региону живи најмање брачних парова са четворо (18,7%) и петоро и више деце (17,6%) у односу на републички ниво.

Табела 6.9. Породице брачних парова са децом према броју деце у породици, по регионима

Регион	Попис	Број деце					
		укупно	1	2	3	4	5 и више
Република Србија	2011	1040177	461958	481917	81406	11602	3294
	2022	825428	375806	353688	79950	12655	3329
Београдски регион	2011	237552	109432	108582	17062	1963	513
	2022	206417	93798	91530	18135	2367	587
Регион Војводине	2011	274885	124841	125821	20431	2811	981
	2022	206424	95474	87143	19927	2996	884
Регион Шумадије и Западне Србије	2011	308062	129338	143450	29241	4815	1218
	2022	240576	105742	102095	26846	4742	1151
Регион Јужне и Источне Србије	2011	219678	98347	104064	14672	2013	582
	2022	172011	80792	72920	15042	2550	707
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...	...

Графикон 6.5. Просечан број деце у породицама брачних парова са децом по регионима

Просечан број деце у породицама брачних парова са децом у Републици Србији у међупописном периоду 2011–2022. године незнатно се повећао, са 1,67 на 1,68 деце. Највиша вредност је у Региону Шумадије и Западне Србије (1,73), док је у остала три испод републичког просека у оба посматрана пописа (графикон 6.5). Ипак, сви региони бележе благи пораст просечног броја деце у породицама брачних парова у односу на 2011.

6.5.3. Структура деце према старости у породицама брачних парова са децом

Иако је присутан незнатан пораст просечног броја деце у породицама брачних парова, укупан број деце у Републици Србији у овим породицама се смањило за једну петину, односно за 342 718 деце, у периоду 2011–2022. године (табела 6.10). Када посматрамо структуру деце према броју и старости, уочава се правилност у расподели структуре броја деце у односу на старосне категорије. Приметан је пад укупног броја деце у породицама брачних парова са једним (86 152 или 18,6%), двоје (256 458 или 26,6%) и троје (4 368 или 1,8%) деце у међупописном периоду 2011–2022. године, али и раст укупног броја деце у породицама са четворо (4 212 или 9,1%) и петоро и више (48 или 0,3%) деце.

Табела 6.10. Породице брачних парова са децом према броју и старости деце, Република Србија

Старосне групе	Број деце					
	укупно	1	2	3	4	5 и више
Укупно породица 2011	1040177	461958	481917	81406	11602	3294
Број деце – укупно	1734690	461958	963834	244218	46408	18272
0–5 година	314139	100713	160016	41607	8303	3500
6–9	222832	28792	136702	44466	9204	3668
10–14	270828	30990	168391	55434	11415	4598
15–17	181341	24607	114362	33566	6305	2501
18–24	384617	84946	236692	51345	8581	3053
25 и више година	360933	191910	147671	17800	2600	952
Укупно породица 2022	825428	375806	353688	79950	12655	3329
Број деце – укупно	1391972	375806	707376	239850	50620	18320
0–5 година	275970	76522	135015	49793	10809	3831
6–9	188445	24264	106153	44880	9644	3504
10–14	230308	29148	129550	54338	12568	4704
15–17	135602	21031	76727	29052	6394	2398
18–24	262788	60259	147949	43573	8228	2779
25 и више година	298859	164582	111982	18214	2977	1104

6.6. ПОРОДИЦЕ ВАНБРАЧНИХ ПАРОВА

У Републици Србији ванбрачна заједница је први пут призната у Закону о браку и породичним односима 1980. године (Роџића, 2010). Међутим, подаци о ванбрачним партнерствима се засебно бележе тек у Попису из 2011. године. Пре 2011. године породице ванбрачних парова нису исказиване као посебна категорија, већ заједно са породицама брачних парова са децом и без деце.

6.6.1. Породице ванбрачних парова према типу насеља

Укупан број ванбрачних породица са децом и без деце у Републици Србији био је за 14,7% већи у 2022. у односу на 2011. годину. Раст се бележи у свим регионима – од 5,5% у Региону Јужне и Источне Србије до чак 26,2% у Београдском региону. Готово две трећине (65,5%) породица ванбрачних парова 2022. године живело је у градовима. Као што је истакнуто у оквиру анализе породица према саставу, Регион Војводине одликује највећи удео породица ванбрачних парова у оба посматрана пописа, од чега је у градским насељима преко 63% (табела 6.11). Међутим, удео породица ванбрачних парова са децом и без деце у градским насељима је ипак највећи у Београдском региону – 84,3% према подацима Пописа 2022. године.

Број породица ванбрачних парова без деце у Републици Србији увећао се за 8 934, односно 18,3%, а ванбрачних парова са децом за 8 267, односно 12,7%, између Пописа 2011. и 2022. године. У Региону Шумадије и Западне Србије 2022. године било је најмање породица овог типа – свега 16,1% ванбрачних парова без деце и 17,7% ванбрачних парова са децом.

Табела 6.11. Породице ванбрачних парова и број чланова према типу породице (с децом или без њих) и типу насеља, по регионима

Регион/насеље	Укупно		Ванбрачни пар без деце		Ванбрачни пар са децом	
	2011	2022	2011	2022	2011	2022
Република Србија	116914	134115	48943	57877	67971	76238
Градска	73391	87926	32653	40923	40738	47003
Остала	43523	46189	16290	16954	27233	29235
Београдски регион	29732	37525	14330	18154	15402	19371
Градска	24649	31624	12347	15906	12302	15718
Остала	5083	5901	1983	2248	3100	3653
Регион Војводине	38867	45163	16476	19863	22391	25300
Градска	23678	28834	10839	13866	12839	14968
Остала	15189	16329	5637	5997	9552	10332
Регион Шумадије и Западне Србије	21197	22813	8523	9334	12674	13479
Градска	10584	11929	4276	5090	6308	6839
Остала	10613	10884	4247	4244	6366	6640
Регион Јужне и Источне Србије	27118	28614	9614	10526	17504	18088
Градска	14480	15539	5191	6061	9289	9478
Остала	12638	13075	4423	4465	8215	8610
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...

Регион Шумадије и Западне Србије истовремено бележи најмање уделе породица ванбрачних парова и највише уделе породица брачних парова. Овакав однос указује на очување традиционалних вредности и патријархалне породице, која је још доминантан облик породичног живота у овом региону, као и на споро прихватање алтернативних облика партнерстава. У прилог томе је и издвајање овог региона као водећег када посматрамо просечан број деце у породицама брачних партнера (графикон 6.5).

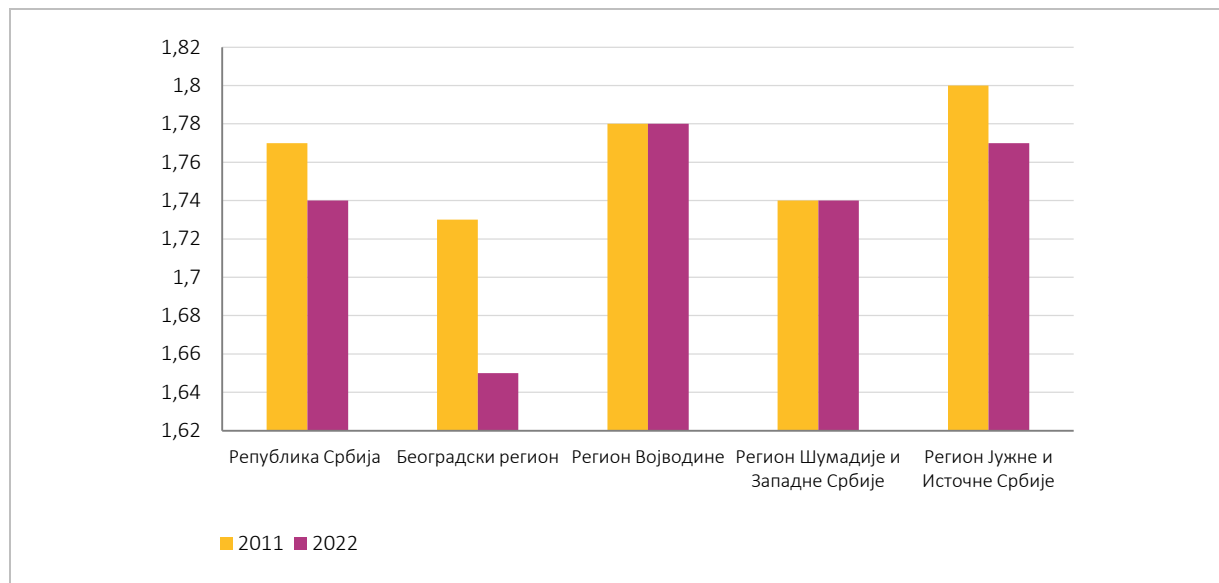
6.6.2. Структура породица ванбрачних парова према броју деце

Укупан број породица типа ванбрачни пар са децом повећао се у свим регионима између Пописа 2011. и 2022. године. Према оба пописа, на републичком нивоу најбројније су породице са једним дететом (табела 6.12). Једна трећина од укупног броја породица типа ванбрачни пар са децом живела је у Региону Војводине 2022. године. Најмањи удео овог породичног типа заступљен је у Региону Шумадије и Западне Србије, свега 17,7%. Број породица ванбрачних парова са децом смањује се у свим регионима са повећањем броја деце у породици.

Табела 6.12. Породице ванбрачних парова са децом према броју деце у породици, по регионима

Регион	Попис	Породице према броју деце - укупно	Породице са 1 дететом	Породице са 2 детета	Породице са 3 детета	Породице са 4 детета	Породице са 5 и више деце
Република Србија	2011	67971	33152	23743	7197	2538	1341
	2022	76238	38081	26097	8024	2708	1328
Београдски регион	2011	15402	7948	5087	1500	549	318
	2022	19371	10496	6345	1729	533	268
Регион Војводине	2011	22391	10914	7755	2349	874	499
	2022	25300	12396	8503	2846	1001	554
Регион Шумадије и Западне Србије	2011	12674	6243	4470	1345	425	191
	2022	13479	6628	4732	1473	450	196
Регион Јужне и Источне Србије	2011	17504	8047	6431	2003	690	333
	2022	18088	8561	6517	1976	724	310
Регион Косово и Метохија		...	...	...	...	...	...

Графикон 6.6. Просечан број деце у породицама ванбрачних парова, по регионима

Просечан број деце у породици типа ванбрачни пар са децом није претрпео значајније промене, иако је забележен благи пад, од 0,03, на републичком нивоу у периоду између пописа 2011. и 2022. године.

Највећи пад, од 0,08, забележен је у Београдском региону. У Региону Војводине и Региону Шумадије и Западне Србије просечан број деце се није променио у току посматраног периода (графикон 6.6). Просечан број деце у породицама ванбрачних парова виши је од просечног броја деце у породицама брачних парова у свим регионима, изузев у Београдском. Ова анализа сугерише да, и поред благог смањења просечног броја деце у последњем међупописном периоду, овај тип породице може допринети благом побољшању стопа фертилитета у Републици Србији уколико у наредним деценијама његов удео настави да се увећава.

6.6.3. Структура деце према старости у породицама ванбрачних парова са децом

Број деце у породицама ванбрачних парова увећао се за 10,6% у периоду 2011–2022. године, достигавши преко 132 хиљаде у 2022. Више од једне трећине овог броја (35,7%) чине деца млађа од пет година, док је свако десето дете старо 15–17 година. Број деце једино није порастао у породицама са петоро и више деце у односу на 2011. годину. У породицама са двоје деце, 2022. године забележен је највећи број деце у свим старосним категоријама (табела 6.13). Незнатан пад просечног броја деце у породицама ванбрачних парова може се објаснити благим смањењем броја деце у породицама са троје и више деце у појединим старосним категоријама. Иако је тренд кретања укупног броја деце у брачним породицама супротан тренду кретања у ванбрачним породицама, уочава се правилност да је у оба типа највећи број деце у породицама са двоје деце, у свим старосним категоријама, изузев у категорији деце старости 25 и више година.

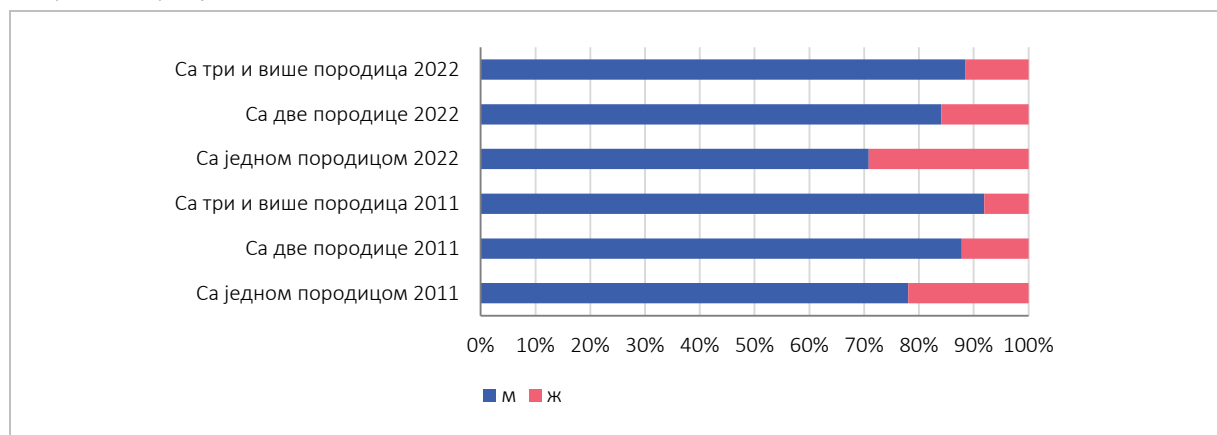
Табела 6.13. Породице ванбрачних парова са децом према броју и старости деце, Република Србија

Старосне групе	Број деце					
	Укупно	1	2	3	4	5 и више
Укупно породица 2011	67971	33152	23743	7197	2538	1341
Број деце – укупно	119971	33152	47486	21591	10152	7590
0–5	43187	15382	15623	6797	3112	2273
6–9	23138	3973	9092	5129	2851	2093
10–14	22135	3882	9044	4732	2439	2038
15–17	10708	2271	4745	2135	907	650
18–24	13998	4112	6437	2270	710	469
25 и више година	6805	3532	2545	528	133	67
Укупно породица 2022	76238	38081	26097	8024	2708	1328
Број деце – укупно	132673	38081	52194	24072	10832	7494
0–5	47376	17037	17570	7485	3244	2040
6–9	23870	4598	9934	5078	2485	1775
10–14	24304	4569	9716	5215	2713	2091
15–17	12150	2633	4862	2619	1180	856
18–24	16329	4772	6965	2941	1026	625
25 и више година	8644	4472	3147	734	184	107

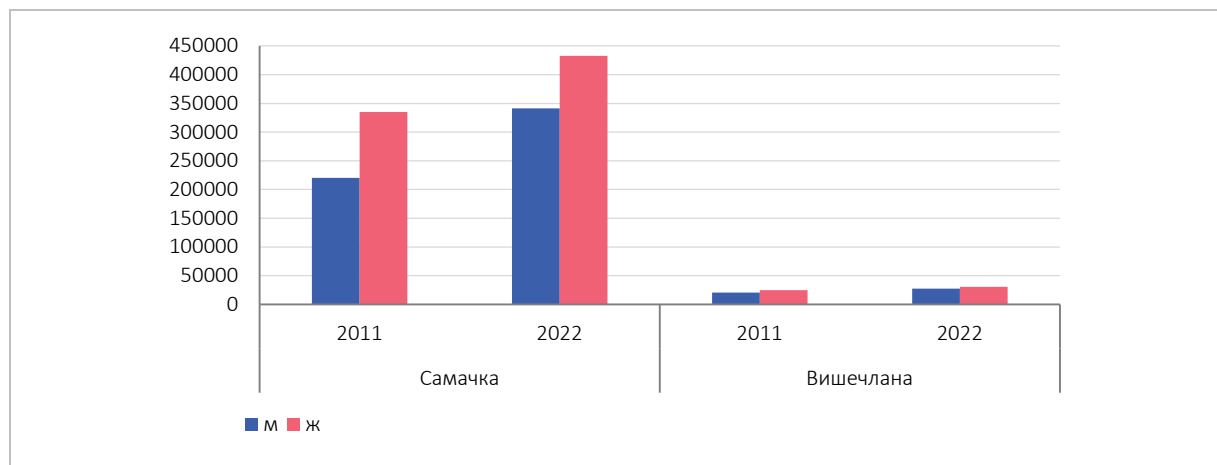
6.7. ДОМАЋИНСТВА ПРЕМА СТАРОСТИ И ПОЛУ НОСИОЦА ДОМАЋИНСТВА

Од укупног броја домаћинстава у Републици Србији 2022. године мушкарци су били носиоци 63% домаћинстава. Разлике у односу на 2011. годину иду у корист жена, чији је удео порастао за 6,8% до 2022. године (табела 6.14). У оквиру *породичних домаћинстава* 2022. године такође преовлађују мушкарци као носиоци приближно две трећине (71,9%) домаћинстава. Удео жена као носилаца домаћинства је већи у поређењу са претходним пописом када посматрамо породична домаћинства према полу лица на које се води домаћинство (графикон 6.7). „Најповољнији“ однос према полној структури заступљен је у једнопородичним домаћинствима. Према подацима Пописа из 2022. године скоро 30% жена се изјаснило као лице на које се води њихово домаћинство.

Графикон 6.7. Породична домаћинства према полу лица на које се води домаћинство, Република Србија

Графикон 6.8. Непородична домаћинства према полу лица на које се води домаћинство, Република Србија

Са порастом броја породица у домаћинствима опада удео жена као лица на које се води домаћинство. Домаћинства која се састоје из више породица углавном су патријархалног типа. Такав вид породичних домаћинстава има корене у претходним вековима, када су се породице удруживале под једним кровом због осигурања економске стабилности и опстанка, а поготово због пореза. Лица на која су се водила таква домаћинства неминовно су била мушког пола (Поповић и др., 2011).

У категорији *непородичних домаћинстава* осетна је разлика у полној дистрибуцији носилаца домаћинства у односу на категорију породичних домаћинстава. Око 60% непородичних домаћинстава 2011. године у Републици Србији водило се на лица женског пола, а 2022. године 55,6%. Наиме, удео лица женског пола на које се води домаћинство преовлађује у самачким домаћинствима, док је незнатна разлика по полу у вишечланим непородичним домаћинствима (графикон 6.8). Највећи удели жена као носилаца самачких домаћинстава су у старосним категоријама преко 65 година. Приказана анализа потврђује претходно поменуте наводе о полној структури лица у једночланим и старачким домаћинствима.

Табела 6.14. Домаћинства према старости и полу лица на које се води домаћинство према породичном саставу, Република Србија

Регион	Пол	Укупно		Породична домаћинства						Непородична домаћинства			
				са једном породицом		са две породице		са три и више породица		самачка		вишечлана	
		2011	2022	2011	2022	2011	2022	2011	2022	2011	2022	2011	2022
Укупно	С	2487886	2589344	1663729	1619945	209026	128836	14424	8726	555467	773945	45240	57892
	М	1736252	1632492	1298194	1147427	183617	108370	13262	7717	220466	341466	20713	27512
	Ж	751634	956852	365535	472518	25409	20466	1162	1009	335001	432479	24527	30380
До 29 ¹³	С	101285	135918	660383	55086	2000	1502	110	90	32058	66632	10210	12608
	М	69172	78746	43844	35300	1723	1148	108	65	18105	35652	5392	6581
	Ж	32113	57172	13063	19786	277	354	2	25	13953	30980	4818	6027
30-49	С	708991	749624	580354	552843	25555	16393	1395	879	91566	166385	10121	13124
	М	547708	506321	461143	384361	21433	13190	1217	759	57553	99911	6362	8100
	Ж	161283	243303	119211	168482	4122	3203	178	120	34013	66474	3759	5024
50-64	С	906404	759050	629776	502303	105407	47250	7161	3326	153722	192751	10338	13420
	М	662274	512846	489145	365253	92032	39502	6574	2940	69629	98008	4894	7143
	Ж	244130	246204	140631	137050	13375	7748	587	386	84093	94743	5444	6277
65-74	С	428956	593914	243742	344009	51273	45476	3169	2726	124263	191162	6509	10541
	М	273950	360788	189118	249458	46448	39375	2927	2452	33591	65860	1866	3643
	Ж	155006	233126	54624	94551	4825	6101	242	274	90672	125302	4643	6898
75 и више	С	342250	350838	152950	165704	24791	18215	2589	1705	153858	157015	8062	8199
	М	183148	173791	114944	113055	21981	15155	2436	1501	41588	42035	2199	2045
	Ж	159102	177047	38006	52649	2810	3060	153	204	112270	114980	5863	6154

¹³ Видети претходну фусноту.

ЛИТЕРАТУРА

- Bobić, M. (2012). Applying the concept of social capital in understanding marriage and family in contemporary Serbia, In *Social and cultural capitals in Western Balkan societies. Centre for Empirical Cultural Studies of South-East Europe* (pp. 41-58). Belgrade: Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade.
- Ђурђевић, Б., & Арсенијевић, Д. (2014). *Географија становништва: практикум*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство.
- Ђурђевић, Б., Арсенијевић, Д., Пенев, Г., Шобот, А., Станковић, Б., & Радивојевић, Б. (2015). Домаћинства – број и структуре. У В. Никитовић (ур.), *Популација Србије почетком 21. века* (стр. 263-292). Београд: Републички завод за статистику.
- Ђурђевић, Б., Арсенијевић, Д., & Маринковић, Д. (2016). *Географија становништва*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство.
- Ђуркин, Д., & Вукашновић, С. (2024). *Napuštene stanovi u ruralnim naseljima Jugoistočne Srbije – ima li budućnosti izvan gradova? Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja*, 17-19 oktobar, Pirot, Srbija. (307-314)
- Eurostat (2024). Number of households by household composition, number of children and age of youngest child (1 000). Database https://doi.org/10.2908/LFST_HNNHTYCH
- Поповић, М., Тимотијевић, М., & Ристовић, М. (2011). Историја приватног живота у Срба: од Средњег века до савременог доба, *Слово*, Београд.
- Породични закон. Службени гласник Републике Србије, број 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015
- Рођица, М. (2010). *Породично право*, Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe.
- Републички завод за статистику (2023а). Попис становништва, домаћинстава и станова, 2022. у Републици Србији. Домаћинства према броју чланова: подаци по насељима. Књига 3, Београд.
- Републички завод за статистику (2023б). Попис становништва, домаћинстава и станова, 2022. у Републици Србији. Породице: подаци по насељима. Књига 8, Београд.
- Sekulić, M., & Solarević, M. (2021). The Impact of Population Policies on Family Size in Serbia in the 21st Century, 5. PhD Student Symposium 2021, 24-25th April 2021 Zagreb, Croatia.
- Sekulić, M. (2022). Intercultural marriages in Vojvodina. *International conference Contemporary Trends in Tourism and Hospitality 2022, Creative Culture Capitals 17-19, November 2022, Novi Sad, Serbia*.
- Sekulić, M. (2023a). The Influence of Covid-19 on The Older Adults in Europe - A Systematic Literature Review. *Researches Review of the Department of Geography, Tourism and Hotel Management*, 52(2), 82-97. <https://doi.org/10.5937/ZbDght2302082S>
- Sekulić, M. (2023b). Partnership forms in Europe: A systematic literature review. *Family Forum*, 13, 15-45. <https://doi.org/10.25167/FF/5076>
- Ivkov Dzigurski, A., Vučković, S., Stajić, S., Sekulić, M., Bibić, L., Jovanov, J., & Dragin, A. (2022). Attitudes of university students towards institution of a marriage. *Family Forum*, 12, 15–30. <https://doi.org/10.25167/FF/4809>

7

Др Јелена Деспић*

Становништво Републике Србије у иностранству

Међународни миграциони токови се углавном анализирају из перспективе земаља дестинације. Истраживања у чијем су фокусу земље порекла знатно су мање заступљена, а нарочито она која истовремено обрађују оба аспекта. С друге стране, очигледан је недостатак поузданих и јавности доступних информација које садрже податке о миграционим токовима између земаља порекла и земаља пријема, о територијалном пореклу и демографској структури миграната, што онемогућава детаљнију анализу. Република Србија има дугогодишњу емиграциону традицију, велики број становника на раду или боравку у иностранству, са комплексном структуром емиграната и њиховом просторном дистрибуцијом. Међутим, Република Србија нема задовољавајуће статистичке податке о међународним миграцијама и карактеристикама становништва на раду или боравку у иностранству. С обзиром да директна евиденција емиграната, иако правно обавезујућа, није спровођена, подаци о емиграционим токовима нису поуздани.

У свим пописима становништва Републике Србије, почевши од 1971. године, обухваћена су и лица на раду или боравку у иностранству. Међутим, добијени резултати су, због релативно великог необухвата¹, представљали недовољно поуздан извор статистичких информација о том популационом контингенту. С друге стране, још непоузданији, слабије доступни и мање садржајни су подаци које прикупљају статистике земаља пријема, нарочито о њиховом регионалном пореклу и социодемографским обележјима. Стога, подаци пописа становништва који се односе на држављане Републике Србије који раде или бораве у иностранству, без обзира на релативно велики необухват (Reynaud и др., 2017), представљају главни извор статистичких информација о структурним одликама српске емиграције, и практично једини извор информација о њиховом територијалном пореклу и социодемографским карактеристикама.

Пописивање лица на раду или боравку у иностранству је у пописима који су спроведени између 1971. и 2002. године обављано преко домаћинстава у земљи, док је додатно пописивање вршено преко наших дипломатских представништава (пописнице су биле достављане и исељеничким удружењима и црквама, а 1981. и 1991. пописни упитници су дистрибуирани и на граничним прелазима). Иако су контроле обухвата пописа, које су се односиле и на скуп лица у иностранству, указивале на релативно малу нето грешку необухвата (Пенев & Предојевић-Деспић, 2012; Милоски-Трпица, 2002), општа је оцена да је

* Виши научни сарадник у Институту друштвених наука – Центар за демографска истраживања, Београд;
<https://orcid.org/0000-0002-3947-9974>

¹ Треба истаћи да пописом није могуће, нити је предвиђено, прикупити податке о свим грађанима на раду/боравку у иностранству. Попис становништва није предвиђен да буде извор за ове податке. Међутим, подаци су прикупљани како би се бар донекле сагледале основне карактеристике грађана Републике Србије који живе у другим земљама и, према методологији пописа, сматрају се становницима држава у којима живе. Подаци прикупљени у попису могу се посматрати само као један солидан узорак.

главни проблем приликом пописивања тих лица њихов непотпуни обухват (Станковић, 2006; Ковачевић, 1995), посебно у случајевима када су сви чланови домаћинства ван земље или када је реч о лицима која дуго борава у иностранству. Додатни изазов у том смислу је и то што су се приликом спровођења пописа у 2011. и 2022. години информације о лицима у иностранству прикупљале само преко изјава чланова домаћинства у земљи.

7.1. КРЕТАЊЕ БРОЈА ГРАЂАНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ИНОСТРАНСТВУ

Пописом 2022. обухваћено је нешто више од 304 хиљаде грађана Републике Србије који су се налазили на раду или боравку у иностранству (табела 7.1), што представља извесно смањење (индекс 97,3) у односу на претходни попис, из 2011. године. Међутим, у Попису из 2011. уочава се чак 100 хиљада или скоро за четвртину мање регистрованих емиграната у односу на 2002. годину. Узроци овако великог смањења су бројни. Међу најважнијима, који се такође односе и на последњи међупописни период, већ су поменута промењена методологија пописивања лица на раду или боравку у иностранству, као и интензивнији одлазак високообразованих лица чији је обухват по правилу мањи. Такође, постоје и одређене разлике између последњег (2011–2022) и претходног (2002–2011) међупописног периода. У Попису из 2011. догодио се и бојкот пописа од стране становништва албанске националне припадности у општинама Бујановац и Прешево (који су у Попису 2022. пописани), регистрована је знатно већа заступљеност нових удаљених дестинација у односу на Попис из 2002. Међутим, без обзира на недовољан обухват и смањење бројности емигрантског контингента, извесно је да су током прве две деценије 21. века спољне миграције становништва Републике Србије биле мање интензивне него током последње деценије 20. века. Такође, промењен је и њихов карактер. Присилне миграције, као и оне у чијој основи су претежно политички разлози, замениле су емиграције у највећој мери мотивисане економским разлозима. Уска узрочно-последична веза са миграцијама из 90-их година 20. века, која је била присутна током претходних деценија, смањује се, посебно када се посматрају повратнички токови ка Босни и Херцеговини и Хрватској. Такође, треба споменути и утицај промена политичких граница земље на регистроване међународне миграције становништва. Након што је Црна Гора 2006. постала независна држава, миграције између две републике, које су раније регистроване као унутрашње, сада су постале међународне. Иако је према резултатима последњег пописа регистровано знатно смањење броја емиграната из Републике Србије у Црној Гори (са 5,3 на 2,5 хиљада), 2011. Црна Гора се налазила међу 15 најважнијих одредишних земаља за грађане Републике Србије. Такође, с обзиром да економски разлози, односно радне миграције, представљају преовлађујуће и све заступљеније мотиве за емиграцију, то је утицало на избор земаља дестинације и дужину боравка у иностранству, као и на повећање учешћа младог и школованог становништва у емиграционом контингенту.

Значајне регионалне разлике и у погледу емиграционих трендова и карактеристика српског емигрантског контингента, присутне још од средине 60-их година 20. века, а с временом развијане и додатно интензивиране током 90-их година, наглашене су и у међупописном периоду 2011–2022, како на нижим (општине), тако и на вишим територијалним нивоима (области и региони). Оне се углавном односе на различит интензитет емигрирања и неравномеран удео емигрантског становништва у укупном становништву. Такође, разлике по подручјима су приметне и када се разматрају карактеристике емиграције и емигрантског становништва – земље пријема, дужина боравка у иностранству, старосна и полна структура, национални састав миграната итд.

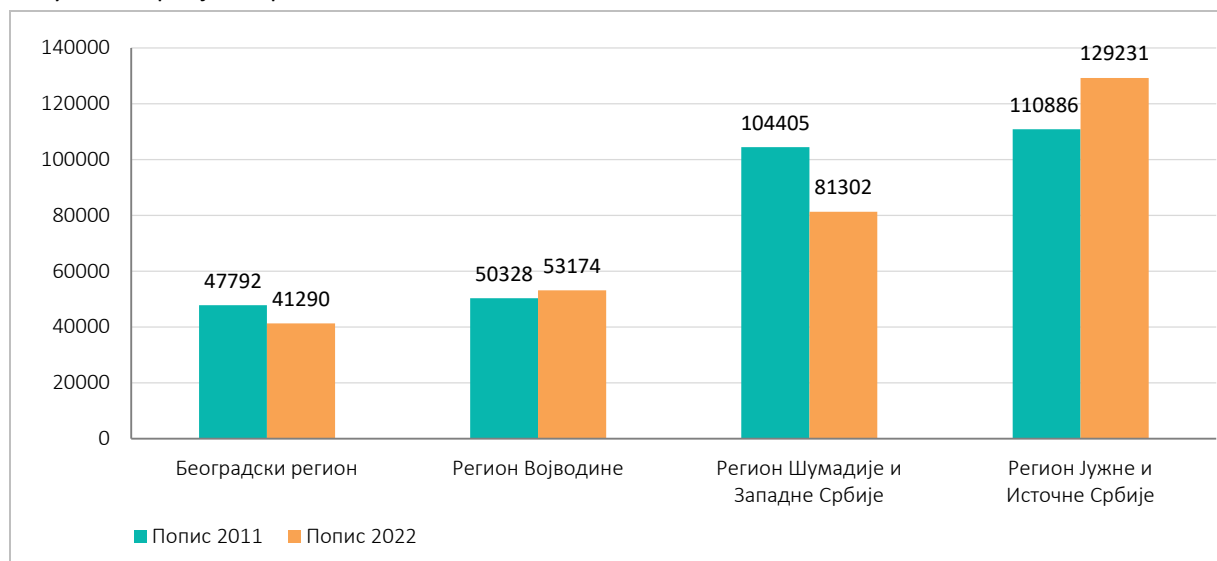
Разлике су присутне и када се разматрају само две велике функционалне територијалне целине земље, као и регионални ниво (табела 7.1). Готово 70% свих пописаних грађана Републике Србије на раду или боравку у иностранству потиче са територије Србија – југ (графикон 7.2). Истовремено, на територији Србија – југ живи 48,5% уобичајеног становништва Републике Србије. Три региона бележе ниже уделе лица у иностранству у укупном становништву у односу на републички ниво (4,6%) – Београдски регион (2,3%), Регион Војводине (3,1%) и Регион Шумадије и Западне Србије (4,3%), за разлику од Региона Јужне и Источне Србије (8,4%), који бележи удео већи за 80% у односу на просек земље.

Табела 7.1. Грађани на раду – боравку у иностранству – број и удео (%) у укупном становништву и индекси према пописима 2011. и 2022, Република Србија, по регионима

	Попис 2011		Попис 2022		2022/2011
	број	%	број	%	индекс
Република Србија	313411	100,0	304997	100,0	97,3
СРБИЈА – СЕВЕР	98120	31,3	94464	31,0	96,3
СРБИЈА – ЈУГ	215291	68,7	210533	69,0	97,8
Београдски регион	47792	15,2	41290	13,5	86,4
Регион Војводине	50328	16,1	53174	17,4	105,7
Регион Шумадије и Западне Србије	104405	33,3	81302	26,7	77,9
Регион Јужне и Источне Србије	110886	35,4	129231	42,4	116,5
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...

Резултати Пописа из 2022. показују да је, у односу на Попис из 2011. године, регистрован мањи број лица у иностранству и у северној и у јужној макроцелини. Међутим, иако је број емиграната у Србији – север мањи, у Региону Војводине је регистрован већи број лица на раду/боравку у иностранству у односу на претходни попис (50 хиљада у Попису 2011, односно 53 хиљаде лица у Попису 2022) и већи удео у укупном броју емиграната из Републике Србије (16,1% у Попису 2011, односно 17,4% у Попису 2022). У Београдском региону је пописан значајно мањи број лица на раду или боравку у иностранству (41 хиљада лица у Попису 2022, према 48 хиљада у Попису 2011), што се одразило и на нижи удео у укупном емиграционом контингенту Републике Србије у односу на контингент емиграната пописан 2011. године (13,5% у Попису 2022, према 15,2% у Попису 2011). С обзиром на то да становништво у иностранству не може да буде у потпуности обухваћено пописом, међу најважнијим разлозима пада броја емиграната у овом региону у последњој деценији су све мање могућности да пописивачи добију податке о одсутним лицима. Неретко, реч је о емиграцији целе породице, односно немогућности да се информације о њима добију од рођака (или комшија, које су такође биле извор информација у руралним подручјима) који живе у Београду и другим урбаним подручјима у земљи. Значајне разлике су регистроване и у јужној макроцелини Републике Србије (графикон 7.1).

Графикон 7.1. Број грађана на раду – боравку у иностранству, према пописима 2011. и 2022, Република Србија, по регионима

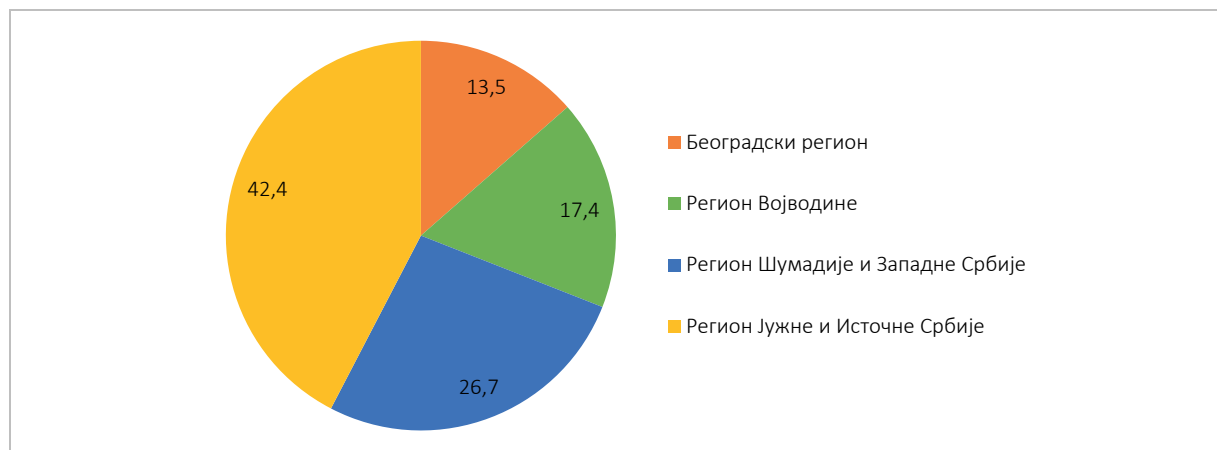

Регион Шумадије и Западне Србије бележи највеће разлике у броју пописаних емиграната у пописима 2011. и 2022. У Попису 2011. пописано је 104 хиљаде емиграната, што је чинило трећину целокупног емиграционог контингента (33,3%), а у Попису 2022. године 81 хиљада, што чини нешто више од четвртине укупног броја српских емиграната (26,4%). Супротно томе, у Региону Јужне и Источне Србије регистрован је значајно већи број емиграната (129 хиљада) у односу на емигранте са овог подручја пописане 2011. године (111 хиљада). Њихов број је 2022. чинио 42,2% укупног емиграционог контингента, док је 2011. био видно нижи (35,4%). Иако је могуће да је у руралним подручјима подрегистрација емиграната била мања него у градским срединама, евидентно је да је један од најважнијих разлога већег броја емиграната из Региона Јужне и Источне Србије регистрација емиграната албанске националности који су бојкотовали претходни попис становништва.

7.2. МИГРАЦИОНА ОБЕЛЕЖЈА И ПРОСТОРНА ДИСТРИБУЦИЈА ГРАЂАНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ИНОСТРАНСТВУ

Међу најважнијим карактеристикама емиграције становништва Републике Србије, почевши од друге половине 20. века све до последњег пописа, јесте изражена територијална хетерогеност. Регионалне разлике се уочавају и при анализи података на нижим (општине) и на вишим административним нивоима. Оне се односе како на број и уделе емиграната у укупном становништву, тако и на друге важне карактеристике емиграције и становништва у иностранству (земље дестинације, просечна дужина боравака у иностранству, старосна и полна структура, образовне карактеристике или национални састав емиграната из Републике Србије). Разлози за изражене регионалне разлике су бројни и дугују се и факторима привлачења у земљама дестинације и факторима одбијања. Видне неједначености у почетку масовнијег одласка становништва у иностранство у првом емиграционом таласу на такозвани привремени рад и боравак (Пенев & Предојевић-Деспић, 2012), које се најбоље уочавају преко анализе података на општинском нивоу, биле су условљене разликама у економској развијености, обиму незапослености, географском положају и др., и у великој мери су одредиле емиграциони развитак у деценијама које су следиле. У том смислу, важне су и разлике у старосној и образовној структури становништва на општинском нивоу, а током последње деценије 20. века и периода дубоке политичке и економске кризе уочава се и раст значаја етничке компоненте у емиграцији становништва Републике Србије (Предојевић-Деспић & Пенев, 2016; Станковић, 2014).

Графикон 7.2. Удео (%) међународних миграната по регионима у укупном броју међународних миграната, према Попису 2022, Република Србија

На нижим територијално-административним нивоима, нарочито на општинском нивоу (карта 7.1), уочавају се најнаглашеније регионалне разлике. Удео становништва у иностранству у укупном становништву општина, према Попису 2022, кретао се у интервалу од 0,77% (Ивањица) до 42,06% (Прешево). Такође, у готово трећини општина (52 од 168) овај удео био је најмање упола нижи од просека за Републику Србију. Учешће тих општина у укупном пописаном становништву у земљи износило је 34,77%, док је њихов удео у укупном становништву Републике Србије у иностранству био знатно мањи (13,68%). Са друге стране, у 22 општине регистрован је двоструко већи удео емиграната у укупном становништву општине у односу на просек Републике Србије. То су општине у којима је живео тек сваки шеснаести (6,16%) становник Републике Србије (у земљи), док је чак свако треће лице (37,47%) из Републике Србије на раду или боравку у иностранству било из ових општина.

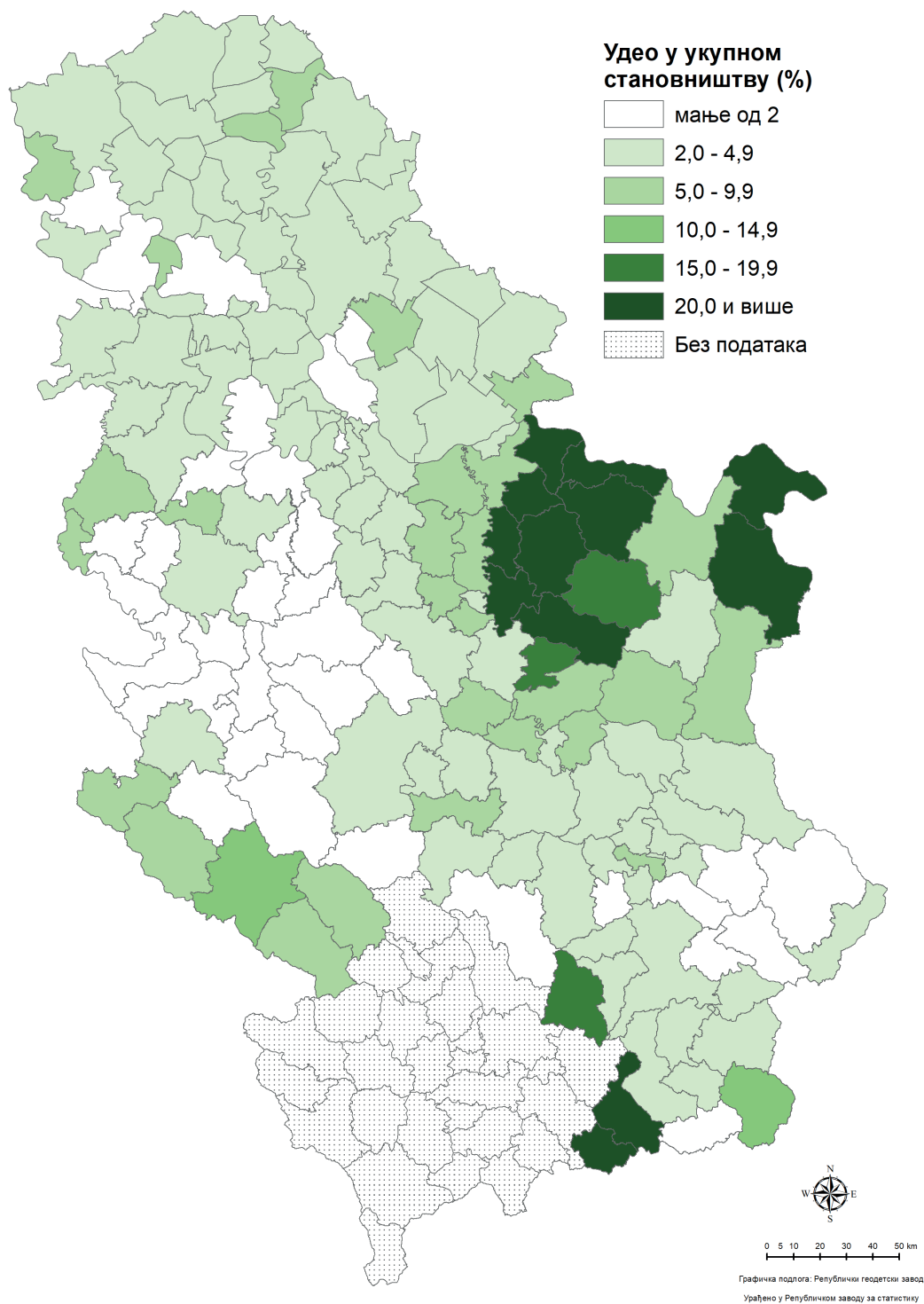
У односу на Попис из 2011, број општина са релативно ниским (до 50% републичког просека) уделом емиграната се незнатно повећао (са 50 на 52 општине), а са релативно високим (двоструко већи од републичког просека) незнатно смањено (са 23 на 22 општине). Иако у обе групе није било битнијих промена општина које су улазиле у њихов састав (осим у општинама Бујановац и Прешево, у којима због бојкота албанског становништва Пописа из 2011. није пописана велика већина емиграната са њихове територије), оне су повећале своја учешћа у укупном пописаном броју грађана Републике Србије на раду или боравку у иностранству. Треба нагласити да је у исто време забележено знатно повећање удела општина са ниским учешћем емиграната у укупном становништву у земљи (за трећину), односно смањење удела општина са релативно високим учешћем емиграната у укупном становништву у земљи (за трећину).

Врло неуједначени удели лица на раду или боравку у иностранству у укупном становништву по општинама, као и тренд повећања разлика, утицали су и на хетерогену просторну дистрибуцију тог емиграционог контингента (Предојевић-Деспић & Пенев, 2016; Деспић, 2015). Град Београд, посматран као целина, има далеко највећи број емиграната из Републике Србије (41,3 хиљаде). Од других већих урбаних центара у овој групи су: Нови Сад, који је био стално у групи градова са највећим бројем емиграната (5,7 хиљада 2011. и 7,2 хиљаде 2022), Ниш, који у односу на раније пописе (Деспић, 2015) бележи знатан пораст (5,7 хиљада 2011. и 8,6 хиљада 2022), и Крагујевац, са минималним порастом броја емиграната у односу на претходни попис (4,9 хиљада 2011. и 5,1 хиљада 2022).

Поред већих градова, групу општина са највећим бројем становника у иностранству, али и уделом емиграната у укупном становништву (у земљи и иностранству) углавном сачињавају популационо мање општине. Општина Неготин (8,9 хиљада односно 23,97% у 2022) убраја се међу општине са највећим бројем емиграната према резултатима неколико последњих пописа. Изразито велики број становника у иностранству и у 2022. години имају Петровац на Млави (9,4 хиљаде и 26,59%), Кучево (6,2 хиљаде и 34,61%) и још десетак општина из Браничевског, Поморавског и Борског округа, као и санџачке општине/градови нарочито Нови Пазар. Велики број и удео становништва у иностранству у последњем попису регистрован је и у општинама на југу земље – Прешеву (24,3 хиљаде и 42,06%) и Бујановцу (12,9 хиљада и 23,84%).

Изнете анализе говоре да се у Републици Србији, према концентрацији становништва у иностранству, као и према процентном учешћу лица на раду или боравку у иностранству у укупном становништву, наставља тренд очувања три зоне изразите емиграције (карта 7.1): прве и најстарије у источној Србији, формиране још у првом емиграционом таласу економске емиграције у другој половини 60-их и почетком 70-их година прошлог века, друге, коју чине две општине на југу Србије – Бујановац и Прешево, формиране током 80-их, и треће зоне, коју сачињавају санџачке општине, формиране током 90-их година 20. века (Пенев & Предојевић-Деспић, 2012; Деспић, 2015; Предојевић-Деспић & Пенев, 2016).

Карта 7.1. Грађани на раду – боравку у иностранству у укупном становништву општине (у земљи и иностранству), према Попису 2022, Република Србија

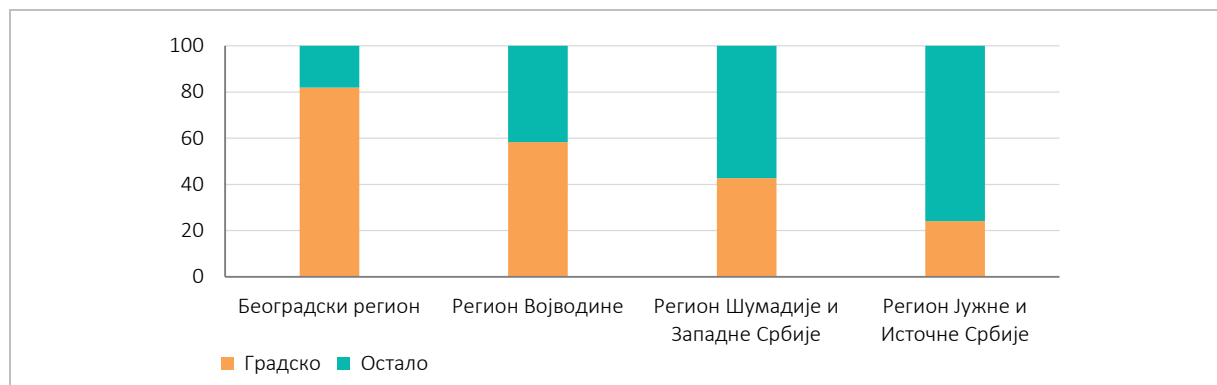
Табела 7.2. Основни подскупови грађана на раду – боравку у иностранству према типу насеља, по Попису 2022, Република Србија, по регионима

	Тип насеља	Укупно	Лица на раду		Чланови породице		Студенти		Остали	
			број	%	број	%	број	%	број	%
Република Србија	укупно	304997	201610	66,1	79595	26,1	10488	3,4	13304	4,4
	градско	130730	87683	67,1	27766	21,2	7968	6,1	7313	5,6
	остало	174267	113927	65,4	51829	29,7	2520	1,4	5991	3,4
Београдски регион	свега	41290	27283	66,1	7741	18,7	3422	8,3	2844	6,9
	градско	33807	22085	65,3	6044	17,9	3218	9,5	2460	7,3
	остало	7483	5198	69,5	1697	22,7	204	2,7	384	5,1
Регион Војводине	свега	53174	39106	73,5	8589	16,2	2835	5,3	2644	5,0
	градско	31027	22677	73,1	4650	15,0	2085	6,7	1615	5,2
	остало	22147	16429	74,2	3939	17,8	750	3,4	1029	4,6
Регион Шумадије и Западне Србије	свега	81302	53082	65,3	22666	27,9	2256	2,8	3298	4,1
	градско	34733	22243	64,0	9389	27,0	1520	4,4	1581	4,6
	остало	46569	30839	66,2	13277	28,5	736	1,6	1717	3,7
Регион Јужне и Источне Србије	свега	129231	82139	63,6	40599	31,4	1975	1,5	4518	3,5
	градско	31163	20678	66,4	7683	24,7	1145	3,7	1657	5,3
	остало	98068	61461	62,7	32916	33,6	830	0,8	2861	2,9
Регион Косово и Метохија		...	...	...	...	...	...	...	...	...

Подскупови лица из Републике Србије на раду или боравку у иностранству су, од прошлог пописа становништва, поред лица на раду и чланова породице, употпуњени категоријама студената у иностранству, као и лица која у иностранству бораве услед осталих разлога (Станковић, 2014). Далеко су најзаступљенија лица на раду у иностранству, која чине чак две трећине свих регистрованих емиграната из Републике Србије (табела 7.2). У односу на претходни попис, удео ове групе је порастао за четвртину (са 53,1 на 66,1%). Њена висока заступљеност забележена је на нивоу свих региона, иако постоје извесне разлике. Највећи удео има Регион Војводине, где скоро три четвртине емиграната спада у групу лица на раду (73,5%), а најмањи Регион Јужне и Источне Србије (63,2%), и поред тога што је чак сваки четврти емигрант из тог дела земље. Емигранти који потичу из градских средина имају нешто више уделе и у укупној емигрантској популацији и у групи лица на раду од оних пореклом из осталих насеља у Београдском и Региону Војводине (графикон 7.3). Међутим, већину лица на раду у иностранству чини становништво које потиче из руралних подручја Републике Србије, што се у највећој мери дугује специфичностима Региона Јужне и Источне Србије, и у урбанистичком и емиграционом смислу, и разликама у односу на друге регионе, које су забележене у овом и претходним пописима.

Сваки четврти мигрант (26,1%) припада групи чланова породице, где такође емигранти пореклом из руралних подручја јужне и источне Србије бележе више вредности у односу на друге регионе. У односу на Попис из 2011, забележено је смањење удела ове групе за скоро 30%. Највеће смањење и апсолутног и релативног броја у овој групи забележено је у Региону Шумадије и Западне Србије, и код градског становништва и код становништва из осталих насеља. Од укупно 10,5 хиљада студената из Републике Србије у иностранству чак три четвртине потиче из градских насеља, а половина из урбаних делова Београда и Војводине. Иако је, у односу на претходни попис, забележен нешто мањи број студената из земље који студирају у иностранству, натпросечни удели по регионима се углавном дугују високој заступљености емиграната из урбаних средина у оквиру емигрантског контингента из Београдског региона и Региона Војводине (Станковић, 2014).

Графикон 7.3. Удео међународних миграната из градских и осталих насеља у укупном броју међународних миграната, према Попису 2022, Република Србија, по регионима

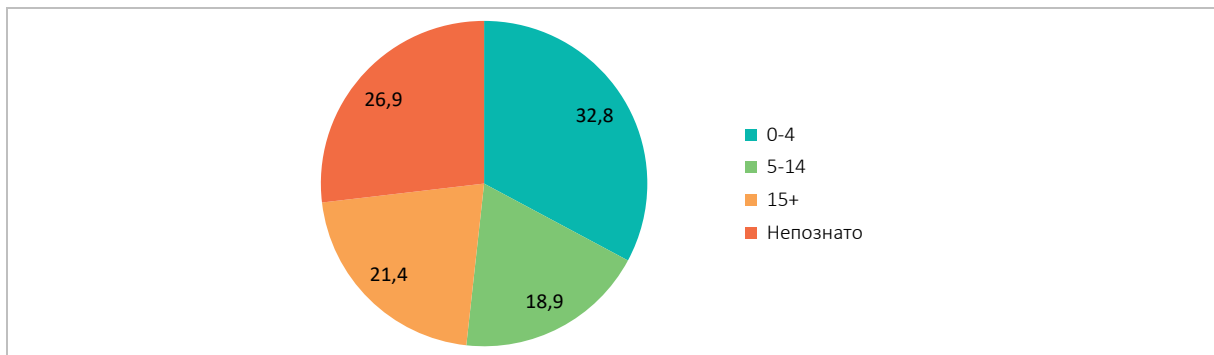

Међу лицима на раду у иностранству бројнији су мушкарци, којих има 121,0 хиљада наспрам 80,6 хиљада жена. Обрнута ситуација је код емиграната који у иностранству бораве као чланови породице. Међу њима је 36,4 хиљаде мушкараца и 43,2 хиљаде жена. Жене су бројније и у категорији студентске популације у иностранству (5,8 хиљада у односу на 4,7 хиљада мушкараца), као и код емиграната који су у иностранству из осталих разлога (7,3 хиљаде жена у односу на 6,0 хиљада мушкараца).

Иако подаци о дужини боравка у иностранству имају видних недостатака, и услед методолошких ограничења, начина прикупљања података, на посредан начин показују како мигрантска популација реагује на факторе одбијања или потиска и у извесној мери омогућавају увид у понашање одређених група миграната током временаведеног у иностранству. Ови подаци (графикон 7.4) показују да се највећи број пописаних емиграната из Републике Србије у иностранству налази краће од пет година (100,1 хиљада или једна трећина укупног броја), тек сваки десети између пет и девет година, а сваки четврти дуже од 15 година. Међутим, за чак четвртину свих лица у иностранству (26,9%) није доступан податак о дужини боравка, што није био случај у претходном попису. Такође, у односу на Попис из 2011, нижи је удео емиграната који у иностранству бораве краће од годину дана (15,8% у 2022, а 25,2% у 2011). Најдуже у иностранству бораве лица на раду, нарочито жене. Студенти као целина се задржавају најкраће (чак 45,2% борави краће од пет година, а свега 6,6% десет година и дуже), с тим што студенткиње имају нешто краћи просечни боравак од својих колега студената (табела 7.3).

Табела 7.3. Основни подскупови грађана на раду – боравку у иностранству према дужини боравка и полу, по Попису 2022, Република Србија

	Укупно			Лица на раду			Чланови породице			Студенти			Остали		
	с	м	ж	с	м	ж	с	м	ж	с	м	ж	с	м	ж
Република Србија	304997	168067	136930	201610	121004	80606	79595	36408	43187	10488	4698	5790	13304	5957	7347
0-4	100146	56419	43727	60096	38149	21947	27957	12851	15106	5480	2368	3112	6613	3051	3562
5-9	35393	19391	16002	22769	13516	9253	10402	4877	5525	1308	607	701	914	391	523
10 и више	87544	45454	42090	64846	35486	29360	18719	8265	10454	697	326	371	3282	1377	1905
Непознато	81914	46803	35111	53899	33853	20046	22517	10415	12102	3003	1397	1606	2495	1138	1357
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
0-4	32,8	33,6	31,9	29,8	31,5	27,2	35,1	35,3	35,0	52,3	50,4	53,7	49,7	51,2	48,5
5-9	11,6	11,5	11,7	11,3	11,2	11,5	13,1	13,4	12,8	12,5	12,9	12,1	6,9	6,6	7,1
10 и више	28,7	27,0	30,7	32,2	29,3	36,4	23,5	22,7	24,2	6,6	6,9	6,4	24,7	23,1	25,9
Непознато	26,9	27,8	25,6	26,7	28,0	24,9	28,3	28,6	28,0	28,6	29,7	27,7	18,8	19,1	18,5

Графикон 7.4. Удео (%) међународних миграната према дужини рада – боравка у иностранству (у годинама), по Попису 2022, Република Србија

У Републици Србији су, у погледу дестинација спољних миграција, присутне знатне регионалне разлике. Почетак савремених, пре свега економски мотивисаних миграција, који се везује за емиграцију од средине 1960-их, био је усмерен ка западноевропским земљама, али су, иако мање интензивни, континуирано били присутни и прекоморски миграциони токови, првенствено ка САД и Аустралији. С тим у вези, од великог значаја је успостављање мигрантских мрежа (односно њихово одсуство), које су се током неколико деценија развијале између земаља дестинације и одређених регионалних центара и неретко формирале јаке ланчане миграције (Пенев & Предојевић-Деспић, 2012; Предојевић-Деспић, 2010). Крајем 20. и почетком 21. века регионалне разлике су додатно интензивирале услед рата и дубоке економске кризе. Поред тога, након уласка Републике Србије на „белу“ шенгенску листу, односно добијања могућности да после дугог низа година српски држављани без визе туристички бораве у земљама европског простора до три месеца у току пола године, одвијало се даље усложњавање регионалних разлика, и појавиле су се нове дестинације, које до тада нису биле толико привлачне за српске држављане. Такође, растућа интернационализација школства, а нарочито високог образовања, као и све већа потражња за стручном и високообразованом радном снагом, утицала је на интензивнији раст значаја земаља дестинације (табела 7.4), које су и раније биле актуелне за студентску и високообразовану популацију наших грађана (Деспић, 2015; Предојевић-Деспић & Пенев, 2016).

Табела 7.4. Грађани на раду – боравку у иностранству према држави рада – боравка, по пописима 2011. и 2022, Република Србија

Државе	Попис 2011		Попис 2022	
	број	%	број	%
Укупно	313411	100,0	304997	100,0
Босна и Херцеговина	6514	2,1	3816	1,3
Хрватска	2145	0,7	1902	0,6
Црна Гора	5376	1,7	2535	0,8
Словенија	4638	1,5	9075	3,0
Македонија	951	0,3	1096	0,4
Аустрија	70488	22,5	60574	19,9
Немачка	55999	17,9	72844	23,9
Швајцарска	41008	13,1	49405	16,2
Италија	23340	7,4	14597	4,8
Француска	20231	6,5	16038	5,3
САД	13504	4,3	10875	3,6

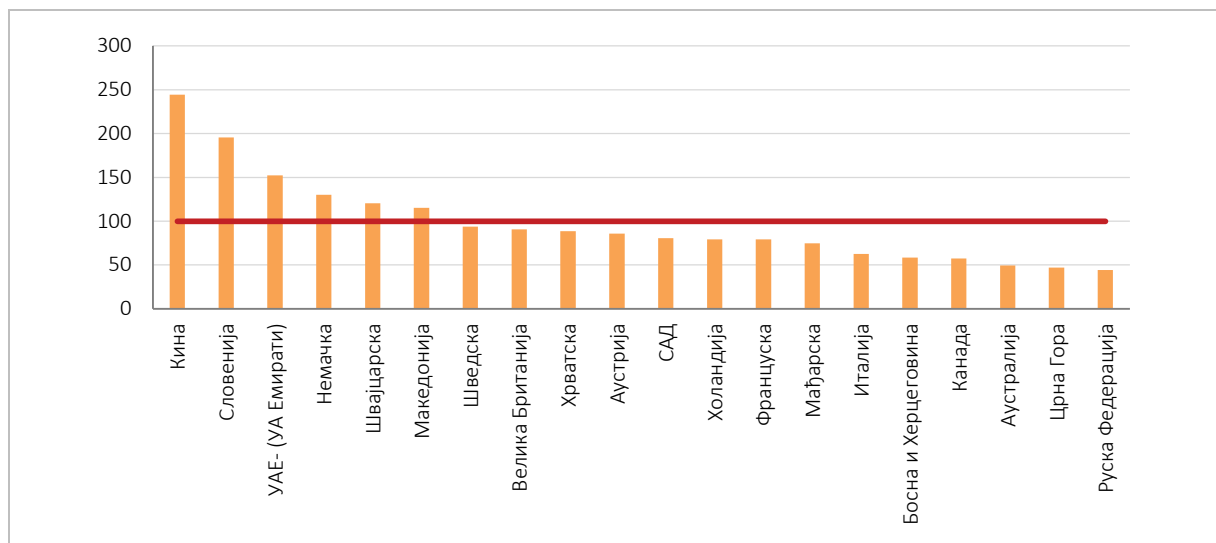
	Попис 2011		Попис 2022	
	број	%	број	%
Шведска	10925	3,5	10227	3,4
Канада	6226	2,0	3572	1,2
Руска Федерација	5983	1,9	2656	0,9
Мађарска	5375	1,7	4021	1,3
Холандија	4189	1,3	3322	1,1
Аустралија	3760	1,2	1854	0,6
Велика Британија	3516	1,1	3190	1,0
Кина	259	0,1	633	0,2
УАЕ (УА Емирати)	1089	0,3	1657	0,5
Остале земље	20238	6,5	28698	9,4
Непознато	7657	2,4	2410	0,8

Немачка традиционално представља главну дестинацију за емигранте из Републике Србије. Зачетак тих трендова је био још у периоду између два светска рата. Емиграција се осетно интензивирала средином 1960-их и масовнијим одласком држављана Републике Србије на тзв. привремени рад и боравак у иностранство по основу првих билатералних међудржавних споразума. Јак интензитет емигрирања ка Немачкој се одржава све до последњег пописа становништва, и поред појављивања нових земаља дестинације. У Попису из 2022. у Немачкој је регистровано скоро 73 хиљаде лица из Републике Србије, односно скоро четвртина (23,9%) укупног броја, што је чини најзначајнијом дестинацијом за емигранте из Републике Србије. Иако је од 1981. до 2022. године Немачка била најпривлачнија дестинација, само у Попису из 2011. године је била сврстана на друго место (Деспић, 2015), када Аустрија преузима примат.

Аустрија је, према подацима свих других пописа између 1981. и 2022, друга највећа земља пријема за српске емигранте. Према Попису из 2022. у њој је регистровано нешто више од 60 хиљада емиграната, што чини тек нешто мање од 20% укупне емигрантске популације Републике Србије. Иако је током времена у Немачкој и Аустрији дошло до извесног смањивања броја и удела, у ове две земље и даље одлази убедљиво највећи број лица из Републике Србије. Један од разлога извесног смањења регистрованих емиграната у ове две земље је тај што су оне међу најстаријим дестинацијама за наше грађане и, у поређењу са ранијим пописима, у последњем међупописном периоду је евидентан већи број повратника пензионера. У многим традиционалним земљама имиграције за становништво Републике Србије подрегистрација је већа због немогућности пописивања лица која су емигрирала у првим емиграционим таласима, као и због чињенице да су у великој мери целе породице емигрирале из земље. Интензитет натурализације у земљама пријема, нарочито прве и по и друге генерације емиграната из Републике Србије представља такође важан фактор све веће подрегистрације (Arandarenko, 2022).

Швајцарска, Француска и Шведска су међу традиционалним земљама дестинације у које наши грађани и даље одлазе, иако је пад њиховог броја из пописа у попис све већи. У Швајцарској је 2022. регистровано скоро 50 хиљада емиграната из Републике Србије и, у односу на претходни попис, број је повећан за скоро петину. Рекордан број емиграната у овој земљи забележен је у Попису из 2002. (66 хиљада). У Француској је регистровано 16 хиљада, док их је у 1981, када је забележен и највећи број, било двоструко више. У Шведској је 2022. регистровано 11 хиљада емиграната из Републике Србије, и у овој земљи је и у ранијим пописима регистрован приближан број, са изузетком 2002, када је било 14 хиљада лица из Републике Србије. Италија је такође земља пријема, у коју су се током 90-их година 20. века интензивније почели усељавати грађани Републике Србије, у којој је регистрован значајни пад броја емиграната, нарочито у последњем међупописном периоду (са 23 хиљаде на 14,5 хиљада). Поред наведених земаља, значајније смањење броја емиграната је било и у земљама из окружења (Црна Гора, Хрватска, Босна и Херцеговина, Мађарска), као и у земљама које су током 90-их година 20. века или почетком 21. века спадале међу значајније земље дестинације (Канада, Аустралија, Руска Федерација). Међу државама у којима је забележен знатан пораст броја емиграната из Републике Србије су Немачка и Швајцарска, док је интензивнији пораст био само у неколико земаља које су однедавно постале атрактивне за наше грађане, као што су Уједињени Арапски Емирати и Кина (графикон 7.5). Словенија је једина из региона некадашње Југославије у којој се повећава број наших емиграната. Један од разлога је интензивирање миграција студената, али и радних миграција, у угоститељству, а првенствено у грађевинском сектору (Jevšnik & Cukut Krilić, 2016).

Графикон 7.5. Лица на раду – боравку у иностранству према држави рада и боравка, по пописима 2011. и 2022. (индекс 2022/2011), Република Србија

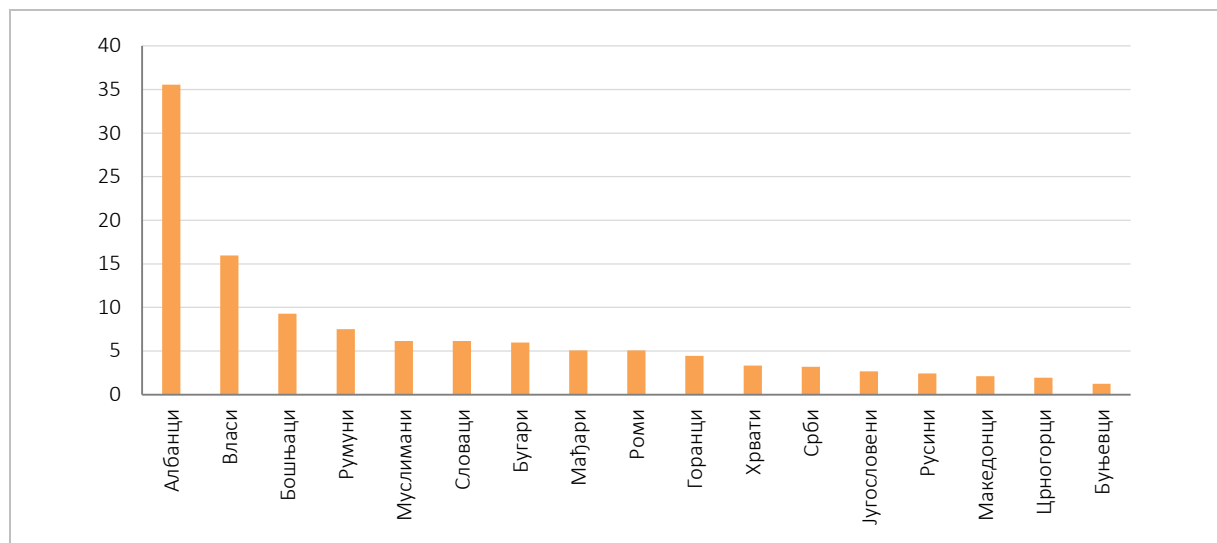
7.3. ГЛАВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ГРАЂАНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ИНОСТРАНСТВУ

7.3.1. Етнички састав становништва Републике Србије у иностранству

Хетерогеност етничке структуре укупног становништва Републике Србије нужно се одражава и на етничку разноликост становништва Републике Србије у иностранству. Такође, бројност појединих етничких група у великој мери детерминише и бројност емиграната одређене националности. Уколико се посматрају најбројније националности у земљи (Срби, Мађари, Бошњаци, Муслимани, Роми и Албанци), оне су најбројније и у иностранству, али уз знатне разлике у уделима. Срби, као већински народ, чине 80,6% у уделу укупног становништва, што је знатно више него што емигранти српске националности чине у емигрантском контингенту Републике Србије (57,9%). То је нешто нижи удео у односу на Попис из 2011. и за стално становништво и за становништво у иностранству (83,3% односно 61,9%). Поред Срба, од националности које имају више од 1 000 емиграната у иностранству, само Хрвати имају нешто нижи удео емиграната у односу на удео у укупном становништву у земљи и иностранству. Од других националности, умерено веће уделе у иностранству него у Републици Србији имају Мађари (3,2% према 2,8%), Роми (2,3% према 2,0%), Словаци (0,9% према 0,6%) и Румуни (0,6% према 0,3%). Знатно више уделе имају Бошњаци (5,2% према 2,3%), Власи (1,3% према 0,3%) и Албанци (11,2% према 0,9%).

Када се посматрају удели емиграната одређене националности у укупном броју припадника њихове етничке заједнице (у земљи и иностранству), уочавају се, такође, веома наглашене разлике. Најниже вредности имају Буњевци (1,8%), а највише Албанци, код којих је регистровано да се чак више од трећине припадника укупног броја налази у иностранству (35,6%). Према анализираном рангу релативних удела емиграната истичу се још Власи (16,0%), Бошњаци (9,3%), Румуни (7,5%) и Муслимани (6,2%). Такође, треба истаћи да десет етничких заједница у чијем саставу је регистрована натпросечна заступљеност емиграната у односу на републички просек чине чак четвртину укупног емиграционог контингента (25,3%), док је у контингенту становништва Републике Србије у земљи тек сваки десети грађанин регистрован као припадник ових националности (9,8%). Са друге стране, остале приказане националности (графикон 7.6), чији је ранг испод просека за Републику Србију, чине 58,9% укупног броја емиграната, а чак 82,5% становништва присутног у земљи.

Графикон 7.6. Ранг релативних удела (%) емиграната појединих националности у укупном броју припадника њихове етничке заједнице (у земљи и иностранству), по Попису 2022, Република Србија

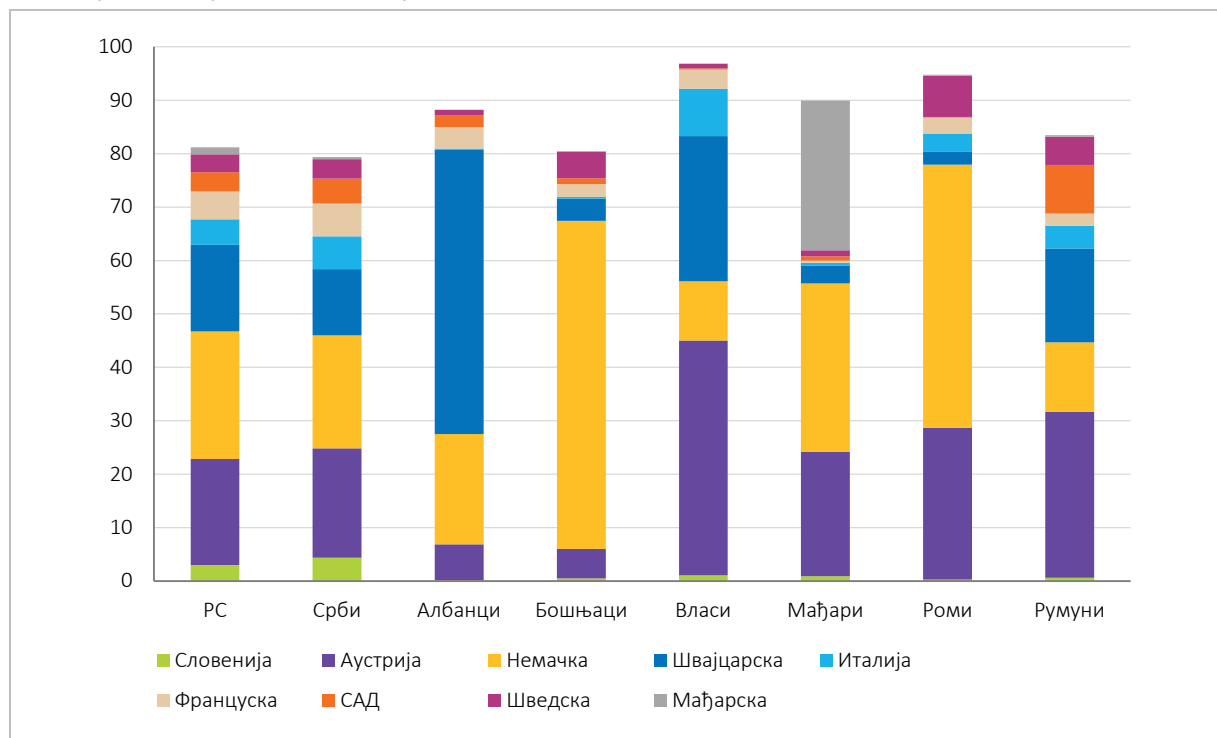
Табела 7.5. Удео (%) грађана на раду – боравку у иностранству према националној припадности и земљи рада – боравка, по Попису 2022.

Држава рада - боравка	Укупно	Срби	Албанци	Бошњаци	Власи	Мађари	Роми	Румуни
Словенија	3,0	4,3	0,1	0,5	1,1	0,9	0,3	0,6
Аустрија	19,9	20,5	6,8	5,5	44,0	23,3	28,4	31,1
Немачка	23,9	21,1	20,6	61,4	11,0	31,5	49,2	13,0
Швајцарска	16,2	12,4	53,3	4,2	27,2	3,3	2,4	17,6
Италија	4,8	6,1	0,2	0,3	8,8	0,6	3,4	4,3
Француска	5,3	6,2	4,0	2,4	3,6	0,4	3,1	2,2
САД	3,6	4,6	2,2	1,1	0,2	0,8	0,1	9,1
Шведска	3,4	3,6	1,0	5,0	0,9	1,1	7,7	5,3
Руска Федерација	0,9	1,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2
Мађарска	1,3	0,4	0,0	0,0	0,0	28,0	0,2	0,3
Холандија	1,1	1,2	0,2	2,4	0,6	1,2	0,6	0,3
Аустралија	0,6	0,8	0,2	0,3	0,3	0,3	0,0	0,1
Велика Британија	1,0	1,2	0,4	0,1	0,2	3,5	0,0	0,3
Остале земље	14,2	15,8	10,5	15,5	1,6	3,9	3,9	15,2
Непознато	0,8	0,7	0,5	1,2	0,5	1,1	0,6	0,4

Срби у свим земљама пријема, осим у Мађарској, представљају апсолутну већину емиграната из Републике Србије. Њихово учешће је највеће у Уједињеним Арапским Емиратима (85,6%) и Кини (83,7%), а од земаља са већим бројем наших емиграната у Словенији (84,4%), Канади (80,1%), САД (75,0%), Италији (73,9%) и Француској (68,0%). У три највеће емиграционе земље, ситуација је нешто другачија. У Аустрији је тек нешто изнад просека (59,8%), а у Немачкој, а нарочито Швајцарској, испод

просека (51,2% односно 44,3%). Када се посматрају земље дестинације, поготово оне традиционалне, према уделу емиграната из Републике Србије према националној припадности, уочава се колико су мигрантске мреже између чланова исте заједнице, а нарочито породице, важне за одржавање ланчаних миграција (Предојевић Деспих, Пенев, 2012) (табела 7.6). Сваки пети Србин у иностранству је у Аустрији и Немачкој (20,5% односно 21,1%), а сваки осми у Швајцарској (12,4%). Од других националности, од укупног броја Влаха у иностранству, у Аустрији се налази чак 44,0%, а у Немачкој 27,2%, док их је у Немачкој знатно мање (11%). За разлику од њих, 61,4% Бошњака борави или ради у Немачкој (графикон 7.7), док их је у Аустрији и Швајцарској далеко мање (5,5% односно 4,2%). Више од половине (53,3%) Албанаца је у Швајцарској, петина (20,6%) у Немачкој, а тек 6,8% у Аустрији. Половина Рома је у Немачкој (49,2%), више од четвртине у Аустрији (28,4%), а тек 2,4% у Швајцарској. Мађари су од традиционалних земаља имиграције у највећој мери регистровани у Немачкој (31,5%) и Аустрији (23,3%). Међутим, Мађарска је једина значајнија земља имиграције у којој велику већину емиграната из Републике Србије чине припадници једне националне припадности, и то Мађари. Од укупног броја емиграната из Србије у Мађарској, Мађари чине 68%. Такође, скоро 30% укупног броја емиграната мађарске националне припадности се налази на раду или боравку у Мађарској. Важно је напоменути да су високи удели емигрантске популације одређених националних припадности били регистровани и у ранијим пописима становништва (Пенев & Предојевић-Деспих, 2012; Деспих, 2015; Предојевић-Деспих & Пенев, 2016).

Графикон 7.7. Удео (%) лица на раду – боравку у иностранству према националној припадности и земљи рада – боравка, по Попису 2022.

7.3.2. Старосно-полни састав становништва Републике Србије у иностранству

Подаци последњег пописа показују да је број емиграната већи од емигранткиња из Републике Србије (55,1% у односу на 44,9%). Мушкарци су бројнији у свим великим старосним групама. У односу на прошли попис, као и на раније пописе, потврђује се правилност о селективности миграната, нарочито када се говори о радним мигрантима. Међутим, у овом попису је регистрована приметно виша стопа маскулинитета у односу на протекле пописе (122,7 у односу на 114,5 у 2011, односно 114,1 у 2002). Ако се упореди емигрантски контингент са сталним становништвом у Републици Србији, уочавају се видне разлике у полној структури: коефицијент маскулинитета је 94,6, односно удео жена је већи (51,4% у односу на 48,6%). Регионалне разлике у полном саставу такође су присутне. Најмањи удео мушкараца у емиграцији имају Регион Јужне и Источне Србије (53,8%) и Београдски регион (53,9%), док је удео већи у Региону Шумадије и Западне Србије (56,4%), а највећи у Региону Војводине (57,2%).

Посматрајући по великим старосним групама и за укупан емиграциони контингент, као и по регионима (табела 7.6), жене су бројније у најмлађим (0–19 година) и најстаријим старосним групама (65 и више година). Од укупног броја емиграната из Републике Србије, чак три четвртине је у групи 20–64 године, у којој су мушкарци знатно бројнији од жена (76,8% у односу на 72,9%). Регионалне разлике су наглашене у истој старосној групи. И код мушкараца и жена забележени су највиши удели за Регион Војводине (83,7%, односно 78,9%), а најмањи за Регион Јужне и Источне Србије (73,0%, односно 70,5%).

Табела 7.6. Удео лица на раду – боравку у иностранству према полу и старости, велике старосне групе, по Попису 2022, Република Србија, по регионима

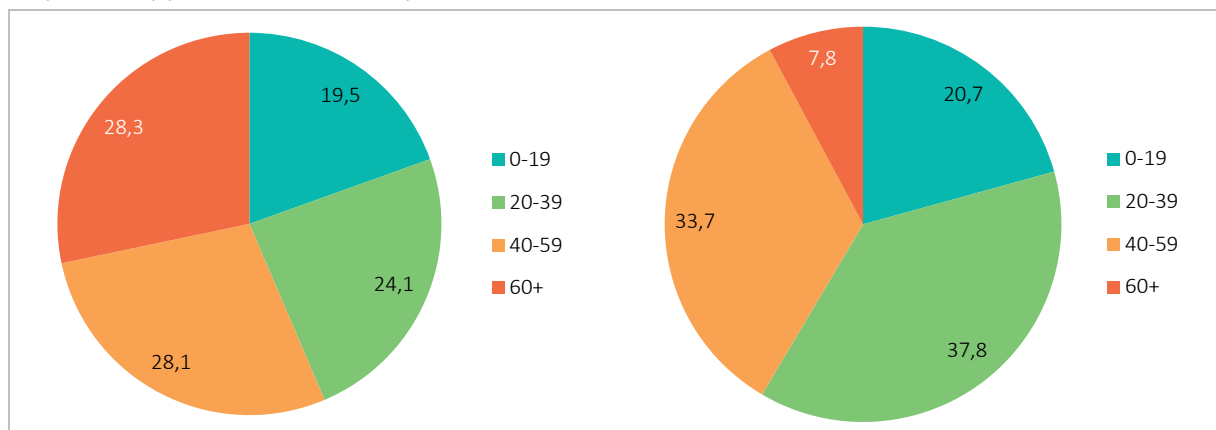
Пол	Старосне групе	Република Србија	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косова и Метохије
Укупно	0-19	20,7	17,3	14,5	21,6	23,8	...
	20-64	75,1	78,4	81,6	74,2	71,8	...
	65 и више	4,2	4,3	3,9	4,1	4,4	...
Мушко	0-19	19,5	16,2	13,0	19,8	23,2	...
	20-64	76,8	79,8	83,7	76,5	73,0	...
	65 и више	3,7	4,0	3,3	3,7	3,8	...
Женско	0-19	22,2	18,7	16,4	24,0	24,4	...
	20-64	72,9	76,7	78,9	71,3	70,5	...
	65 и више	4,9	4,7	4,7	4,7	5,1	...

Београдски регион, а нарочито Регион Војводине имају исподпросечне уделе младог становништва (0–19 година) у свим приказаним старосним групама (табела 7.6). Супротно њима, Регион Шумадије и Западне Србије, а нарочито Јужне и Источне Србије, бележе натпросечне уделе у истим старосним групама. Регион Војводине се такође одликује највишим учешћем економски најактивнијих старосних група становништва (20–64 године) у односу на друге регионе, а у групи 20–39 година старости чини чак 41,5% свих регистрованих емиграната из тог региона. Супротно томе, у Региону Шумадије и Западне Србије, а нарочито Јужне и Источне Србије та старосна група има ниже учешће у укупном броју емиграната са њихове територије (36,8% односно 36,3%). Београдски регион и Регион Јужне и Источне Србије имају и највеће уделе најстаријих емиграната (4,3% односно 4,4%), а из Региона Јужне и Источне Србије потиче чак 44,2% свих емиграната старих 65 и више година.

Када се пореде млађе и старије категорије становништва у земљи и иностранству уочава се велика диспропорционалност и, очекивано, знатно повољнији однос млађих и старијих група код

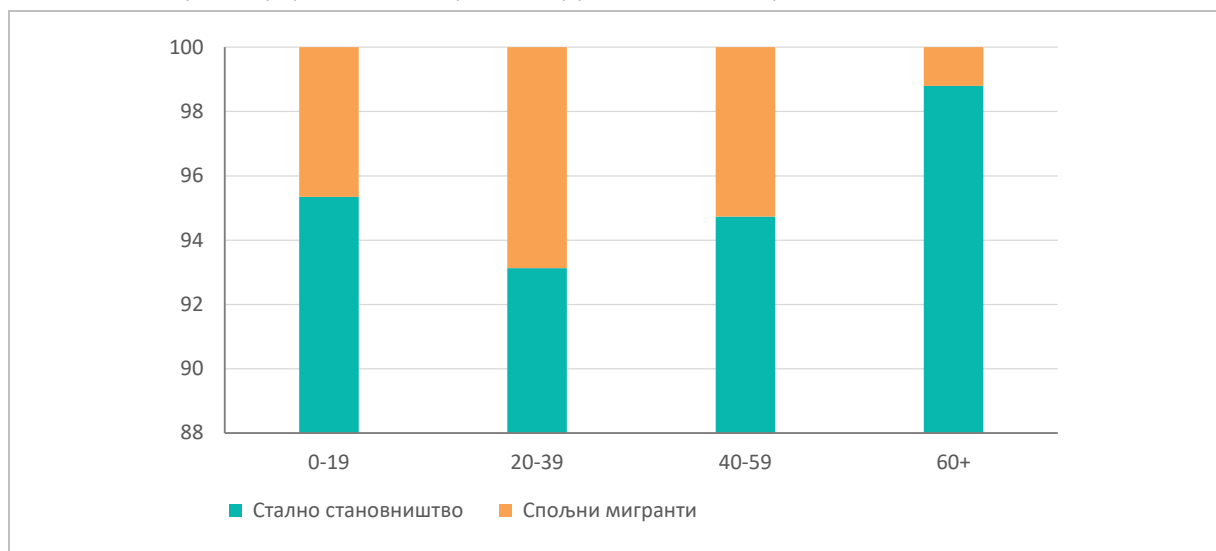
становништва у иностранству (графикон 7.8). Најмања разлика је забележена код најмлађих категорија становништва, где емигранти имају тек нешто већи удео. Разлике су знатно наглашеније код група радно способног становништва старости 20–59 година, и то нарочито у групи млађег средовечног становништва (20–39 година). Највеће разлике се односе на становништво старости 60 и више година. Удео ове групе код становништва у иностранству је скоро четири пута мањи у односу на становништво у земљи исте старости (7,8% према 29,2%). Уједно, регистрована је и знатно већа разлика у поређењу са Пописом из 2011. (8,3% према 17,4%).

Графикон 7.8. Међународни мигранти и уобичајено становништво Републике Србије према великим старосним групама (%), по Попису 2022.

Када се посматра старосна структура спољних миграната у укупном становништву (у земљи и иностранству) према великим старосним групама (графикон 7.9), уочава се да је исподпросечно учешће у односу на републички просек регистровано код најстаријих (1,2% за становништво старо 60 и више година). Натпросечно учешће емиграната регистровано је код свих осталих великих старосних група, са нагласком на млађе средовечно становништво (20–39 година), које чини чак 6,9% укупног становништва те старости у земљи и иностранству.

Графикон 7.9. Учешће (%) међународних миграната у контингенту становништва Републике Србије (у земљи и иностранству) у великим старосним групама, по Попису 2022.

7.3.3. Образовни састав становништва Републике Србије у иностранству

Подаци последњег пописа становништва показују да је образовна структура становништва на раду или боравку у иностранству нешто повољнија у односу на податке прошлог пописа, а знатно побољшана у односу на 2002. и раније пописе. Емигранти најнижих нивоа образовања – са завршеном основном школом и нижим нивоом, чине око четвртине укупног контингента (24,1%), док су 2011. чинили трећину (33,5%), а 2002. више од половине (57,8%). Емигранти са средњом школском спремом чинили су апсолутну већину (55,3%) 2022, били су најбројнији и 2011. (38,8%), док их је 2002. било мање од трећине укупног броја (31,9%). Удео најобразованијих емиграната, са стеченом вишом и високом стручном спремом, такође је растао у посматраном периоду – са 9,9% у 2002, на 15,7% у 2011. односно 21,4% у 2022. Међутим, треба имати у виду да не постоје поуздане процене које се односе на степен подрегистрације по нивоу образовања, а обухват лица на раду или боравку у иностранству је вероватно најмањи код високообразованих емиграната (Деспих, 2015; Предојевић-Деспих & Пенев, 2016).

Када се пореде резултати последњег и ранијих пописа становништва (1981. и касније), уочава се побољшање образовне структуре становништва Републике Србије, како код лица у иностранству, тако и код становништва у земљи, и то приметно (Предојевић-Деспих & Пенев, 2016). Подаци такође показују да се образовна структура емиграната не разликује битније од образовне структуре присутног становништва у земљи. Разлике су се у највећој мери односиле на процентно учешће најмање образованих. Лица без школе и са непотпуном основном школом знатно су мање заступљена у емиграционом контингенту него у земљи у 2022. (2,5% према 6,3%). Ове разлике такође су забележене у претходном попису, само на вишем нивоу (6,0% у односу на 13,7%).

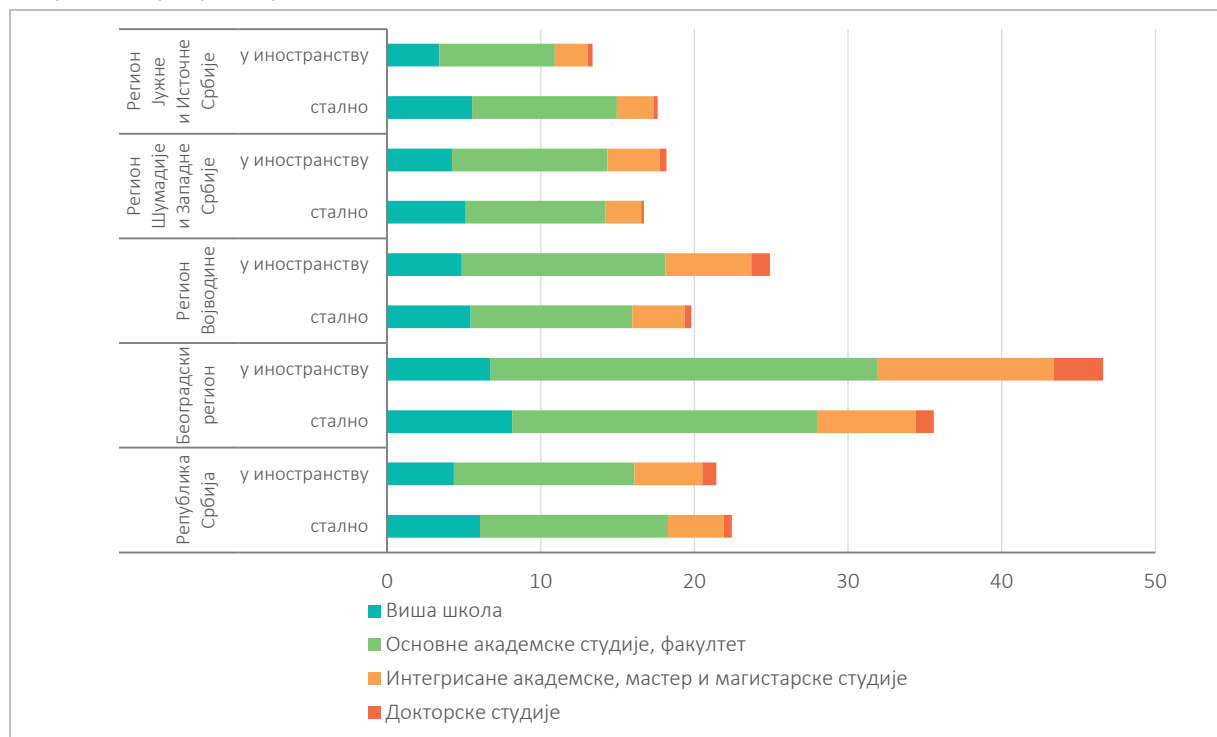
Слично као и код других карактеристика емиграционог контингента, регионалне разлике су регистроване и код образовне структуре. Очекивано, и слично ранијим пописима, Београдски регион има далеко најповољнију образовну структуру. Са његове територије је регистровано 14% укупне емигрантске популације, мање од 6% лица са основним и нижим образовањем, а више од 30% свих емиграната са вишом и високом школом. Са друге стране, Регион Јужне и Источне Србије има најнеповољнију образовну структуру емигрантског контингента. Из њега потиче више од 40% укупног броја емиграната из Републике Србије, али свега четвртина са вишом и високом стручном спремом, и чак 57% са основним и нижим образовањем.

Посматрано по полу, емигранти, у односу на емигранткиње, имају ниже уделе најниже образованих (1,9% у односу на 3,3%), више уделе са завршеном средњом школом (60,2% према 49,1%), али и ниже уделе најобразованијих (18,5% према 25,1%). Знатно ниже образовне квалификације дугују се јужним деловима Републике Србије, а нарочито Региону Јужне и Источне Србије (табела 7.7). Разлог за постојање ових регионалних разлика лежи у разликама у старосној структури емиграната. Такође, од великог је значаја дужина боравка у иностранству. Наиме, Регион Јужне и Источне Србије припада најстаријој емиграционој зони, из које је углавном одлазила нискоквалификована радна снага, која је кроз мигрантске мреже у иностранство у највећој мери „повлачила“ рођаке и пријатеље сличних образовних нивоа (Пенев & Предојевић-Деспих, 2012).

Табела 7.7. Лица на раду – боравку у иностранству, старости 15 и више година, према школској спреми и полу, по Попису 2022, Република Србија, по регионима (%)

Укупно	Укупно	Без школе и непотпуна основна школа	Основна школа	Средња школа	Виша и висока школа	Непознато
Република Србија - укупно	259987	6546	46382	143782	55707	7570
Република Србија, %	100	2,5	17,8	55,3	21,4	2,9
Београдски регион	100	0,8	7,1	42,8	46,6	2,6
Регион Војводине	100	1,7	12,4	59,1	24,9	1,9
Регион Шумадије и Западне Србије	100	2,7	16,1	59,5	18,2	3,5
Регион Јужне и Источне Србије	100	3,3	25,0	55,2	13,4	3,1
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...
Република Србија - мушкарци	144664	2738	24304	87124	26744	3754
Република Србија, %	100	1,9	16,8	60,2	18,5	2,6
Београдски регион	100	0,7	6,8	48,3	41,7	2,4
Регион Војводине	100	1,5	12,1	64,8	20,1	1,6
Регион Шумадије и Западне Србије	100	2,1	15,7	64,0	15,1	3,1
Регион Јужне и Источне Србије	100	2,4	23,3	59,5	12,0	2,8
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...
Република Србија - жене	115323	3808	22078	56658	28963	3816
Република Србија, %	100	3,3	19,1	49,1	25,1	3,3
Београдски регион	100	1,0	7,6	36,2	52,4	2,9
Регион Војводине	100	1,9	13,0	51,3	31,4	2,4
Регион Шумадије и Западне Србије	100	3,7	16,7	53,3	22,3	4,0
Регион Јужне и Источне Србије	100	4,5	27,1	50,1	14,9	3,4
Регион Косово и Метохија	...	...	...	...	...	...

Графикон 7.10. Лица на раду – боравку у иностранству и стално становништво Републике Србије са завршеном вишом школом и са завршеном високом школом према стеченом звању, по Попису 2022, Република Србија, по регионима (%)

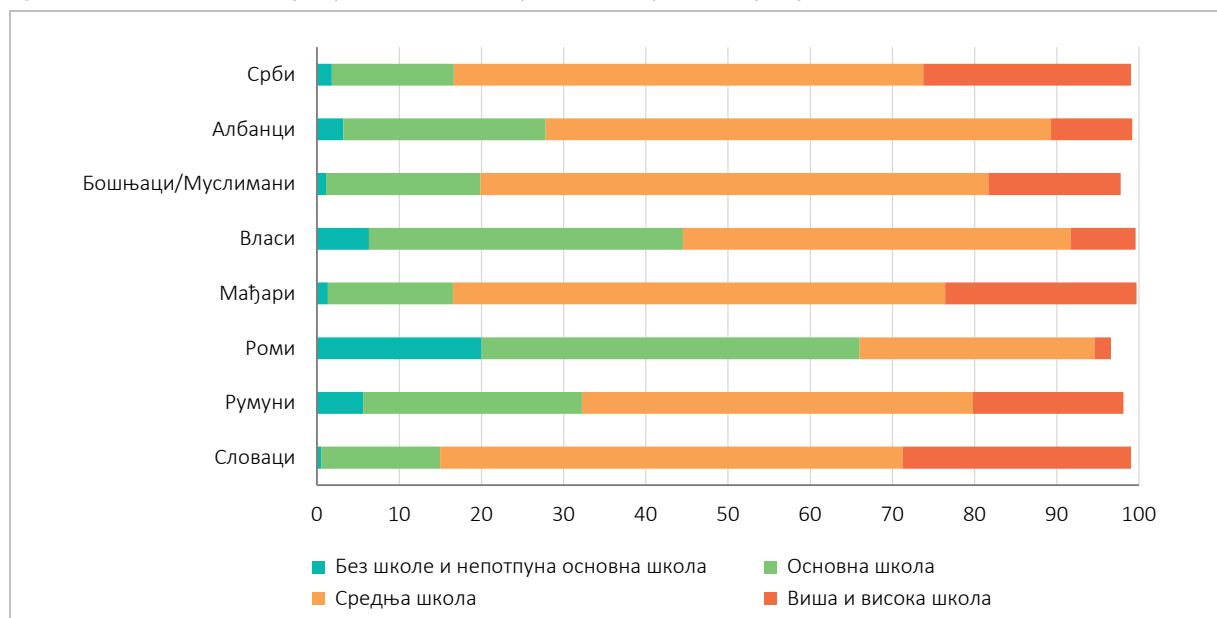
Када се упореде контингенти лица са завршеном вишом и високом школом у земљи и иностранству, уочавају се регионалне разлике. Док се на националном нивоу уочава тек нешто ниже учешће емиграната са вишом школом, а нешто више учешће за лица која су стекла диплому интегрисаних академских, мастер и магистарских студија, као и докторских диплома, у односу на становништво у земљи, на регионалном нивоу су разлике уочљивије (графикон 7.10). У Региону Војводине, а нарочито у Београдском региону, регистроване су видне разлике. Поред тога што су у контингенту у иностранству високообразовани видно заступљенији него у земљи, разлике се нарочито односе и на учешће две најобразованије групе високообразованих. У групи емиграната пореклом из Региона Војводине, учешће лица са дипломом мастер и магистарских студија је нешто веће (13,2% према 10,5%), а лица са докторском дипломом је чак три пута веће (1,2% према 0,4%) у укупном високообразованом контингенту него код становништва у земљи. У Београдском региону су те разлике такође значајне – 6,4% према 4,4% за мастер и магистре, и чак два и по пута за докторе наука (3,2% према 1,2%). У Региону Шумадије и Западне Србије уочава се слична ситуација, само на нешто нижем нивоу. С друге стране, у Региону Јужне и Источне Србије мањи је удео мастер и магистара наука у контингенту високообразованих у иностранству него код високообразованих у земљи (2,1% према 2,4%), односно подједнак код доктора наука (0,3% и у иностранству и у земљи).

Знатне разлике у нивоу образовања становништва на раду или боравку у иностранству забележене су и по земљама пријема. Како је већ наведено, поред разлика на које утичу социјалдемографске карактеристике емиграната, оне су условљене и селективношћу емиграната у односу на специфичне захтеве на тржиштима рада у земљама пријема или пак њиховим имиграционим политикама, које све више стимулишу имиграцију високообразованих кадрова и стручњака (Деспић, 2015; Предојевић-Деспић& Пенев, 2016). Разлике по земљама пријема према образовним карактеристикама нарочито

су наглашене код удела лица са високом школском спремом. И док је на нивоу целокупног емиграционог контингента старости 15 и више година 2022. било 17,1% лица са факултетском дипломом, у земљама са убедљиво највећим бројем емиграната из Републике Србије их је било најмање. У Аустрији, Немачкој, Швајцарској, Италији и Француској регистровано је свега 44% високообразованих емиграната, док је у четири земље са малим бројем наших емиграната (САД, Канада, Холандија и Велика Британија) радила или боравила скоро петина свих високообразованих емиграната из Републике Србије (18,8%), и чак трећина свих доктора наука у иностранству (33,1%).

Знатне разлике у нивоу образовања емиграната регистроване су и према националној припадности. Иако је у том смислу ниво образовања емигрантске популације битно одређен образовном структуром укупног становништва истих националности, велику важност имају и други фактори, као што су регионалне мигрантске мреже, које се у случају Републике Србије развијају у дугом периоду (графикон 7.11). С обзиром на то, очекивано је да Роми имају највише уделе становништва са основним и нижим образовним нивоима (3,8% без школе, 16,2% са непотпуним основним образовањем и чак 46% са завршеном основном школом). Иако у укупном емиграционом контингенту старости 15 и више година чине тек 2%, скоро четвртина укупног броја емиграната без школске спреме је ромске националне припадности. Поред њих, Власи (1,0%, 5,3% односно 38,2%), Румуни (0,9%, 4,7% односно 26,6%) и Албанци (0,4%, 2,8% односно 24,6%) имају натпросечна учешћа у најнижим образовним групама. Срби, који чине 59,6% укупног контингента емиграната старијих од 15 година, имају видна исподпросечна учешћа у контингенту основног и нижих образовних квалификација. С друге стране, Срби чине око 70% укупног контингента са вишом и високом стручном спремом (71,7% односно 70,0%), а сваки четврти Србин у иностранству (25,3%) има стечено више или високо образовање. Такође, натпросечне вредности највиших образовних категорија има неколико малобројних емиграционих група, као што су Југословени (50,8%), Црногорци (40,8%) и Словаци (27,8%).

Графикон 7.11. Лица на раду – боравку у иностранству, стара 15 и више година, према националној припадности и школској спреми, по Попису 2022, Република Србија (%)

ЛИТЕРАТУРА

Arandarenko, M. (2022). Migracije, kvalifikacije i tržište rada. U D. Vuković (ur.), *Nacionalni izveštaj o ljudskom razvoju – Srbija 2022 – Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene* (str. 97-116). Beograd: UNDP Srbija. <https://hdr.undp.org.rs/wp-content/uploads/2023/05/Poglavlje4-Migracije-kvalifikacije-i-trziste-rada-e1.pdf>

Деспић, Ј. (2015). *Миграције високообразованих лица из Србије од 1991. године у Канаду и Сједињене Америчке Државе*, докторска дисертација. Београд: Економски факултет Универзитета у Београду.

Jevšnik, M. V., & Cukut Krilić, S. C. (2016). *Posting of workers: Sharing experiences, promoting best practices and improving access to information: final expert report*. ZRC SAZU.

Kovačević, M. (1995). "Popisi stanovništva Jugoslavije". U S. Radovanović (ur.), *Stanovništvo i domaćinstva SR Jugoslavije prema popisu 1991* (str. 11-32). Beograd: Savezni zavod za statistiku; Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka.

Miloski-Trpinac, O. (2002). "Prvi rezultati kontrole obuhvata Popisa 2002. u Srbiji". *Statistička revija*, LI (1-4), 71-81.

Пенев, Г., & Предојевић-Деспић, Ј. (2012). Просторни аспекти емиграције из Србије. Три 'вруће' емиграционе зоне. *Становништво*, 50(2), 35–64.

Predojević-Despić, J. (2009). "Migrantske mreže: nezaobilazna perspektiva u proučavanju savremenih međunarodnih migracija". *Sociološki pregled*, 43 (2), 209-229.

Предојевић-Деспић, Ј., & Пенев, Г. (2012). Ко су и где иду: Карактеристике и размештај грађана Србије у иностранству по земљама пријема и значај мигрантских мрежа, (коаутор са Г. Пеневом), *Национални интерес*, 8(3), 355–388.

Predojević-Despić, J., & Penev, G (2016) Population of Serbia Abroad by Destination Countries: Regional Approach, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, 96(2): 83–106, DOI: 10.2298/GSGD1602082P

Reynaud, C., Nikitović, V., & Tucci, E. (2017). Recent Immigration from Serbia to Italy: The Beginning of a New Tradition? In V. Janeska & A. Lozanoska (Eds.), *The population of the Balkans at the dawn of the 21st century* (pp. 205-220). Skopje: Institute of Economics – Skopje, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje.

Станковић, В. (2006). "Опше и методолошке напомене о попису". У Г. Пенев, уред., *Становништво и домаћинства Србије према Попису 2002. године* (Београд: Републички завод за статистику Србије – Институт друштвених наука Центар за демографска истраживања – Друштво демографа Србије), 7-29.

Станковић, В. (2014). Србија у процесу спољних миграција. Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији. Београд, Републички завод за статистику.

О АУТОРИМА

Иван Маринковић је виши научни сарадник у Институту друштвених наука – Центар за демографска истраживања. Бави се популационом динамиком, старењем, проценама становништва и највише различитим аспектима смртности становништва. Главни је уредник часописа *Становништво*. До сада је објавио око 60 научних радова и учествовао у више националних и међународних пројеката као тематски експерт. Као члан председништва Друштва демографа Србије, учествовао је у иницирању и организацији међународних научних скупова.

Марко Гаљак је научни сарадник у Институту друштвених наука у Центру за демографска истраживања и директор технологије у Фондацији „Каталист“. Докторирао је демографске науке на Географском факултету Универзитета у Београду, а претходно је стекао два мастер звања – из демографије и рачунарства у друштвеним наукама, на истом универзитету. Његова истраживања обухватају морталитет, старење становништва, јавно здравље, етику, вештачку интелигенцију и образовање. Објављује у врхунским међународним часописима. Био је руководиоца у више научноистраживачких пројеката.

Владимир Никитовић је научни саветник и управник Центра за демографска истраживања у Институту друштвених наука. Докторирао је демографске науке на Економском факултету Универзитета у Београду. Проучава фертилитет, миграције, демографску будућност, популациону политику и геодемографију. Од 2011. до 2024. био је главни уредник једног од најстаријих светских демографских часописа – *Становништво*. Био је истраживач у Географском институту „Јован Цвијић“ САНУ и гостујући предавач на Београдској отвореној школи и Економском факултету Универзитета у Београду. Био је руководиоца, национални консултант и експерт у бројним научноистраживачким и развојним пројектима водећих међународних и домаћих агенција и институција, као и сарадник у креирању националних стратегија и јавних политика у области демографије и просторног развоја. Председник је Друштва демографа Србије.

Ивана Магдаленић је, од 2018. године, прво у звању истраживача приправника, а потом истраживача сарадника, запослена у Центру за демографска истраживања Института друштвених наука, од када је и део уређивачког тима часописа – *Становништво*. Недавно је докторирала на тему фертилитета, популационе политике и родне перспективе, што је, уједно, и најужа сфера њених интересовања. Била је сарадник у звању асистента на Одсеку за демографију Географског факултета Универзитета у Београду и део пројектног тима за израду актуелне *Стратегије подстицања рађања*. Самостално и у коауторству, објавила је 15 радова у међународним и националним часописима и зборницима радова.

Јелена Деспић је виша научна сарадница у Институту друштвених наука. Докторирала је на Економском факултету (доктор демографских наука) Универзитета у Београду. Бави се истраживањем демографских и друштвених карактеристика миграционих кретања, као и везе између миграција и друштвеног развоја. Ангажована је на бројним домаћим и међународним научноистраживачким пројектима, као тематски експерт, руководиоца и др. Објавила је више од 70 научних радова. Члан је Друштва демографа Србије, Одбора Матице српске за исељеништво и Европске социолошке асоцијације.

Милена Секулић је истраживачица сарадница у Институту друштвених наука у Центру за демографска истраживања и студенткиња докторских студија на Природно-математичком факултету Универзитета у Новом Саду. Бави се истраживањем брачности и кохабитације, старења становништва и популационе политике. Била је ангажована као пописивач у Попису становништва, домаћинстава и станова 2022. године, и у настави на Природно-математичком факултету Универзитета у Новом Саду. Део је уређивачког тима часописа *Становништво* и члан Друштва демографа Србије и Српског географског друштва. Руководила је пројектом под називом „Да ли је родна равноправност препрека за одлуке о формирању породице?“, финансираним од стране SAIGE и Светске банке.

Одсек за комуникацију и информисање
Тел.: 011/24-01-284
Имејл: stat@stat.gov.rs

Библиотека
Тел.: 011/24-12-922, лок. 408
Имејл: biblioteka@stat.gov.rs

Број страна: 146
Тираж: 50
Периодика излажења: повремено

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314.117(497.11)"2022"(083.41)

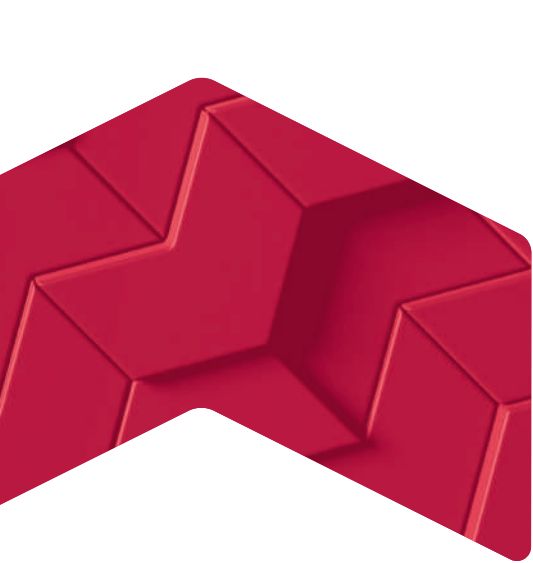
[ПОПИС становништва, домаћинстава и станова 2022. године]. Становништво Србије : динамика и структуре / [аутори Иван Маринковић ... [и др.] ; израда карата Милутин Раденковић, Алекса Стевановић]. - Београд : Републички завод за статистику, 2025 (Београд : Републички завод за статистику). - 146 стр. : илустр. ; 30 cm

На насл. стр.: Србија, попис 2022. - Тираж 50. - Str. 7-10: Уводна реч уредника / Владимир Никитовић = Editor's introduction / Vladimir Nikitovic. - O autorima: str. 145-146. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svako poglavlje.

ISBN 978-86-6161-273-2

1. Маринковић, Иван, 1980- [аутор]
а) Србија -- Становништво -- 2022 -- Статистика

COBISS.SR-ID 163245577

Попис становништва, домаћинстава и станова
2022. године

Становништво Србије – динамика и структуре

Ова студија представља комплексно, мултидисциплинарно и веома актуелно истраживање и промишљање демографских феномена у Србији из пера шест аутора Центра за демографска истраживања Института друштвених наука, под руководством др Владимира Никитовића. Она, по свом интелектуалном домету, примењеној методологији и ширини којом обрађује теме, далеко превазилази статистичко демографску анализу и с правом се може рећи да је иновативна и оригинална. У односу на сличне студије претходних пописа, доноси и сасвим нове увиде, као што су кохортни фертилитет мушкараца и жена, и слично. Доносиоцима одлука, стручњацима, академској и научној јавности понуђена је веома богата, темељна и по свему вредна монографија која ће се читати не само као уже стручно, већ и занимљиво дидактичко и литерарно штиво.

Др Мирјана Бобић, редовни професор

Студија „Становништво Србије – динамика и структуре“ бави се анализом трендова популационих промена и процеса становништва Србије између пописа 2011. и 2022. године, што је од суштинске важности за разумевање актуелних демографских и социоекономских изазова са којима се Србија суочава. Аутори наведене процесе и промене посматрају и са регионалног аспекта, што омогућава боље и јасније сагледавање изазова и потреба на локалном нивоу, а истовремено доприноси одрживом регионалном развоју земље. Због тога, ова студија даје немерљив допринос академској заједници и будућим истраживањима, као и доносиоцима политика којима она може и треба да буде једна од основа на којој ће се темељити стратегије усмерене на демографски, али и економски и регионални развој наше државе.

Др Даниела Арсеновић, редовни професор

Студија „Становништво Србије – динамика и структуре“ јесте целовит приказ савремених популационих промена у Србији и у научно-методолошком погледу заиста представља искорак. Аутори се веома пажљиво осврћу на методолошке неусаглашености и несавршености пописних података, дајући појединим деловима студије димензију научне критике. Са друге стране, нека од њених поглавља, која се могу сматрати новином у односу на сличне претходне студије, јесу начин анализе и тумачења популационе динамике, дубинска анализа образовне структуре, фертилитета мушкараца и жена, унутрашњих миграција итд. Студија обилује графичким и картографским приказима који су сврсисходно и ефектно коришћени да визуализују и геопросторно одреде демографске промене и њихов изразити регионални диверзитет.

Др Петар Васић, ванредни професор